BİR OTOANALİZ İÇİN TASLAK

PIERRE BOURDIEU

Theoria Dizisi
BAĞLAM

BİR OTOANALİZ İÇİN TASLAK PIERRE BOURDIEU

BİR OTOANALİZ İÇİN TASLAK

PIERRE BOURDIEU

Çeviren: Murat ERŞEN

BAĞLAM

Bağlam Yayınları 369
Theoria Dizisi-30
ISBN 978-605-5809-65-2

Theoria Dizisi Editörü: Ali Akay

Pierre Bourdieu
Özgün Adı: Esquisse pour une auto-analyse
Bir Otoanaliz İçin Taslak

Birinci Basım: Kasım 2012
Kitap Tasarımı: Canan Suner
Baskı: Huzur Ofset
Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi
B Blok 336/1 Topkapı/İstanbul

Yayınevi Sertifika Numarası: 11081
Matbaa Sertifika Numarası: 25116

BAĞLAM YAYINCILIK Ankara Cad. 13/1 34410 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212) 513 59 68 / 244 41 60 Tel-Faks: (0212) 243 17 27
Web: www.baglam.com e-mail: baglam@baglam.com

Bu bir otobiyografi değildir

PIERRE BOURDIEU

Fransız Editörün Notu

"Bazı kızgınlık duyguları hariç, psikolojiyi dışarıda bırakan sosyolojik analiz."

(Pierre Bourdieu, Hazırlık notları)

Pierre Bourdieu'nün, 2001'in Ekim ile Aralık ayları arasında kaleme aldığı –ama üstünde yıllardır çalıştığı ve düşündüğü ve özellikle vereceği uygun biçim üstüne kendine sorduğu– bu metni, Collège de France'ta yaptığı son dersten hareketle, Bilimin bilimi ve düşünümsellik'in (*réflexivité*)* son bölümünün (geliştirilmiş ve yeniden düzenlenmiş) yeni bir uyarlaması olarak tasarlanmıştır. Ve, iki metin arasındaki sürekliliği iyice vurgulamak için, onlara aynı başlığı vermiştir, "Bir oto-analiz için taslak". Bu kitabı önce Almanya'da yayımlatmaya karar vermişti** ve Fransızca edisyon için onu yeniden ele almayı ve yeniden çalışmayı düşündüyse de, biz onu, sadece referansların açıklığı bakımından birkaç bibliyografik not ekleyerek, Almanca versiyonuna göre yayımlamayı seçtik.

* Sosyolojide, sosyolojik analizin araçlarını kendi çalışmasına ve kendi sosoyolojik düşünümüne uygulamakta oluşan metodolojik yol. (ç.n.)

** En Soziologistversuch, Francfort, Suhrkamp, 2002

(1982'de) nasıl Collège de France'a çok düşünümsel (reflexif) bir ders üstüne Ders ile girdiyse, Pierre Bourdieu aynı şekilde son dersini de, bir meydan okuma olarak, tüm araştırmacılık hayatı boyunca, bilimsel araştırmaya zorunlu önkoşullarından biri olarak kurmuş olduğu düşünümsellik uygulamasına bizzat kendini tabi kılarak yapmaya karar vermişti.

Kendini konu olarak almanın onu sadece müsamahakârlıkla suçlanma tehlikesine atmakla kalmayıp, ayrıca, tam da onun konumu ve yörüngesi adına, sosyolojinin bilimsel karakterini yadsımak için sadece bir vesile bekleyen ve düşünümsellik egzersizinin (kullanımının) bir bilimsellik aracı olarak uzun uzadıya hazırlandığını görmeyen herkese silah verme riskine de sürükleyeceğini biliyordu. Hepsi arasında paradoksal olan bu tasarıda, söz konusu olan, gösterişli bir jestten ziyade (hazırlık notlarında Bourdieu "okuyucuyu neden bunu okuduğunu kendine sorması için ihtar etmek" der), araştırmacının kendisini bilimsel hakikate dair anlayışı ile nihai olarak tutarlı kılması yönünde kesinlikle daha önce benzeri olmayan bir girişim, kendisi üzerine çok kontrollü bir geri dönüş içinde (yine bu metni yorumlarken "en nesnel analizi en öznel olanın hizmetine veriyorum" diye yazar), tüm eserler boyunca dile getirilmiş önermelerin bilimsel karakteri için bir tür en son güvence verme istencidir.

Bunun kötüye kullanılabileceğinden korkmakta haklı olduğu görüldü. Önceki versiyonlardan birinde şöyle yazıyordu: "Bu bir oto-biyografi (yaşamöyküsü) değildir. Bu tür bana sadece biyografik yanılsamayı bildirdiğim* için yasak değil; bana derin biçimde antipatik geliyor ve beni birçok "biyografın (yaşamöykücünün)" cesaretini kırmaya yönelten korkuyla karışık tiksinti, haklı olduklarına inandığım sebeplerden ilham alıyor.

Aralık 2003

* Hem ele vermek, ihbar etmek anlamında (dénoncer) hem de anlatmak, açıklamak, dile getirmek (énoncer) anlamında (ç.n.)

Vakti zamanında hem ne kadar yapmacık hem de ne kadar aldatıcı olduğunu yeterince söylediğim otobiyografi türüne kendimi kaptırmak niyetinde değilim. Sadece, bir oto-sosyoanaliz için bazı öğeleri bir araya getirmeyi ve açıklamayı denemek istiyorum. Olağan yanlış anlaşılma korkusunun çok ötesine giden çekincelerimi saklamıyorum. Gerçekten de, özellikle sosyal sahada kat ettiğim güzergâhın genişliği ve bunun uzlaştırmaksızın birbirine bağladığı sosyal dünyaların fiili bağdaşmazlığı sebebiyle –bizzat kendim sosyolojinin araçlarıyla buna ulaşmaktan emin olmadığım için– okuyucunun da, bana göre uygun olan bakışı anımsatmaya varacağım tecrübelere dayanabileceğinin güvencesini veremeyeceğim duygusunu taşıyorum.

Analistin bakış açısını benimseyerek, sosyolojik açıdan anlamlı, yani; yalnız ve yalnız sosyolojik açıklama ve kavrayış için zorunlu olan tüm özellikleri elde tutma yükümlülüğünü üstüme alıyorum (ve bu yetkiyi kendime tanıyorum). Ama böylelikle, korkulacağı gibi, kendi yorumumu dayatarak bir kapanma etkisi yaratmaktan ziyade, olabildiğince dürüst bir biçimde, bu tecrübeyi, sanki söz konusu

olan herhangi başka bir nesneymişçesine, eleştirel yüzleşmeye açmak istiyorum. Bu perspektiften ve her hâlükârda uygun olduğu gibi, "merhamet ilkesi"ne uygun olarak analiz edilince, tarihimin tüm anlarının ve özellikle de araştırma konusu olarak alabilmiş olduğum farklı kısımlarının, sosyolojik zorunluluklarına indirgenmiş biçimde, yani bu bakımdan, aklanmış ve herhalde, gerçekte olmuş olduklarından çok daha ussal ya da hatta ussallaştırılmış ve usa yatkın gibi, biraz sanki ta baştan beri kendinin bilincinde bir projeden çıkmışlar gibi görünebileceğinin farkındayım. Şimdi şunu biliyorum ve bunu saklamak için de hiç bir şey yapmayacağım, ki aslında pratiğimi rehberlik eden ilkeleri, araştırma sahasında bile, ancak yavaş yavaş keşfettim.

Gerçekten bilinçsiz olmaksızın, "seçimlerim" kendilerini bilhassa redlerde ve çoğu kez pek dillendirilmemiş entelektüel antipatilerde gösteriyordu ve açık biçimde ancak çok geç bir zamanda söze döküldüler (örneğin Sade kültünün bende uyandırdığı oldukça derin tiksinti; o zamanlar bu oldukça modaydı ve cinsel şeylerin Bataille'a ya da Klossowski'ye görünüşü ancak *Actes*'ın 1994'de "Beden ticareti"ne hasredilmiş bir sayısında ifade edilmeye başlandı). Belki bunun sebebi kendimi bütünüyle çok fazla kendi işime ve etrafımı izlemek için kurduğum gruba vakfetmiş olmamdı; belki öylesine ihtiyaç duyduğum zamanın bir bölümünü, sosyal bilimler ve felsefe alanında, gerek Fransa'da gerekse

yurt dışında, etrafımda olan ve kendileri için her zaman çok fazla saygı duymadığım kişilerin en gözde konularını tartışmaya ya da eleştirmeye hasretmektense, yapacak çok iş olduğunu düşünüyordum; belki de kendi alanıma girmeyen problemler konusunda entelektüel tartışmalar yapmak için oldukça beceriksiz ve talihsizim (Dreyfus ve Rainbow'un Paris'te organize ettiği, Habermas'la, kuşkusuz çok sıcak, bir buluşmanın oldukça hafiflemiş bir anısını sakladım); önden gitmeye, biraz **seni-ittiğim-yönde-git'e** eğilimim vardı ve ancak yavaş yavaş ve neredeyse her zaman iş işten geçtikten sonra (rétrospectivement), ki, bilhassa yurtdışı yolculuklarım vesilesiyle, medya ile entelektüel ortamlarda tanınmayan Cicourel, Labov, Darnton, Tilly ve daha birçok tarihçiye, etnoloğa ya da sosyoloğa göre çalışmalarımda çok az yer tutan ve önem arz etmeyen ve haklarında bugün beni sık sık sorguladıkları Habermas, Foucault, Derrida gibi yazarlara göre farkımı açıkça belirtmeye başladım. Gene de bu meramımı anlatma ve kendimi tanıtma çabası içinde, çalışmalarım boyunca yolum üzerinde bıraktığım ve burada derinleştirmeyi ve de sistematize etmeyi deneyeceğim kendimin nesneleştirilmesi (objectivation) kırıntılarına yaslanabilirim.

Anlamak, önce, kendisiyle ve kendisine karşı yaratıldığımız alanı anlamaktır. İşte bunun içindir ki, belki benim başlangıçtan, yani ilk yıllarımın ve çocukluğumun sosyal evreninin hatırlatılmasından başlamamı bekleyen okuyucuyu şaşırtma pahasına, iyi bir yöntem olarak, ilkin ellili yıllar civarında içine girdiğim alanın durumunu incelemek zorundayım. O zamanlar, felsefenin muzaffer görünebildiği bir dönemde, École Normale Supérieure'de, öğretim hiyerarşisinin tepesindeki felsefe bölümünde öğrenci olduğumu hatırlatırsam, bana öyle geliyor ki, üniversite sahasındaki daha sonraki yörüngemin anlaşılması ve açıklanması ihtiyacı için zorunlu olan şeye dair asli olanı söylemiş olacağım. Ama neden ve nasıl "felsefeci" –bu kelimenin müphemliği, daha az belirlenmiş ve gerçek şanslara daha doğrudan uyarlanmış seçimlerin ihmal ettiği büyük aşırı yatırımı desteklemeye yardımcı olur– olunduğunu anlamak için, bana o sıra göründüğü haliyle imkânlar uzamını ve şahsi kanının payını yaratmaya özgü kurum (ayinlerini) ritlerini ve o yıllarda, felsefeciler kabilesine gi-

rişin koşulu olan gizemli kabul ritlerini anımsatmayı denemem de gerekir.

Burada, hazırlık sınıfındaki genel sınavdan École Normale Sınavına, seçilmişleri (ve özellikle de mucizeyle kurtulan kurbanları) kendilerini seçen Okulu seçmeye, onları seçkin kılmış olan seçimin kriterlerini tanımaya olduğu gibi ardından, kuşkusuz taçlandıkları ölçüde daha da çok çabayla, kraliçe disipline [felsefeye] yönelmeye götüren adanma sürecinin tüm o cafcafını hatırlatamam. "Felsefeci" olunuyordu, çünkü adanmıştık ve "felsefeci"nin saygın statüsüne güvenerek kendimizi adıyorduk. Böylece felsefenin seçilmesi statü güvencesini (ya da kibrini) kuvvetlendiren statü güvencesinin bir tezahürüydü. Bu, her zamankinden çok, tüm entelektüel alana Jean-Paul Sartre figürünün egemen olduğu ve özellikle Heidegger'in *Hümanizm Üzerine Mektup*'unun[1] muhatabı Jean Beaufret ile *khâgne*[*]'lerin ve bir ara Maurice Merleau-Ponty ve Vladimir Jankélévitch'ten oluşan jürisiyle bizzat École Normale sınavının entelektüel yaşamın mühim yerleri olduğu ya da böyle göründüğü bir zamandaydı.

Khâgne, Fransızca özgü entelektüel tutkunun, en yüksek biçimi, yani; felsefi biçimi içinde boy

---

[1] Martin Heidegger, *Hümanizm Üzerine Mektup*, "Hümanizmin Özü: Heidegger, Sartre, Eliot, Babbit" içinde, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.

[*] Fransız öğrencilerin *Edebiyat hazırlık sınıfı*na verdiği ad. Büyük okullara hazırlık sınavı. (ç.n.)

gösterdiği yerdi. Sartre'ın az zaman önce icat ettiği ve şeklini şemailini belirlediği bütünsel entelektüel adı, felsefe, edebiyat, tarih, eski ve modern diller gibi geniş bir disiplinler yelpazesinde dersler veren ve tüm düzenin (dispositif) temel taşı olarak, (Durkheim'ın kelimeleriyle) "*omni re scibili* hakkında disertasyon*" yazmanın öğrenilmesi vesilesiyle, çok kez muzafferane cahilliğin bilinçsizliğini andıran kendinden emin olmayı teşvik eden bir hoca tarafından konulmuştu. Retorik icadın kadir-i mutlaklığına inanç en büyük desteğini ancak felsefi doğaçlamanın ustaca teatralize edilmiş gösterisinde bulabiliyordu. Bunları söylerken kastettiklerim, sadece tarihsel dayanağı olmayan bir düşüncenin kaynaklarından ibaret felsefi bir söylemi peygambervari pozlarla örten, Alain'in geç dönem öğrencisi Michel Alexandre ya da büyülenmiş öğrencilere, kimi parçalar dışında henüz çevrilmemiş bir Heidegger'in düşüncesinin gizlerini öğreten Jean Beaufret gibi üstatlar. (Kara-Ormanın filozofunun** Fransa'da sahip olduğu olağanüstü yazgı ancak, eğer profesörce aristokratlığın ve felsefe profesörleri farkında olmaksızın barınan felsefenin tartışmasız felsefesinin örnek cisimleşmesi olarak, Heidegger'in, Lagneau ile Alain'in temsil ettiği eski Fransız geleneğine göründüğünden daha yakın olduğu görülürse

* Dissertation: bilimsel inceleme yazısı. (ç.n.)

** Heidegger, tefekküre dalmak için sık sık Almanya'nın güney batısındaki Forêt-Noire'da gezintiler yapıyordu. (ç.n.)

tam olarak açıklanabilir –ellili yıllarda khâgnelerde eğitim görmüş onca "filozof"un Alexandre'a besledikleri hayranlıkla Heidegger için duydukları coşkuyu birbirine bağlamış olabilmeleri olgusunun bunu teyit ettiği gibi–.)

Herkesçe tanınan bir eğitim aristokrasisinin statüye değin meşruiyeti ve "asalet bağlar" böyle oluşuyordu; [bu ifade] bu ada layık "filozof"a en büyük entelektüel coşkuları esinleyen ve ona belli disiplinlere ya da belli konulara –özellikle de sosyal bilim uzmanlarının tüm ele aldıklarına– bağlanarak kendine yaraşmayan bir biçimde davranmayı yasaklayan soyluluğu ifade eder (örneğin 1945'de *khâgne*lerde eğitim almış felsefecilerin, yalnızca son derece yüceltilmiş bir tarz tutturarak, politika ve iktidar problemiyle yüzleşmesi için 1968 şoku gerekecektir: eğer Marksizm, Weberci devlet anlayışı ya da okul kurumunun sosyolojik analizi gibi akademik ortodoksi tarafından tamamen görmezden gelinmiş ya da küçümsenmiş teorik gelenekten esinlenen öğrenci muhalefeti tarafından üniversite alanına sokulmuş olmasaydı, Deleuze'ün ve Foucault'nun ve bunlardan sonra tüm diğerlerinin, felsefi kanondan öylesine açıkça dışlanmış eskide kalan iktidar sorunu gibi bir sorunu ortaya koyamayacaklarına hiç şüphe yoktur).

Sınırı (ve pratik modeli) uygun aile olan güçlü biçimde bütünleşmiş grupların nüfuzu büyük oranda, bunların, bir *yanılsama (illusio)* –kolektif düş-

lem içindeki temel bir kafadarlık– içinde bir *gizli anlaşma (collusio)* ile birbirlerine bağlı olmalarından ileri gelir; [bu yanılsama içinde bu gruplar] üyelerinden her birine, benin bir yüceltilişi deneyimini sağlamaktadır [ki bu deneyim], kendisinin büyülü imgesi olarak grubun imgesine bağlanmada kök salan bir dayanışmanın ana öğesidir. Gerçekten de, çıkar dayanışmalarıyla ve *habitus** yakınlıklarıyla,

---

* Habitus kavramı, özellikle Aristoteles'te karşılaştığımız, Yunanca *hexis* [alışkanlık, yatkınlık] kelimesinin Latince karşılığıdır. *Le Sens pratique* adlı eserinde Bourdieu *Habitus* kavramına şahsi bir anlam verir: "...geçmiş tecrübeleri birleştirerek her adımda bir algılar, takdirler ve eylemler matriksi olarak işleyen; ve aynî olarak biçimlenmiş sorunların çözümünü sağlayan şemalar arasındaki kıyaslanabilir aktarımlar sayesinde sonsuz derecede çeşitlenmiş görevlerin başarılmasını mümkün kılan; dayanıklı, birbirinin yerine geçebilir yatkınlıklar sistemi..." ["Les conditionnements associés à une classe particulière de conditions d'existence produisent des habitus, systèmes de dispositions durables et transposables" fonctionnant comme principes générateurs et organisateurs de pratiques et de représentations qui peuvent être objectivement adaptées à leur but sans supposer la visée consciente de fins et la maîtrise expresse des opérations nécessaires pour les atteindre "] Kolaylaştırmak bakımından, bir anlamda, içselleştirilmiş eğilimler, huy edinme, alışkanlık, olarak anlaşılabilir. Yaşamı boyunca bir birey şunu ya da bunu yapmak için belli eğilimler kazanır: hissetmek, düşünmek vs. Bu yatkınlıklar bir "sistem" oluşturur; yani kişinin şeyleri algılama ve hissetme tarzının biçimlenmesine katkı sağlar. Bunlar ayrıca süreğendir, zira evde öğrenilen şey daha sonra okula, işe, arkadaşlarla ilişkiye taşınır, aktarılır. Bunlar bilhassa da aktörlerin her zaman farkında olmadığı kolaylıklardır ve içinden çıktığımız sosyal sınıfla sıkı bir ilişkiye sahiptirler. Kültürün hem bedene hem de zihne aşıladığı şemalara örnek olarak şunu verir Bourdieu: Fransa'da burjuva habitus'u yüksek öğrenim sisteminde değer verilen ve ayrıcalık yaratan niteliklerle uyum halindedir.

–kesin yeri doldurulamazlıklarına kâni olmuş bir bireyler topluluğuna uygulandığında ifade ne kadar tuhaf görünürse görünsün– "beden ruhu" diye adlandırılması gereken şeyin kurulmasına en çok katkıda bulunan şey, işte "üstün bir öz"den olmak şeklindeki sosyal olarak inşa edilmiş bu duygudur. Tarikata kabul törenlerinin işlevlerinden biri, kişisel rakipler arasındaki duyulmaz hale gelmiş çatışmaları, herkesin bunlar kendilerininkine çok yakın icat şemalarının ürünü olduğu için haklı olarak kendine mal etme hissiyatında olduğu fikirlerden ve temalardan yapılan gizli alıntıları, yalnızca tarikat mensuplarının küçük çevresinde anlaşılır olan örtük referansları ve imâları mümkün kılan, bir ne yaptığını bilmeyenler topluluğu yaratmaktır (altmışlı yıllardan beri yazılan şeylere bu gözle bakılınca, ilan edilen farklılıkların parlaklığı altında, problemlerin ve temaların derin türdeşliği keşfedilir ve örneğin, Derridacı "yapısöküm" (déconstruction) kelimesi düzleminde, teorik bağlamın tümden değişiminin getirdiği dönüşümün ötesinde, aynı sıralar felsefi alanın öteki kutbunda –bilhassa Althusser'de– ve sosyal

---

Bu nedenle, burjuva çocukları sınavlarda son derece 'doğallıkla' başarılı olmaktadır. Sınıf habitus'u, bir bireyler grubuna ve bir sosyal kategoriye ortak olan bir tecrübeler bütününü yansıtır ve ele verir. Bourdieu'nün habitus kavramını en ayrıntılı olarak açıkladığı yer *Méditationes pascaliennes* adlı eseridir. (ç.n.)

bilimlerde –özellikle de *Le métier de sociologue*'da[2] da yankı uyandırıcı şekilde sunulan– okulun *topos*'u haline gelmiş, ön-kurulumlar ile Bachelardcı kopuş teması ayırt edilebilir.

Bu yerin ve bu zamanın –ve belki de tüm zamanların ve tüm ülkelerin– felsefi evreninin en önemli ve de en gözle görülür niteliği kuşkusuz, Oxford ya da Cambridge, Yale ya da Harvard, Heidelberg ya da Todai gibi akademik yaşamın diğer saygın yerlerini de karakterize etse bile, bugün mesajı özellikle *kültürel çalışmalar* yoluyla dünya çapında bir kampüs radikalizmine esin veren Fransız filozoflarının çoğunun –ellili yıllarda– öğrenim gördüğü, gerçek dünyanın değişkenliğinden ayrı düşmüş, kopmuş kapalı dünya ile en örneklik biçimlerinden birine bürünmüş skolastik içe kapanmadır. Okul seçimlerinin ve sosyal olarak çok homojen bir grubun uzayıp giden birlikte yaşamasının etkileriyle katlanmış olan bu kapanmanın etkileri, aslında olsa olsa, paradoksal biçimde, bilhassa sorumsuz ütopyacılığı ve gerçek dışı radikalliği, bunların hâlâ sosyal dünyanın gerçekliklerini yadsımanın paradoksal bir tarzı olduğunu teyit eden politik bağlanımlar (Stalincilik, Maoculuk, vs.) yoluyla, gerçek dünyaya katılma yönünde verilen, çoğu kez patetik, çabalarda

---

2 *Le Métier de sociologue*, Paris, Mouton-Bordas, 1968 (Jean-Claude Chamboredon ve Jean-Claude Passeron ile birlikte kaleme alınmıştır).

hiç olmadığı kadar iyi görülen bir dünya karşısındaki sosyal ve zihinsel bir uzaklığı pekiştirebilir.

Açıktır ki, benim için olduğu gibi o zamanlar felsefeyle bir ilişkisi olan herkes için de, Sartre'ın kişiliği, entelektüel zeminde olduğu kadar politik alanda da, ikircimden yoksun olmayan bir büyülenme yaratmıştı. Bununla birlikte, *Varlık ve Hiçlik*'in[3] yazarının hâkimiyeti bu evren üzerinde asla tek başına etkili olmamıştır ve sosyetik ve okullu biçimi altındaki "varoluşçuluk"a direnmek isteyen (benim de aralarında bulunduğum) kişiler bir takım geri plana itilmiş (dominé) akımlara dayanabiliyordu: ilkin, "prototipler"i, eski École Normale öğrencisi Collége de France'da Profesör Martial Guéroult'un *Dynamique et métaphysique leibniziennes*[4] ile o sıra Sorbonne'da genç bir asistan olan ve *Temps modernes*'e katkıda bulunan, kendisi de École Normale mezunu olup Collége de France'da Guéroult'un yerine geçecek Julles Vuillemin'in *Physique et métaphysique kantiennes*[5] gibi iki büyük yapıt tarafından temsil edilen bilimler tarihine sıkı sıkıya bağlı bir felsefe tarihi; sonra, Gaston Bachelard, Georges Canguilhem ve Alexandre Koyré gibi yazarlar tarafından temsil edilen bir bilimler tarihi ve bil-

---

[3] Jean-Paul Sartre, *L'Étre et Néant*, Paris, Gallimard, 1943.

[4] Martial Guéroult, *Dynamique et métaphysique leibniziennes*, Paris, Les Belles Lettres, 1935.

[5] Julles Vuillemin, *Physique et métaphysique kantiennes*, Paris, PUF, 1955.

gikuramı (epistemoloji). Çoğunlukla halk ve taşra kökenli ya da Fransa'ya ve okul geleneklerine yabancı ve École des Hautes Études veya Collége de France gibi merkez dışı (eksantrik) üniversite kurumlarına bağlı bu marjinal ve geçici süre geri planda yer alan, hâkimlerin parıltısı yüzünden ortak algıdan gizli kalan yazarlar, düşüncenin tüm cephelerinde varlığı hissedilen, büyüleyici olduğu kadar reddedilen bütünsel entelektüel imgesine karşı, farklı sebeplerle, tepki vermek isteyen kişilere bir yardım eli uzatıyorlardı. (Bunların arasına, o dönemden beri Hegel yorumlarını işitmiş olduğum ve daha sonra, altmışlı yılların başında Lille fakültesine atandığımda daha yakından tanıdığım Éric Weil'i de eklemek gerekir.)

École Normale'dan, kendileriyle halk ve taşralı kökeniyle ayrıldığı Sartre'ın ve Aron'un okul arkadaşı olan Georges Canguilhem, üniversite alanında zıt konumları dolduranlar tarafından aynı anda sahiplenilecektir: [Canguilhem], örnek bir *homo academicus* olarak, Dagognet gibi, **üniversitenin bünyesini oluşturma [reproduction du corps]*** mercilerinde, kendisininkine bütünüyle benzer konumlarda yer alan profesörler için bir simge (amblem) teşkil edecektir; ama varoluşçuluğun muzaffer döneminde, ciddiyetin ve kesinliğin heretik sığınağını temsil eden bir epistemoloji ve bilimler tarihi gele-

---

* Bkz. *Homo Academicus*, Böl. 3, "Les professeurs ordinaires et la reproduction du corps" (ç.n.)

neğinin savunucu olarak da, Althusser, Foucault ve bazı başkaları gibi akademik geleneğin yüreğinden daha uzak filozoflar tarafından, Gaston Bachelard ile birlikte, düşünme üstadı olarak takdis edilecektir: sanki üniversite camiasındaki hem merkezi hem de önemsiz konumu ve onu bu konumu doldurmaya eğilimli kılan tümüyle nadir, hatta egzotik yatkınlıkları (dispositions), onu, hâkim modelden kopmak isteyen ve onun isminde birleşerek "görünmez kolej" meydana getiren herkes için totemik amblem rolünü oynamaya yazgılamıştı.

Sosyetik hayranlıklardan kaçma arzusu, özellikle Hristiyan versiyonunda, biraz bön bir "yaşantı" ululamasıyla sık sık özdeşleştirilen varoluşçuluğun "kolaylıklar"ına karşı bir başka kurtuluş yolu aramaya da götürebiliyordu: [bu "yaşantı" anlayışı] (Paul Ricœur[6] ya da filozof ve bilim tarihçisi [Gaston Bachelard'ın] kızı olan Suzanne Bachelard[7] tarafından tercüme edilen) Husserl'lerden yapılan okumalarda ya da Collége de France'dan önce Sorbonne'da öğrettiği insan bilimleri, çocuk psikoloji doğrultusunda olduğu gibi Saussure, Weber ve Mauss doğrultusunda da bir açılım sunan Maurice Merleau-Ponty gibi fenomenolojiyi kesin bir bilim olarak görmeye en mütemayil fenomenologlarda bulunuyordu. Bu

---

[6] Edmund Husserl, *Idées directrice pour une phénomènologie*, Paris, Gallimard, 1950.

[7] Edmund Husserl, *Logique formelle et logique transcendantale*, Paris, PUF, 1957.

bağlamda, George Bataille ve Éric Weil tarafından yönetilen *Critique* dergisi, uluslararası ve disiplinler arası bir kültüre kapı aralayarak, bütün elit okullarının yarattığı kapanıklık etkisinden kurtulmaya olanak tanıyordu. (Bana o zamanlar göründüğü biçimiyle felsefi olanaklılıklar uzamının bu hatırlatılışı içinde, yirmili yaşlarımın, çoğu kez çok canlı ve halen canlılığını koruyan hayranlıkları ile kendisinden üniversite alanına ve felsefe camiasına dair tasarımımın doğduğu özel görüş açısının ifade edildiği anlaşılacaktır.)

Ayrıca, felsefede anti-varoluşçu devrimin öncülerinden bazılarının, kendilerinden destek sağladığı ellili yılların ikinci plandaki düşünürlerinin hesaba katılıp katılmamasına göre, ellili yıllar ile yetmişli yıllar arasında süreklilik ya da kopuş görünüşlerini dilediğince üretmenin mümkün olduğu da böylece görülür. Ama belki yazılarına, varoluşçu üstatların, özellikle de bilim konusundaki tartışmaya yer vermeyen öne sürümleri hususunda ironik saptamalar serpiştiren Bachelard hariç olmak üzere, nasıl ki ellili yılların ikinci plandaki düşünürleri, yapıtlarında olduğu gibi yaşamlarında da, hâkim felsefi modele boyun eğişlerinin pek çok işaretini veriyorlardıysa, aynı şekilde yetmişli yılların yeni hâkimleri de bütünsel felsefenin hükümranlığına karşı girişmiş oldukları devrimi kuşkusuz sonuna kadar götürmeyeceklerdi. Bunların akademik hâkimiyetten en çok yakasını sıyırmış çalışmaları hâlâ, örneğin, en coş-

ku verici, en özgün ve en "parlak" gelişmelerin yeri olan büyük tez ile bir zamanlar Latince yazılmış, âlimlerin veya bilim adamlarının mütevazı çalışmalarına hasredilmiş küçük tez arasındaki karşıtlıkla beraber, hem kurumların nesnel yapılarında, hem de, teorik ile ampirik, genel ile uzmanlaşmış, felsefe ile sosyal bilimler arasındaki karşıtlık biçimi altında sindirilen sınıflandırma sistemlerinde, bilişsel yapılarda yer alan hiyerarşinin izlerini taşır.

Altmışlı yılların başında bu incelik yoksunu bilimler felsefenin hegemonyasını tehdit etmeye başladıkça, bunlar bu incelikten yoksun bilimlere karşı mesafelerini sürdürme ve vurgulama dertlerini kuşkusuz o kadar çok öne sürdüler. Böylelikledir ki, bizzat bunlarla yüzleşmelerinde, (özellikle benim **logie** -etkisi dediğim şey- "gramato**loji**", "arkeo**loji**" vs. -ile Althussercilerde bilhassa göze batan başka retorik yollar- dolayımıyla) bilimsellik retoriğini taklit etmeye ve bunların birçok problemine ve keşfine gizlice sahip çıkmaya itildiler (birinin bir gün bu kuşaktan filozofların -dürüst olmamaktan çok egemen yükseklikteki bir gelenek nedeniyle ve aykırı davranmamak için- neredeyse hiçbir zaman söze dökmeksizin, dilbilimcilerin, etnologların ve hatta özellikle 1968'den sonra, sosyologların oluşturduğu alt kasttan yaptıkları alıntıların sayımını yapması gerekecektir). Onların, gerçekleştirmekte oldukları kişiselci hümanizmin kurulu düzene uygun düşünceler taşıyan naifliklerinden kopuşu fark

etmelerini engellemeye az katkıda bulunmamış olan şey, sadece onların, yapısalcı antropolojinin ve dilbilimin dolambaçlı yollarıyla, sosyal bilimlerin yüzyılın başından beri savunduğu "öznesiz felsefeye" yeniden geri dönmelerine neden oluyordu. (1968'in arifesinde Jean-Claude Passeron ile birlikte yazdığım bir makalede[8] göstermeyi denemiş olduğum gibi, otuzlu yılların normalyen öğrencilerini, özellikle de Sartre'ı ve ilk Aron'u –*Introduction à la philosophie de l'histoire*'in yazan Aron'u[9]– biraz "totaliter" olarak algılanan Durkheimcılığa karşı harekete geçiren dengeleyici devim, altmışlı yılların başında, özellikle Claude Lévi-Strauss'un ve yapısalcı antropolojinin verdiği canlılıkla, o zaman, *Esprit*'nin ve Ricœur'ün yanında, bir "öznesiz felsefe" diye adlandırılan şeye geri dönmek suretiyle ters yönde yeniden başlamıştı. Ve seksenli yıllar civarı, elbette *Esprit* tarafından, ama ayrıca Nora'nın ve Gauchet'nin *Le Débat*'sı tarafından ve başta *La Nouvel Observateur* olmak üzere François Furet'nin medyatik takipçilerinin oluşturduğu topluluk tarafından aceleci tahta taliplik **hainliklerinde** desteklenen Ferry ve Renaut, paradoksal olarak sosyolojist bir alaşım (amalgame) üzerine dayanan polemik bir

---

[8] "Sociology and Philosophy in France since 1945: Death and Resurrection of a Philosophy without Subject", *Social Research*, XXXIV, 1, Spring 1967, s. 162-212 (Jean-Claude Passeron ile birlikte).

[9] Raymond Aron, *Introduction à la philosophie de l'histoire. Essai sur les limites de l'objectivité*, Paris, Gallimard, 1938.

bazda, altmışlı yıllarda bizzat kendileri "öznenin ölümü"nü ilan etmiş kişilere karşı "öznenin geri dönüşü"nü ifade ederek modanın dengeleyicisini yeniden atılıma geçirmeye çalışırken, felsefi yaşamın hareketsiz devimi sadece oyunu başlangıç noktasına geri götürüyordu.)

Louis Pinto'nun onlara taktığı isimle "Zerdüşt'ün yeğenleri"nin[10] altmışlı yıllarda, pek tabii saygın ve yarı-heretik atalarının (özellikle Nietzsche'nin) himayeleriyle gerçekleştirmekte olduğu, sosyal bilimlerin "tinsellikten arındırılmış" felsefesine bilgiçç e yadsınan "geri dönüş", hakiki bir uzlaşımın tam karşıtıydı. Altmış-sekiz-sonrası iktidar teorisinin Foucault'su gibi, kast ruhundan en çok kurtulmuş olanlar için bile, sosyal bilimlerle, ve bilhassa sosyolojiyle olan sınır, toplumsal olarak aşılmaz kalır. Pek bir şey bilmeyen acemiler (profanes) tarafından, konusu itibarıyla bir tür gazeteciliğe yakın olarak algılanan sosyoloji, bundan başka, felsefeye nazaran, en iyi, entelektüel dünyanın sanatla ve yazınla ilgili inançları gibi en tartışmasız inançlarına dokunduğu zaman ve kişiliğin ve kültürün kutsal değerlerini, yani eğitimli kişinin değerini "düşürmek"le ("sosyolojizm"e en sık olarak isnat edilen etkilerinden ya da dokuncalarından biri) tehdit ettiği zaman belli olan kaba bilimselci, hatta pozitivist tutumu dolayısıyla değerden düşer. İstatistik-

[10] Louis Pinto, *Les Neveux de Zarathoustra*, Paris, Seuil, 1995.

leriyle ve matematiksel modeliyle, sanat eserine dair akademik külte taban tabana (ve soğukça) karşı duran *L'amour de l'art*'ın[11] dingin putkırıcılığının, Roussel ile Artaud'nun ateşli savunucularının akademik anti-akademizminin programlanmış değilse de akademik olarak hoşgörülmüş aykırılıklarına da daha az karşı koymadığını sınamak için pek çok fırsatım oldu. (Ve, aynı sıra, çalışmalarında sanatsal inancı ve bizzat sanat oyununu ortaya koyan sanatçıların, bu eseri, görünüşte sanatsal fetişizmden en çok yakasını sıyırmış filozoflardan çok daha iyi karşıladıklarına ve anladıklarına tanıklık edebilirim. Böylece, benim örneğin, kavramsal [conceptuel] bir sanatçının eserlerinden birinde, eğitim seviyesine göre müzeye girişe dair matematiksel beklentiler sunan istatistiksel bir tablo kullanmasına müsaade etmeme mani olan şey, sadece, ispatlayıcı [demonstratif] (ve eleştirel) içeriğinin sanatsal gerçekçilik yitimi [déréalisation] tarafından etkilendiği korkusudur.)

Kendisine benzer her şey gibi, sosyolojinin de entelektüel dünyada uğradığı yapısal değerden düşmeye ilişkin olarak, ona verilen değerin (hevesli yazarların ya da filozofların en küçüğü, onun için taşıdığı tüm horgörüyü ifade ederek nesnel ve öznel bakımdan büyüyecektir) aslında, insan davranışlarını bilimsel olarak izah etme tutkusu gibi

---

[11] *L'Amour de l'art. Les musées d'art et leur public*, Paris, Minuit, 1966 (Alain Darbel ve Dominique Schnapper ile birlikte)

önemli özelliklerini paylaştığı psikanalize bahşedilen muameleyle karşılaştırılmasından daha iyi bir ölçü yoktur. Sarah Winter'ın[12] gösterdiği gibi, psikanaliz, geleneksel olarak, okullu gelenek tarafından ustalıkla tarihsellikten arındırılan ve evrenselleştirilen yunan trajiklerine bahşedilen evrensellikle ve tarihsellik ötesi yücelikle donanmıştır. Yeni bilimi, klasik *Bildung*'un [kültür, eğitim] çiçekçiklerinden biri olan Sofokles'in trajedisinin soykütüğüne kaydederek, Freud psikanalize akademik asalet beratını verdi. Ve Lacan, Sofokles'in trajedisine dair yeni yorumlar önermek için yunan kaynaklarına geri giderek, bir Mallarmé'nin ve bir Heidegger'in küstahlığını ve anlaşılmazlığını devşiren bir yazım tarafından da onanan bu soykütüğünü yeniden canlandırdı. Ama bu sadece, "ruhların tedavisi" olarak psikanaliz ile spritüalizm (hatta daha tam olarak, katolisizm) arasındaki (en azından görünüşteki) akrabalığı açıklayan faktörlerden biridir. Şu kesindir, psikanaliz, en azından yetmişli yıllarda ve Fransa'da, kısaca, sosyolojinin karşıtı olan en soylu, en arı entelektüel etkinliklerin yanında olmuştu. Popüler şeylere dair kaba biçimde maddeci ve harcıâlem bilim, özellikle eski kültürden uluslarda, insan varoluşunun en bayağı, ortak, kolektif boyutlarının kaba analizlerine bağlı olarak algılanır genelde ve

---

[12] Sarah Winter, *Freud and the Institution of Psychoanalytic Knowledge*, Stanford, Stanford University Press, 1999.

bunun, referans veya bir *captatio benevolentiae** etkisine sahip olmaktan uzak bir konu olarak kabul edilen hümanist kültüre yönelik arasözleri (excursus), gerçek müminlerin öfkesini ikiye katlamak için yapılmış zorbalıklar ya da usulsüz müdahaleler olarak görünür.

Entelektüel alanın yazınsal hayranlıklarına çok fazla gömülen ve gazetecilere özgü uğraşlara ve adanmalara çok fazla önem atfeden Fransız üniversitesi, araştırmacıya Atlantik-ötesinin ona temin ettiği şeyi; özellikle farklı disiplinlerden uzmanların oluşturduğu sıkı ağlarıyla, hem esnek hem de ciddi bilimsel değiş-tokuş biçimleriyle, seminerlerle, gayrı resmi kolokyumlarla, özerk ve kendine yeter bir üniversite alanı sunmaz. Bu özgül kurumların tutarlı bütünü, fazla-üniversiteli evrenin kokuşmuş saygınlıklarının ve yapay tanımalarının aranmasını kırmaya özgü tatminler sağlar ve sayısız denemecinin oluşturduğu topluluğun –XIX. yüzyılda kötü ressamlara söylenildiği gibi, *khâgne*'nin ölçüsüz ihtiraslarını sürdürerek başkalarının çalışmaları üzerinden yarı-aşırmacı parazitler olarak yaşayan şu "kötü işçiler"in– münasebetsiz müdahalelerini güvenlik altına alır. (Eğer tamamıyla gerçekçiysek, bunların, her şeye rağmen, uzun dönemde, bir yandan da bunları saklayarak, kendilerinden beslenmiş oldukları ve onlara bilhassa yurt dışında ka-

* Muhatabın dikkatini, teveccühünü çekmeye olanak tanıyan hitabet tekniği (ç.n.)

zandıkları başarıları sağlayan özgünlük görünüşünü borçlu oldukları çalışmaların yayılmasında rol oynadıkları kabul edilebilir.) Bu şuna sebep olur: Bilimsel çalışmalarımın global üslubunu kendisiyle sadece Eğitim sistemi gibi kimi ayrıcalıklı konulara dair ilgisini değil, aynı zamanda birazcık kıskançlıkla onun durumunda hem uyarıcı hem de talepkar olan bir bilimsel çevrenin oynamış olduğu yeri doldurulamaz rolü keşfetmeksizin, bilgiye dair materyalist bir teori kurma niyetini de paylaştığım Aaron Cicourel gibi Amerikalı bir araştırmacının stiliyle karşılaştıramam.

Aslında kendime, araştırma grubumuzun, üniversite alanının hem dışında, ama özellikle de içinde, bu alanın en heteronom dallarında (sektör) hiç durmadan karşılaşmış olduğu çok sayıda zorluğun, bir yüzyıl önce Durkheimcıların yaptığı tarzda ve benzer zorluklar pahasına, kolektif çalışmanın katı ve mütevazı mantığını ve bundan ayrılmaz olan ahlâkını benimsetip yaymaya çalışırken, imkânlarının üzerinde entelektüel olarak ancak, kendi kimlik tecavüzlerini, kültürel zeminlerden yaptıkları arakları ve edebi ya da felsefi yazımdaki hatalarını hatır için örten sosyal bir gönüldaşlığı temin edebilen yarı-mafyavari bir gizli anlaşma (collusion) pahasına yaşayabilen herkes için tehditkâr ve tedirgin edici, garip bir gövde ortaya çıkmış olmasından ileri gelip gelmediğini soruyorum. Aslında, uyandırdığım olumsuz ya da düşmanca tepkilerin – ki bu,

üniversite alanının gazetecilik alanına karşı özerkliği zayıflama eğilimi gösterdikçe giderek arttı - oldukça büyük bölümünün, (özellikle entelektüel çıkarlara dokunduğunda elbette etkileri de olan) konuşmalarımın ve yazılarımın eleştirel içeriği kadar, oluşturmuş olduğum grubun varlığından ve bilhassa da bu grubun özel niteliklerinden ileri geldiğini düşünüyorum. Dedikodularda ya da gazetelerde bahsedildiğinde, bunu betimlemek için kullanılan metaforlar, politik birleşmelerin (birkaç yıl önce *Libération*'da çıkan bana hasredilmiş kısa fıkra yazısı **sadece ve sadece** "Arnavutluk"'tan bahsediyordu) ya da softa intisapların metaforlarıdır. Ne göz korkuttuğu ne de kızdırdığı/tiksindirdiği için olmasa da, algılanmayan ve de anlaşılmayan şey; değişik derecelerde ve dönemler itibarıyla farklı tarzlara göre, grubun üyelerini, yalıtılmış araştırmacının bireysel eylemi olarak "yaratım"a dair yazınsal (ve çok parizyen) vizyonla kesinlikle çelişki arzeden (antinomique) bir düşünce çalışması örgütlenmesi tarzına iştirakta birleştiren, derin entelektüel ve duygusal kaynaşmadır (bu parizyen vizyon, iyi eğitim görmemiş ve entelektüel olarak kötü donanmış pek çok araştırmacıyı, ıstırapları, şüpheleri ve çoğu kez, tek başına çalışmanın başarısızlıklarını ve kısırlığını, kolektif bir girişimin kişiliksizleştirici yabancılaştırması olarak algıladıkları şeye yeğlemeye iter).

Hem mutluluk verici hem de yüksek derecede üretken olan kolektif bir çalışmayı kolaylaştıran yoğun entelektüel ve ahlaki bir bütünleşmenin, bir tür orkestra şefi, ya da yönetmen, ya da yine daha mütevazı olarak spor alanında söylendiği gibi, antrenör olan ve coşmuş grubun, kendisinin ona bağışladığı duygusal tanıma dolayısıyla karşılık olarak ona "karizmatik" güçlerini bahşettiği animatöre* düşen teşvik ve birleştirme çalışması olmaksızın mümkün olmayacağı nasıl inkâr edilir? Bu bütünleşmenin, bazı entelektüel rakiplere karşı ve ayrılmazcasına bilimsel ve politik olan bazı nedenler/dâvalar lehine, bir hareketlilikten (mobilisation) ayrılmaz olduğunu söylemeye gerek var mı? Merkez'in[13] üyeleri, bu büyük kelimeleri kullanmadan, evrenselin militanları ya da, Husserl'in ifadesiyle, "insanlığın memurları" olarak hareket ediyorlardı, bu üyeler ortaklaşa çalışmadan (collectivité), gerek maaş biçiminde gerekse bilhassa bilgi biçiminde çok şey kazandıklarının farkındaydılar ve bunu geri vermeyi dert ediniyorlardı. Şüphe yok ki, grubu ayakta tutan, ciddiyet ruhundan yoksun, ama belki biraz fazla ağır ve gergin ciddiyet ve de onun çalışma ve yayım hususlarında dayattığı normlar, araştırma dünyasında, Fransa'nın seçkin entelektüelle-

---

* Bir ortaklığı kendi çabasıyla canlandıran kişi (ç.n.)

13 Söz konusu olan, Pierre Bourdieu'nün altmışlı yılların başından beri l'École des hautes études bünyesinde yönetmiş/canlandırmış olduğu sosyal bilimler araştırma Merkezi'dir (Fransız editörün notu).

rini belli eden bir tür "role mesafe" alırmış tavrı takınan herkes tarafından anlaşılsın ve alkışlansın diye yapılmıyordu. Bu yüzden, varlığıyla olduğu kadar ürettikleriyle de, bir şeyleri bir meydan okuma ve tartışma konusu olarak içinde barındırıyordu. Ve ister (kelimenin tüm anlamlarında) üslup yakınlığı gibi gerçek etkiler olsun, ister ("klan"ın ya da "mezhebin" miti gibi) düşlemsel etkiler olsun, okulun etkileri sadece, öykünme ve ayırt etme girişimlerini, ama özellikle de bedenin yeniden üretimi üzerinde iktidarı olan tüm mercilerin dışına ihraç etmeye kadar gidebilen direniş girişimlerini kolaylaştırıyor, cesaretlendiriyor ve herhalde, aklıyordu; uzaktan uzağa ta gazete fıkralarında ve makalelerinde su yüzüne çıkan, az çok (hem üniversitede hem de gazetecilikte) güç sahibi hasımlar tarafından idare edilen dedikodular ve söylentiler yoluyla gösterilen sembolik saldırganlıktan hiç bahsetmiyorum bile.

Alan, etkisini, belli bir oranda, kendileri de alanda güdümlü olan (ve kendileri de, bir habitus ile bir alan arasındaki onca farklı ve zıt ilişkinin somut örneği olan) kişilerin bir bölümünün ya da hepsinin aldıkları tavırlarla yüzleşmesi dolayımıyla gösterir: olasılıklar uzayı, bu kişilerin alandaki "ağırlıklarına", yani görünürlüklerine ve de onların düşüncelerini ve eylemlerini "sempatik" ya da "antipatik" bulmaya sevk eden habitus'ların az çok büyük yakınlığına bağlı olarak bir "çekim" ya da bir "itim" yaratan bireylerde gerçekleşir. (Yapıtlara mecbur bulunan gelecek kuşaklardan farklı olarak, çağdaşlarımız, gazeteler, radyo, bugün televizyon, aynı zamanda dedikodu ve söylenti sayesinde, bütünü içinde kişiliğine, bedenine, tavırlarına, giyim tarzına, sesine, şivesine –göze çarpıcı istisna hariç, anlatıları iz bırakmayan onca özellik– ve de takıldığı yerlere, takındığı politik tavra, aşklarına ve dostluklarına, vs. dair doğrudan ya da hemen hemen doğrudan bir deneyime sahiptirler.) Kişiliğinden olduğu kadar yapıtlarından da ileri gelen bu sempatiler ya da antipatiler, bunlar ilgili iki habitusu ortaya koydukları için

tamamen karanlıkta kalan ve çoğu kez açıklanamaz olarak yaşantılanan pek çok entelektüel seçimin ana kaynaklarından biridirler.

Bir dönem, Sartre'ın, son raddesine –doruğuna diyebilirim– vardırdığı "ellili yılların Fransız normalyen filozofu"nun dünya görüşünü ve özellikle de, onun bilhassa *Varlık ve Hiçlik*'te, insan bilimlerini –sosyolojiden bahsetmeden (ki gerçekten bahsetmez) psikolojiyi, psikanalizi– irdelerken gösterdiği büyüklenmeyi paylaştıktan sonra, diyebilirim ki, okullu dünyadan çıkarken ve çıkmak için, kendimi benim için Sartrecı girişimi temsil eden her şeye karşı olarak inşa ettim. Sartre'da en az sevdiğim şey, onu sadece "bütünsel entelektüel" değil, ayrıca ideal entelektüel, entelektüelin örnek figürü yapan her şeydi ve özellikle de ona tüm entelektüellerin ebedi takdirini (reconnaissance) kazandıran, özgür entelektüel efsanesine yaptığı eşsiz katkıydı. (Karl Kraus'a beslediğim sempati, aslında, Sartre'ın inşa ettiği ve asli bir erdem empoze ettiği biçimiyle entelektüel fikrine, eleştirel düşünümselliği eklemesinden ileri gelir: Dünyayı tartışma konusu yapan çok entelektüel vardır; entelektüel dünyayı tartışma konusu yapan entelektüel ise az bulunur. Eğer, nesneleştirmenin silahlarının kendimize karşı döndüğünü görme [tehlikesiyle karşı karşıya kalmaksızın] ya da, daha kötüsü, ilkemizde, yani kişiliğimizde, bütünlüğümüzü, erdemimizi yıkmayı hedefleyen *ad homi-*

*nem** saldırılara maruz kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaksızın, bunu yapma riskine atılamayacağımızı görürsek, ancak kendi kınanmadan canlı kınama içinde müdahaleleriyle kendini var ediyor olarak görünebilen birini kolayca anlarız.)

Gene de kendimi asla, bugün Sartre'ın ölümüne ve entelektüellerin sonuna türkü yakan ya da, daha incelikli bir tarzda, Aron'a (aklın ve uyanmışlığın) utkusunu vermek için asla var olmamış bir Sartre/Aron çifti icat eden kişiler arasına sokmayacağım. Aslında, iki figür arasında (ki bizzat Aron ortak nokta olmadığını biliyordu), benzerliklerin farklılıklardan çok daha fazla olduğu nasıl görülmez? Her şeye rağmen, bana her ikisini de derinden sempatik kılan şeyle başlamak gerekirse; her şeyin kendilerine iyi geldiği büyük burjuva yetişkinlerine özgü saflıkları ya da hatta masumiyetleri adını vereceğim şeyden bahsetmek isterim (Sartre hakkında her şeye tanıklık edemesem de, çağdaş dünyanın soğuk ve büyüsü bozulmuş analistinin, duyarlı, hatta şefkatli ve duygusal bir insanı ve aklın güçlerine safça inanan bir entelektüeli sakladığını tasdik etmeye yetecek derecede Aron'u tanıdım ve –söylemeye gerek var mı?– sevdim.) Kendi "seçkin topluluğu"na koşulsuz bir tanınma bahşeden; örneğin kadroya alım için yapılan bir okul sınavını (felsefe

* **Ad hominem**, ya da **argumentum ad hominem**, Bir argümana cevap verirken argümanı eleştirmekten ziyade argümanı yapan kişiye saldırmak olarak tanımlanır (ç.n.)

agregationonu*) bir entelektüel kabul etme merci haline getiren (Simone de Beauvoir'ın tüm bunlardan anılarında[14] nasıl bahsettiğine bakmak gerekir) muzaffer bir okul kurumunun arı ürünleri olan, böylesi kararnameyle dahi yapılmış çocuklara, yirmi yaşında, dâhinin ayrıcalıklarının ve yükümlülüklerinin verildiği görülüyordu. Ekonomik ve politik olarak zayıflamış, ama entelektüel anlamda hâlâ kendinden emin bir Fransa'da, bu çocuklar tüm masumiyetleriyle üniversitenin kendileri için saptadığı görevlere adayabiliyorlardı kendilerini ve bütün bir üniversite geleneği evrenselliğinden –yani aklın (intelligence) bir tür evrensel başkanlığından– emin olarak yaşadı. Sadece akıllarıyla donanmış olarak –kafalarını pozitif bilgilerle pek boşuna doldurmadıklarını görmek için koydukları *footnotes*'a (dipnotlara) bakmak yeterlidir–, bunlar, toplum ya da tarih bilimini felsefi olarak kurmak ya da politik rejimlerin en yüksek hakikati ya da insanlığın geleceği konusunda tartışmaya yer vermeyecek şekilde karar vermek gibi en engin entelektüel görevlere yelken açabiliyorlardı. Ama kendilerine sınırsız güvenlerinin karşılığı, saygınlıklarının bağlı olduğu yükümlülükleri ödünsüz tanımalarıydı.

Entelektüelin misyonuna Sartre'dan çok inanmış, bu çıkara dayalı efsaneye sosyal inanç gücü

---

* Doçentlik sınavı. (ç.n.)

[14] Simone de Beauvoir, *La force des choses*, Paris, Gallimard, 1963. (*Koşulların Gücü*, Payel Yayınları, 1995)

sağlamak için ondan fazlasını yapmış kimse yoktur. Bu efsaneyi ve, yüce gönüllüğünün görkemli masumiyeti içinde, hem onun üreticisi hem de ürünü, hem yaratıcısı hem de yaratımı olan Sartre'ın bizzat kendisini, (kuşkusuz aynı yüce gönüllüğün bir sonucu olarak) herkes önünde ve herkese karşı, belki de her şeyden önce entelektüel dünyanın sosyolojik tasvirine dair sosyolojik bir yoruma karşı, her pahasına savunmak gerektiğine inanıyorum: entelektüellerin en büyükleri için bile fazla büyük olsa da, entelektüel ve onun evrensel misyonu efsanesi, evrenselliğin menfaatlerine en duyarlı entelektüelleri, evrensel hiçbir şey taşımayabilen motivasyonlar adına, evrenselin gelişimine katkıda bulunmaya götüren tarihsel aklın şu hilelerinden biridir.

Öteki "kılavuz*" (Baudelaire'e rağmen, metafor (mecaz) belki biraz yavan, ama yeni girişliler için, daima modellik yapmasa da, en azından mihenk taşı teşkil eden bazı kişilerin temsil ettiği şeyi iyi ifade ediyor) hemen hemen mükemmel biçimde karşıtlıklarla dolu bir kişilik olan, bana entelektüel yaşamı başka türlü yaşamak için gerçekçi olasılıkları kavramamda büyük yardımı dokunan Georges Canguilhem'dir. Bütün bir Fransız düşünürler kuşağında böylesi bir hayranlık ve sevgi uyandırmış olan bu adamda ve yapıtlarında bulunan şey, kendini kuşkusuz Sartre ile ilişki içinde sunar. Georges

---

* Phare: Fener manasına gelir, mecazen kılavuz anlamında kullanılır. (ç.n.)

Canguilhem, hayranlık verici bir sunumunu yaptığı[15] Gaston Bachelard'ın eserlerini ileriye taşıyarak, tarihsel epistemoloji, ya da daha iyisini söylersek, epistemolojinin tarihselleştirilmesi, bilimsel kavramların doğuşuna ve bunların ortaya çıkışlarındaki tarihsel engellere dair keskin analiz konusunda; bilhassa bilimsel düşüncenin patolojilerine, yalancı bilimlere ve bilimin, özellikle de biyolojinin, politik kullanımına dair yaptığı klinik betimlemeler vasıtasıyla, kesin bir katkı üretmiştir. Bana göre, o (örneğin Koyré ve Kuhn vasıtasıyla Atlantik ötesi yazgısının da teyit ettiği gibi) her ne kadar, gerçekten evrensel olsa da; politik, ya da, daha iyisi, medeni (civique) bir gelenekte kök saldığı için, kuşkusuz, Fransız denilebilecek ussalcılık geleneği içinde bulunan en iyi şeyi temsil eder.

Benim için olduğu gibi, sanırım pek çok başkası için de, onu örnek bir figür yapan şey, onun, direnci demeyelim de, uyuşmazlığıdır: Üniversite sistemi içinde, görünüşte en uygun konumlarda yer almış olsa da; ona, giderek, tanınmanın tüm nişanelerini bahşeden ve üstüne yüklediği tüm görevleri de yerine getirdiği bu dünyadan değildi tamamen. O yalnızca, yaltaklanmadan, aşırıya kaçmadan ve yine taviz vermeden, hocalık ve felsefe profesörlüğü görevini yerine getiriyordu: asla filozofluk yapmıyordu. Onun hatırasını anımsayan-

[15] Georges Canguilhem, *Études d'histoire et de philosophie des sciences*, Paris, Vrin, 1968.

lar, akademik tutum ve davranışlar üzerine yargılarına eşlik eden, ironik bir gülümsemeye bitişik yandan bakışından olduğu gibi, boğuk sesinden ve ona hep öfkeliymiş havası veren aksanından bahsederler. Sesinin titreşiminin ve bakışının sertliğinin tanıklık ettiği gibi, bir bölgenin ya da bir ortamın damgasını yemiş, vücudu sürekli sözlerine güdümlü olduğundan, kimilerinin felsefeyi özdeşleştirdiği sorumsuz düşüncenin dayanıksız oyunlarına ya da düşünür şairleri büyüleyen Hölderlin-Heidegger çizgisindeki düşüncenin gizemli-edebi coşkusuna kendini kaptırmaya pek yatkın değildi.

Habitusların yakınlığında kök salan kendi kendisi için kapalı (anlaşılmaz olan) şu sempati hareketlerinden biriyle bende bir sevgi uyandırmıştı. Doçentlik sınavından (agrégation) sonra, beni "memlekete" göndermekle bana en büyük zevki tattırdığına inanarak, bana Toulouse lisesinde bir görev önerdiğini ve (beni Clermont-Ferrant ile Jules Vuillemin'e yaklaştıran Moulins lisesini seçip) bu işi reddettiğimi görünce de çok şaşırdığını, hatta belki biraz şoke olduğunu hatırlıyorum. Bir teze kafa yorduğumda, pek çok belirtisi çifte anlamlı olduğuna inanmama izin veren bir tür özdeşim ilişkisinde, yüzümü örneğin, diğerleri gibi, Jean Hippolyte'den ziyade ona dönerdim (bana kendisininkine öykünen bir bilim ve üniversite kariyeri düzenlemişti). Daha sonra, Four sokağındaki bürosunda onu görmeye gittiğimde, beni tüm öğle-

den sonraları tutuyordu (Cannon gibi yabancı büyük âlimlerin, çoğu kez ithaflı, ayrı basımlarını bana vermek için kendi kütüphanesinden alıyordu) ve ondan ancak karanlık bastığında ayrılıyordum. Felsefenin ve bilimin en teknik konularından yaşamın bayağı sorunlarına geçildiğinde, onun düşüncesinin ve sözlerinin, (kimileri Kant'tan ya da Malebranche'tan bahsederken öylesine parlak ve derin olan) tanıdığım pek çok başka filozofta gözlemlediğim, beni son derece hayal kırıklığına uğratan şu gerilim düşüşlerini tanımadığını görmek beni çarpıyordu. Sıra dışı bir mutluluk ifadesiyle, bana büyük bir özgürlük ve derin bir bilgelikte görünen şeyler söylüyordu.

Bir dargınlık döneminden sonra (kendisinin de mesleğe ilk başladığı yer olan Toulouse'daki Pierre-Fermat lisesinde benim için tahsis ettiği görevi kabul etmediğim için bana çok alınmıştı), muhabbetlerimize tekrar başladık ve onun için bir sınama olan 1968 Mayısı günleri boyunca sık sık çene çaldık: Her şeyini Okul'a vermiş ve (benim kuşağımdaki) öğrencilerinin öğrenci hareketi için duydukları sempatiyi oportünizmden ya da tutkudan esinlenmiş bir ihanet olarak yaşayan şu adanmışlardan (oblat)* biriydi o da. Bana anlatıyordu, çünkü kuşkusuz, onun için okul dünyasına adaptasyonun ne kadar zor olmuş olduğunu bu vesilesiyle keşfedi-

* Oblat: Manastır hayatına kendini adamış kimse (ç.n.)

yordu (örneğin, genç bir yatılı öğrenci olarak Castelnaudary Lisesine vardığında, lavaboların ne olduğunu bilmiyordu). Bana öyle geliyor ki, onu École Normale'dan sınıf arkadaşları olan Sartre ya da Aron'dan ayıran şeyin (Aron üst seviyede tenis oynuyordu, oysaki o rugby oynuyordu) ve cumhuriyetçi okulun bütünleştirici gücü onu bunu unutmaya ya da bastırmaya itmiş olsa da, ilke de, belki de, en sıcak medenilik görünüşleri altında sürekli yakasına yapışıyora benzeyen ve bazen küstah yetersizliğin kimi biçimleri karşısında kendini açığa vuran bir tür öfkenin bilincine ilk kez varıyordu.

Sahne önünü başkalarına bıraktı: onlar da onun mütevazılığını, dürüstlüğünü ve sertliğini rahat rahat övdüler. O *La Dépêche de Toulouse*'da yazarken (sanıyorum onu ilk kez olarak yaz tatilim boyunca burada okumuştum), diğerleri büyük parizyen dergilerde yazıyorlardı. Çağla uzlaşmanın her biçimine direndi (sadece İşgal döneminden bahsetmiyorum). Ve onun acımasız yargılarını, ya da tek başına varoluşunu affetmeyenler, kendini özgür filozof imajına daha uygun etkinliklere vermek yerine, sonuna kadar "mandarin*" görevini doldurmuş olmasını da başına kakabilirler, –zira sırasıyla khâgne profesörü, genel müfettiş, agrégation jürisi üyesi oldu. Asla röportaj yapmadı, asla radyoya ya da televizyona konuşmadı. (bunun düşünülüp taşı-

* *Mec.* Sözü dinlenen bilgin ya da devlet adamı; nüfuzlu aydın; eskiden Uzakdoğuda yüksek görevli. (ç.n.)

nılmış bir karar olup olmadığını tahkik ettim: ortak bir arkadaş bana, eğer bir istisna yapsaydı, bunun benim için olabileceğini söylediği için, bir gün ona bir mülakat yapmayı teklif etmiştim ve dudağının köşesinde bir gülümsemeyle bana öylesine bilmek istediğim şeyin ne olduğunu sorduktan sonra bana, daha önce ne okuduğum ne de duyduğum bir sürü çok kişisel şeyden bahsetti, ama bunu ayaküstü yapmamız gibi bir önlem aldı, Montagne-Sainte-Geneviève sokağındaydık, yani herhangi bir kaydın imkân dışı olduğu koşullardaydık).

Georges Canguilhem ve Julles Veuillemin gibi, ya da benim kuşağımdan Claude Pariente, Henri Joly ve Louis Marin gibi başka filozoflar, en azından felsefe ile sosyal bilimler arasındaki uzun geçiş dönemi boyunca, bunun bir parçası olmayı bırakmamış olsalar da (onlara, yayımlanmalarından önce, okumaları için yazdıklarımı veriyor ve araştırmalarımdan bahsediyordum), bilimsel hayat başka yerdeydi. Önümde açılan imkânlar alanını yeniden tesis etmek için, o zaman bana göründüğü şekliyle sosyal bilimlerin durumunu ve özellikle de farklı disiplinlerin ve uzmanlıkların göreli konumlarını betimlemekle başlamam gerekir. O zamanın sosyolojisi tüm yerlerin birine ayrılmış olduğu kapalı bir dünyadır: başta, eskilerin oluşturduğu kuşak: Sorbonne'a oldukça despotik tarzda egemen olan Georges Gurvitch, Sorbonne'da sosyal psikoloji öğreten ve Sosyolojik İncelemeler Merkezi'ni ve de

IFOP'u yöneten ve CNRS'i kontrol eden Jean Stoetzel ve nihayet, yakın zamanda Sorbonne'a atanan, kendiliğinden ilişkisel yerli algı için, Gurvitch'in kuramsalcı sosyolojisi ile Stoetzel'in bilimselci ve Amerikanlaşmış psikososyolojisi seçeneklerinden kurtulmak isteyenlere umarsız bir açılım sunuyor olarak görünen Raymond Aron; sonra, hepsi kırklı yaşlarını süren, araştırmayı ve iktidarları, çoğu kez aklın kavramları tarafından belirlenen ve açık biçimde olabildiğince çok alana bölüştürülen uzmanlıklarda bir bölünmeye göre paylaşan, yükselişteki genç kuşak: Alain Tourain, Jean Daniel Reynauld ve Jean-René Tréanton ile çalışma sosyolojisi; Viviane Isambert ile eğitim sosyolojisi; din sosyolojisi, François-André Isambert; kırsal sosyoloji, Henri Medras; kent sosyolojisi Paul Henri Chombard de Lauwe; boş zaman sosyolojisi, Joffre Dumazedier, ve kuşkusuz unuttuğum başka tali ve marjinal konular. Alana, yayımlanmaya başlayalı çok olmayan üç dört büyük dergi hâkimdi; Stoetzel ve ikinci kuşaktan birkaç "baron" tarafından kontrol edilen (ki birkaç yıl sonra Raymond Budon mirası devralacaktır) *Revue française de sociologie;* Gurvitch tarafından kontrol edilen (ve ardından Georges Balandier'in miras alacağı) *Les Cahiers internationaux de sociologie*; Aron tarafından kurulan ve Éric de Dampierre tarafından, büyük ciddiyetle, yönetilen *Archives européennes de sociologie* ve –biraz eski üstatların yanında yer alan Georges Friedmann'ınki

gibi– pek yapıcı olmayan ikinci derecede kimi dergiler, *Sociologie du travail et Études rurales*. Sosyal bilimler sahasında, yeni görünebilen her şey o sıra, Fernand Braudel tarafından can verilen l'École pratique des hautes études çatısı altında bir araya toplanmış bulunuyordu; Braudel, Cezayir üzerine yaptığım ilk çalışmaları, ona göre tarihe çok az yer ayırdıkları için, eleştirmiş olsa da, bana, gerek araştırmalarımda, gerekse –her şeyde ona yardım eden (bazen de önceleyen) eşsiz bilimsel ateşleyici-kışkırtıcı Clemens Heller ile birlikte– Avrupa sosyoloji merkezini yönetirken, daima çok dostane ve güven dolu bir destek verdi.

Raymond Aron'un hatıralarında bana ayırdığı pasaj, onunla olan uzun ilişkimden çok kısmi olarak bahsediyordu –oysaki 1960'da albayların yaptığı darbenin arifesinde, bana asistanı olmamı önererek –unutulmaz borç– Paris'e ivedilikle geri dönmeme, bu ilişki olanak vermişti. (Onunla, az zaman önce, École Normale'den okul arkadaşı olan Cezayir Fakültesi Yunan felsefesi profesörü Clémence Ramnoux'nun tavsiyesi üzerine ilişkiye geçmiştim. Ramnoux, ondan, başka amaçlarla, Cezayir üstüne sürdürdüğüm çalışmalarımı, bir tez amacıyla, yönetmesini rica etmemi tavsiye etmişti ve o da beni çok sıcak biçimde karşılamıştı –ki burada, kariyerimi oluşturan görünüşteki rastlantılarda École Normale'in oynadığı rol bir kez daha görülüyor.) Son krize bağlı acının yönlendirdiği retrospektif yeniden

inşa olarak, analizi, öğrencilerimi maruz bıraktığım söylenen muameleye yapılan anıştırmaların teyit ettiği gibi, belli olaylar konusunda "pek malumat sahibi olmayan" (bilhassa, École des Hautes Études'de benimle okuyan ve çalışan kızının seçimine bağlı olaylar hakkında) çok kötü bilgilendirilmiş bir algıya dayanıyordu; bu olaylar hakkında sadece çok eksikli bir bilgisi ve kavrayışı vardı. Beni çok az kişi, onun kadar, böylesine çabuk ve bütünüyle tanımıştır– ve bu bana sık sık yönelttiği eleştirilere ve benim için duyduğunu söylediği korkulara değin böyleydi: "Aynı Sartre gibisiniz, çok erkenden bir kavramlar sistemine sahipsiniz". Passy rıhtımındaki apartmanında geçen o uzun akşamları anımsıyorum, tasarılarımı çok dostane ve eşite eşit, biçimde ve kuşkusuz "normale" mezunluğu kardeşliğine dayalı bir temel (ki bu onu bir kaç yıl sonra, *Les Héritiers*[16]'den sonra ve 1968'den az önce, ilişkilerimiz gerginleştiğinde, benimle, büyük rahatsızlık duyduğum, senli benli konuşma girişimlerine götürecekti) üzerinden benimle tartışıyordu. Belki buna bir sebep de, kendisiyle benden konuştuğu Canguilheim'in bana verdiği değerdi.

Bana çok ağır gelen ve "mantığı", biri fenomenoloji esinli, sosyal dünyanın ilk deneyimi üzerine, diğeri ise dilin ve başka bir bağlama yerleştirirsek, kültürün yapılsalcı anlayışı üzerine salt akademik

---

[16] *Les Héritiers, Les étudiants et la culture*, Paris, Minuit, 1964 (Jean-Claude Passeron ile birlikte).

iki koca bölüme dair gerçekten söylemem gereken şeyi (doktoradaki her düşünce terkedilince, *Esquisse*[17] halini alacak olan pratiğin teorisini) öne almamı dayatan tezden kurtulmak için, ona, *Travail et travailleurs en Algérie*'ye[18] [Cezayir'de Emek ve Emekçiler] ve *Déracinement*'a[19] [Köksüzleşme] temel oluşturan çalışmaları, bunlara bir de büyük bir istatistiki ankete dayanan (bütünüyle analiz edilmiştir, Collège'deki bir dolapta uyuyor), Cezayirli ailelerin ev ekonomisi üzerine bir üçüncüyü ekleyerek toplamayı önerdiğim zaman, bana, samimiyetini ve derin biçimde yüce gönüllüğünü koruyarak, ama, onunla karşılaştığımız anda ve eylemde ona maruz kaldığımız için, farkına varmadan uyguladığımız tam bir simgesel şiddet biçimi olarak çok da müphem şekilde: "size layık değil" dedi. Sanırım, başka sebepler arasında, ilke olarak ona asla yalan söylemediğim için çok değer verdiği ilişkimiz hakkında daha fazlasını söylemeyeceğim. Onunla olan ilişkimde bir yandan, az çok bilinçli bir şekilde uyuşum noktalarını vurguluyordum. Bunu, neredeyse bilinçli olarak, ama kuşkusuz biraz naifçe, şu niyetle yapıyordum: böylece onda kararsızlıklar ya da

---

17 *Esquisse d'une théorie de la pratique, précédé de trois études d'ethnologie kabyle*, Genève, Droz, 1972; tekrar basım, Paris, Seuil, 2000.

18 *Travail et travailleurs en Algérie*, Paris-La Haye, Mouton, 1963 (Alain Darbel, Jean-Paul Rivet ve Claude Seibel ile birlikte)

19 *Déracinement. La crise de l'agriculture tradionnelle en Algérie*, Paris, Minuit, 1964 (Abdelmalek Sayad ile birlikte)

sayelerinde onun için her zaman büyüleyici olan entelijensiyanın (bana birçok kere ve birçok şekilde Sartre için duyduğu hayranlığı gösterdi) en canlı hizbine yakınlaşacağı eleştirel gücülükler (virtualités critiques) uyandırarak hizmette bulunmak için; ama, özellikle de politika konusundaki uyuşmazlık noktalarını da asla gizlemiyordum. Yoksa "kopuşumuzun" nedeni; eğer böyle bir şey vuku bulduysa (onu, 1968'den sonra "yeniden avucuna aldığı" tartışmacı arkadaşlarını tedirgin etmeye özgü bitmek bilmez tartışmalar vesilesiyle uzaktan uzağa yeniden görüyordum), politik ya da başka bilmem hangi uyuşmazlık değil, ama benim için taşıdığı –ve ona göre sarstığım– sanırım şefkate denk ve kuşkusuz aşırı, bir acıydı.

Lévi-Strauss tarafından kurulan ve kontrol edilen *L'Homme* dergisi tamamıyla ayrı, baskın bir yer işgal eder: neredeyse salt etnolojiye hasredilmiş olsa da, (aralarında benim de bulunduğum) yeni girişlilerin bir bölümü üzerinde büyük bir çekim yaratır. Bu dergiyle etnolojinin üstün konumu ve sosyolojinin bastırılmış (dominée) konumu hatırlanır. Hatta iki kere bastırılmış demek gerekir: bir yandan kendini kabul ettirmekte güçlük çektiği kesin niceliksel bilimler [science dure: doğa bilimleri ve formel bilimler] alanında bastırılmıştır, oysaki etnoloji, Lévi-Strauss vesilesiyle, (özellikle o sıra doruğunda olan linguistik referans yaparak) bütünüyle ayrı bir bilim olarak tanınmak için mücadele etmektedir;

öte yandan da "beşeri bilimler"in, hâlâ tam bir statü güvencesiyle dolu filozofların çoğu için ve saygınlık derdi olan yazın adamları için, geç katılan ve sonradan görme olarak kaldığı üniversite alanında bastırılmıştır. Çok veya aşırı misafirperver, ya da Yvette Delsaut'un hoşça dediği "az göz korkutucu" olan bu sığınak disiplin içinde, disiplinin tarihini öğreten ve araştırmayla pek uğraşmayan küçük bir profesörler tabakası ile CNRS'e ve çok farklı okullu kökenlerden doğan (ikinci kuşağın girişi sırasında sosyoloji lisansı yoktu) diğer kuruluşlara bağlı bir araştırmacılar kitlesinin (aslında sayıları çok fazla değildir), kendilerini özelikle teorik olduğu kadar pratik yönden de bu kadar silahsız olan ampirik (deneye dayalı) araştırmalara –(bilhassa seviye açısından) göstergeler ve etkenler inanılmaz bir biçimde dağınıktır, ussal bir tartışma evreni inşa etmek bakımından hiç uygun değildir– vakfettiğini görmek şaşırtıcı değildir. Sanırım sosyoloji hakkında *discipline paria*'dan* [parya disiplinden] bahsetmek abartılı olmaz: aslında politikayla çok meşgul ve politik kaygısı olan –ama bağlanmaların çoğu, özellikle de Komünist Partiye bağlanma, hâlâ sosyal dünyayı mesafeli tutmanın paradoksal bir biçimidir– entelektüel bir ortamda, sosyal şeylere

* Parya, bilindiği gibi, Hint kast sisteminin dışında kalan, herkes tarafından hor görülen ve aşağılanan kimselere verilen addır. Kariyerinin ilk yıllarında, Bourdieu'ya göre, sosyoloji, entelektüel alana hâkim olan felsefeye ve psikoanalize nazaran, ölü, hor görülen "parya disiplindir" (ç.n.)

temas eden her şeyi etkileyen "devalüasyon" gerçekten üniversite alanında ikinci plana itilmiş bir pozisyonu pekiştirir –ya da temellendirir. (Ve böylece, Frédérique Matonti'yi[20] okuyunca, *La Nouvelle Critique* etrafında bir araya gelen komünist entelektüellerin bütün evren üstüne görünüşte ziyadesiyle açık tartışmalarında, Louis Althusser'in kuşkusuz örnek figürü olduğu khâgne'lerin ve École Normale'in kapalı küçük dünyasının kaygılarını, karşı duruşlarını ve hiyerarşilerini yeniden üretmeyi nasıl başardıkları görülecektir.)

Sosyal dünya, görmezden gelindiği ya da bastırıldığı için politikaya ve sosyal gerçeklere takıntılı görünebilen entelektüel bir dünyadan uzaktır. Tam anlamıyla politik müdahaleler, bildiriler, gösteriler, beyanlar, hatta entelektüel olarak en maceracı olanları bile, yazarlarına saygınlık getirebilirken; kendilerini sosyal gerçekliklerin doğrudan bilgisine adayanlar, hem biraz hor görülür (tarihsel uzmanlıkların saygınlığının zaman içinde incelenen dönemden uzaklaşmakla arttığı bilinir) hem de, sovyetik rejimlerde olduğu gibi, gizliden şüphe çeker: ancak böylelikledir ki, okul içi hiyerarşilere ve "Marksist" önyargılara iştirake dair kıvamında normalyen bir anlamda Althusserciler "sosyal *denen* bilimler"den bahsediyorlardı. Ve elbette bilhassa sanat ya da yazın söz konusu olduğunda,

---

[20] Frédéric Matonti, *La double illusion*, La Nouvelle Critique, *une revue du PCF, 1966-1980*, Paris, La Découverte, 2004.

azıcık da olsa kendini sosyoloğa ders vermeye izinli hissetmeyen ve sosyal dünyadan bahsetmek mevzu bahis olduğunda, sosyolojinin en temel kazanımlarını görmezden gelme hakkını kendinde görmeyen ve problem ne olursa olsun, "sosyolojinin ötesine geçmek" ya da "salt sosyolojik açıklamaları aşmak" gerektiğine ve böylesi bir aşmanın önüne gelen herhangi birinin gücü dâhilinde olduğuna derinden kani olmamış ne filozof ne yazar ve hatta ne de gazeteci vardır.

Sosyolojik alana dair algım da, beni o alana yönlendirmiş olan sosyal ve okullu güzergâh beni güçlü biçimde ayrıksı kılması olgusuna çok şey borçludur. Dahası, Cezayir'den, bir özgürlük savaşının zor koşulları içinde geçirilmiş bir etnolog tecrübesiyle dönmek, benim için okul tecrübesiyle kat'i bir kopuş sağlamıştı. Bu beni, sosyolojiye ve sosyologlara dair oldukça eleştirel bir vizyona; etnologun vizyonuyla takviye edilmiş filozofun vizyonuna; ve belki özellikle de, kendileri için Cezayir sorunu, benim gözümde, istisnai bir mihenk taşı oluşturan entelektüellerin bireysel ya da kolektif tutum takınmalarına dair oldukça hayal kırıklığı yaratan ya da gerçekçi bir tasarıma itti.

Bu tecrübenin ve bilhassa olağan politik ve moral alternatiflere sığmayan bu trajik durumun temsil etmiş olduğu entelektüel ve de şahsi meydan okumanın, benim için ne ifade ettiğini kafada toparlamak ve açıklamak kolay değil. Yedek subaylar oku-

lunda [EOR, l'Ecole des officiers de réserve] ders vermeyi, kuşkusuz, bir yandan kendimi basit askerlerden ayırma fikrine tahammül edemediğim için ve öte yandan da EOR adayları ve çoğu kez kendileriyle pek sevişmediğimiz HEC'liler ve yargıçlar için pek sempati duymamamdan ötürü reddettim. Chartres'deki oldukça zorlu üç aylık eğitimden sonra (Cezayir'deki ilerici bir politikanın sembolü haline gelen ve biraz naifçe abone olduğum *Express* gazetesini almak için, adım söylendiğinde, sıramdan toplanmış birliklerin önüne çıkmak zorunda kalıyordum), çok imtiyazlı normalyen hiyerarşisinin basamaklarını takiben, ilk önce Versailles orduları psikolojik Servisine ulaşmıştım. Ama beni "Fransız Cezayirlisi"ne döndürmek isteyen yüksek rütbeli subaylarla yaptığım şiddetli tartışmalar, bana Cezayir'e gitmek üzere atanmaya patladı. Hava ordusu, Mayenne'in ve tüm Normandiya'nın bütün okuma yazma bilmeyenlerinden ve bazı kafası çalışan kişilerden (özellikle bana "kendi" École Normale hücrelerinden ne kadar gurur duyduklarını söyleyen Renault'dan, aklı başında ve sempatik, bazı komünist işçilerden), hava üslerini ve stratejik yerleri korumakla görevli, piyade sınıfı türü bir alay oluşturmuştu.

Gemiyle yaptığımız yolculuk boyunca, kafaları, miras kalmış askeri hatıralarla ve bilhassa sizi sırtınızdan bıçaklayan tehlikeli teröristler hakkındaki tüm o Vietnam hikâyeleriyle dolu arkadaşlarıma

boşuna fikir aşılamaya çalıştım (bunların kafasında, eğitimle görevli ast-subaylarla temas sonucu, daha ele geçirilmiş ve asimile edilmiş Cezayir topraklarına adım atmadan önce, tüm o olağan ırkçı söz dağarcığı –teröristler, haydutlar (fellaghas), fellouzes*, pis zenci yabancı (bicots), ratons [insan olmayan] vs.– ve buna bağlı dünya görüşü yer etmişti). Orléansville yakınlarındaki ovadaki büyük bir patlayıcı deposunu korumak için atanmıştık. Uzun ve zorlu olacaktı. Ellerinde ilk olgunluk sınavı diplomasıyla, yeniden askere alınmış, entegre ve sonra da terfi ettirilmiş ukala genç subaylar vardı. Bunlardan biri *Figaro*'nun bulmacasını çözerken herkesin ortasında benden yardım istedi. Arkadaşlarım benim neden subay olmadığımı anlamıyorlardı. Azıcık uyuduktan sonra, çoğu kez onların yerine nöbetlerini devralıyordum. Benden sevgililerine mektup yazmam için yardım istiyorlardı. Onlar için bayağı dizeler yazıyordum. Hiyerarşiye ve onun dayattığı her şeye karşı gösterdikleri aşırı itaat, dördüncü bir seneden faydalanmak yerine öğretmenlik yapmak ve bir şeye yaramak için, olgunluk sınavından hemen sonra beni Ecole Normale'i bırakmaya götüren, yeniyetme burjuvanın tembellik yapma imtiyazına iştirak etmenin verdiği kör suçluluktan beslenen popülizmden bende kalan şeyi katı bir sınavdan geçiriyordu.

---

* Fransız askerlerinin, Cezayir Milli Kurtuluş Cephesi [Front de liberation nationale] gerillalarına verdiği ırkçı argo isimler. (ç.n.)

Askerlik hizmetimin son aylarında, ebeveynimin, yakın bir köyde oturan aile fertleri aracılığıyla ricada bulunduğu Gaskonlu (béarnais) bir albayın koruması sayesinde, bana düşen ve katlanmamın çok zor hale geldiği talihimden kurtulur kurtulmaz, Cezayir toplumuyla ilgilenmeye başladım. İkinci sınıf bir yazı işinin (postaların yazılması, raporlara yardım vs.) zorunluluklarına ve çalışma saatlerine tabi olduğum Genel hükümetin askeri kabinesinden ayrılınca, Fransızlar için, özellikle de soldan olanları için, çoğu kez hakkında neredeyse hiçbir şey bilmedikleri bir ülkede gerçekte neler olup bittiğini açıklamaya çalıştığım küçük bir kitap (bir "Que sais-je?"[21]) yazabildim – yine bu da, bir şeye yaramak ve ayrıca belki de acımasız bir savaşın aciz tanığı olmanın verdiği vicdan rahatsızlığını savmak içindi. Bir yandan, başlarda, kendi kendime etnolojiye ve sosyolojiye sadece geçici olarak girdiğimi ve şu politik pedagoji çalışmasını bitirir bitirmez, felsefeye geri döneceğimi söylerken (hem zaten, *Cezayir'in Sosyolojisi*'ni yazdığım ve ilk etnolojik anketlerimi yürüttüğüm tüm zaman boyunca, her akşam Husserl'e göre zaman tecrübesinin yapısı üzerine yazmaya devam ediyordum), ne yorgunluktan ne de tehlikeden korkarak, tüm gücümle, bahsi sa-

---

[21] *Sociologie de l'Algérie*, Paris, PUF (koleksiyon Que sais-je?), 802, 1958, yeniden basım 2001. [Bu ünlü kolleksiyona ait pekçok kitap İletişim Yayınlarının "Üniveriste Cep Kitaplığı" serisinden çıkmıştır (ç.n.)]

dece entelektüel olmayan bir girişime atıldım. (Kuşkusuz, disiplinin geleneksel adlandırılışı yerine antropolojinin İngilizce isimlendirilişini ikame ederek ve böylece Almanca anlamın saygınlığını –Foucault o sıra Kant'ın *Antropolojisi*'ni[22] tercüme ediyordu– ve Anglosakson anlamın modernliğini devşirerek bu yüceltmeye de katkıda bulunan Lévi-Strauss'un eserleri sayesinde, bu disiplinin bizzat filozofların nezdinde kazanmış olduğu olağanüstü saygınlık, geçişi kolaylaştırmış bulunuyordu.)

Ama, bizzat bağlanmamın (engagement) aşırılığının kendisinde, felsefenin aldatıcı büyüklüklerini reddetmek yönünde neredeyse kutsal bir tür irade de vardı. Uzun zamandan beri, kuşkusuz kökensel yatkınlıklarım (dispositions) tarafından yönlendirilerek, o sıra felsefeyle bağdaştırılan şeyin büyük bölümünün sahip olduğu, yanılsatıcı değilse bile, gerçekdışı taraftan kendimi koparmaya çalışıyordum: bilimler felsefesine, bilimler tarihine, Leibniz gibi bilimsel düşünceye en çok kök salmış filozoflara yöneliyordum ve Georges Canguilhem'e, hem Husserl'inkiler gibi felsefe eserlerine, hem de biyoloji ve fizyoloji çalışmalarına dayanmayı tasarladığım "duygusal yaşamın zamansal yapıları" üstüne bir tez konusu teslim ettim. Okumaları beni matematik (diferansiyel ve integral hesapları, topoloji) ve biraz mantık öğrenmeye mecbur bırakan Leib-

---

[22] Emmanuel Kant, *L'Anthroplogie du point de vue pragmatique*, Paris, Vrin, 1964.

niz'in eserlerinde, tepkisel özdeşimin bir başka tezahürünü buluyordum (yine yücelik zemininde yer aldığından gülünç olduğu denli boş da olan böyle bir yoruma karşı duyduğum hoşnutsuzluğu hatırlıyorum: Hippolyte, Leibniz'in, integral hesabının bilmeye olanak tanıdığı, bir "sonsuz uzunluğun sonlu yüzeyi" konusundaki *Animadversiones*'una dair bir pasaj yazmış ve Latince metin üstündeki gramatikal uyumda koca bir hata pahasına, bunu, çok daha metafizik olan, bir "sonlu uzunluğun sonsuz yüzeyi" haline getirmişti.

Böylece sonradan geriye bakınca anladım ki, sosyolojiye ve etnolojiye girmiştim; bunun sebebi, bir yanıyla, kendimi içinde asla rahat hissedemediğim ve kuşkusuz bazı sosyal kökenlere bağlı dünya ile kurulan ilişkinin meyilli kıldığı, bir yükseklik/soyluluk, bir sosyal mesafe ilkesi olan skolastik bakış açısını derinden reddetmemdi. Bu duruş, hem de çok uzun zamandan beri, hoşuma gitmiyordu ve üniversitede felsefeye dair yapılan felsefeye bağlı dünya görüşünü reddetmem, şüphesiz, benim sosyal bilimlere ve özellikle de onları icra etmenin belli bir tarzına yönelmeme çok katkı sağlamıştı. Ama etnolojinin ya da en azından Lévi-Strauss'un cisimleştirdiği ve onun "uzaklaşan bakış" metaforunun özetlediği kavrayışın özel bir biçiminin, oldukça paradoksal bir şekilde, sosyal dünyaya mesafeli durmaya, hatta Freud'un anladığı anlamda onu "yadsıma"ya ve böylelikle onu estetize etmeye de olanak tanıdığını çok çabuk anla-

yacaktım. İki anektod bana, parabol (mübalağa) ya da fabl tarzında, etnoloji ile sosyoloji arasındaki tüm farkı (en azından benim bunu anladığım anlamda) tam olarak açıklıyormuş gibi görünüyor. Collège de France adaylığım vesilesiyle ona yaptığım ziyaret sırasında, bana sadece politik olmayan sebeplerden çok hasım olan (*Architecture gohtique et pensée scholastique'*ı[23] yayımladığım sıra, *Monde'un* ilk sayfasında, Panosky hakkında çok kötü niyetli bir makale yazmıştı) ve beni yıkmak için komünist partisine üye olduğum dedikodusunu yayan bir sanat tarihçisi bana: "Sadece kabyle* eviniz hakkında yazmamanız ne kadar yazık!" dedi. Fransız kültürünün en muhafazakâr kurumlarından biri olan Académie des Sciences Mo-

---

[23] Panofsky'nin, *Architecture gothique et pensée scholastique*, adlı eserine Sonsöz. (Gotik mimari ve skolastik düşünce, Kabalcı, 1995)

* **Kabiliyeliler**, Cezayirin kuzey doğusunda yaşayan, Berberi bir Cezayirli topluluktur. İsimleri Arapça kabile kelimesinden gelir. Bourdieu bu topluluk üzerinden önemli çalışmalar yapmıştır. Cezayir'deki nüfusları 2 milyonun üzerindedir. Hami-Sami dilleri ailesine bağlı Berberi dillerinden biri olan Kabiliye (*Zuvaya*) dilini konuşurlar. Çoğunlukla Müslüman olmakla birlikte aralarında az sayıda Hristiyan da bulunur. Geleneksel olarak her köy, oruç tutacak yaşa gelmiş erkeklerin oluşturduğu bir meclisçe yönetilir. Mülkiyet ve kişi haklarıyla ilgili anlaşmazlıklarda ve suçlarda örf ve adet hukukuna başvurulur. Köyler rakip klanlara bölünmüştür. Toplumsal örgütlenme kast sistemine dayanır. Kasaplar ve demirciler toplumun en aşağı kesimi olarak görülür. Ayrıca eskiden köle olanlardan oluşan bir serf sınırı vardır. Erkeklerin geleneksel giysisi uzun ve bolca entari ile çevresine yün atkı sarılmış yün bir takkeden oluşur. Kadınlar genellikle yılankavi şeritler biçiminde dokunmuş açık renkli pamuklu giysiler ve başı örten ipek bir eşarp kullanırlar. Temel geçim kaynakları tarımdır; tahıl, zeytin üretir, keçi sürüleri beslerler.(ç.n)

rales et Politiques (Ahlaki ve Siyasi İlimler Akademisi)'nin yaşam boyu sekreteri olan bir mısırbilimci, açılış resepsiyonu vesilesiyle –onu ziyaret etmemiştim, Paris'te değildi– Enstitü tarafından yapılan Collège seçiminin (gerçek ya da efsane, iki oy alan Boulez ile üç oy alan Merleau-Ponty'nin isimlerine bağlanan geçmişteki bazı önemsiz "kazalara" rağmen, salt biçimsel bir prosedürdür) tasdiki oylamasında aldığım olağandışı skora (iki oy) anıştırma yaparak bana dedi ki: "Arkadaşlarım (ya da meslektaşlarım, bilmiyorum artık), sizin École Normale Supérieure'ün eski öğrencilerinin ölüm yazıları (nécrologie) üzerine yazdıklarınızı çok beğenmediler." (*Bulletin des anciens élèves de l'ENS*'de [ENS'nin eski öğrenciler bülteni] yayımlanan ölüm yazılarını konu aldığım "öğretmenlik müdrikesinin kategorileri[24]" üstüne yazdığım bir makaleye anıştırma yapıyordu.) Burada, özellikle de (illa sanılan yerde, yani politikanın alanında olmayan) şimdiyle en yakıcı biçimde karşı karşıya geldiğinde sosyoloji ile gerek yazarlardaki gerekse okuyuculardaki estet duruşlara müsaade eden ya da hatta bunları kamçılayan etnoloji arasında, çoğu kez fark edilmeyen, makul ölçüde bir mesafe vardır: edebi seyahat geleneğinden ve egzotizmin kült sanatçısından asla bütünüyle kopmadığından (her üçü de gençliklerinde sanatsal avangard hareketine bağlı olan, Lévi Stra-

[24] *Actes de la recherche en sciences sociale*, 3, mayıs 1975, s. 68-93 (Monique de Saint Martin ile birlikte)

uss'un *Tristes tropiques*'ini,[25] ama ayrıca Leiris'in ya da Métraux'nun yazılarının önemli bir bölümünün yer aldığı soy), salt teorik olmaktan başka güncel bir bahsi olmayan bu bilim gereğinde sosyal bilinçdışını yeniden kıpırdatabilir (aklımda örneğin cinsiyetler arası iş bölümü problemi var), ama çok nazikçe, ne kabalaştırarak ne de çok sarsarak.

(Bana daima çok yücegönüllü bir destek vermiş olsa da (Braudel ve Aron'la birlikte, beni, çok gençken, daha hiçbir şey yayımlamadığım halde l'École Pratique des Hautes Études'e sokan ve Collège de France'dan bahsetmek için beni ilk olarak çağıran odur) ve kitaplarımın her biri hakkında bana daima çok kibar ve çok övgü dolu şeyler de yazmış olsa bile, Lévi-Strauss'un asla çalışmamın temel yönelimleri için ve etnoloji ve daha da çok sosyoloji çalışmalarımda bağlandığım sosyal dünyayla ilişki için çok büyük bir sempati duymadığını düşünüyorum (bilhassa sanat sosyolojisi hakkında bana garip biçimde naif sorular sorduğunu hatırlıyorum). Benden yana ise, onun için sonsuz bir hayranlık beslerken ve kendimi, onun yaratmış (ya da yeniden yaratmış olduğu) gelenek içinde kayıtlandırırken, çok geçmeden onda, *Esquisse d'une théorie de la pratique*'te ve *Le Sens pratique*'de[26] açıkça eleştirdiğim nesnelcilikten başka, sosyal gerçekliğe

---

[25] Claude Lévi-Strauss, *Tristes tropiques, Paris,* Plon, 1955. [*Hüzünlü dönenceler,* YKY, 1995, çev. Ömer Bozkurt)

[26] *Le Sens pratique*, Paris, Minuit, 1980.

dair, derinden derine tarihselcilikten uzaklaşmış vizyonunun temelinde yatan yazılarının orasına burasına serpiştirdiği metaforlarda ve doğal bilimlere –örneğin kladistik'e–,* yaptığı, çoğu kez yüzeysel referanslarda ortaya çıkan bilimselci bir doğalcılık keşfettim; sanki doğa bilimi onun için, bir esin ve "bilimin sonuçları"nın kaynağı olmaktan başka, ona, (estetisazyonun da katkıda bulunduğu), sosyal dünyanın, sosyalin yadsımasına dayalı [dénégation] bir vizyonunu meşrulaştırma olanağı tanır mahiyette bir araçtır. Hatırlıyorum da, bir eleştirel ilerlemecilik halesiyle çevrelendiği bir dönemde – Sartre ve Maxime Rodinson ile Marksizm konusunda tartışıyordu–, l'École des Hautes Études'teki seminerinde, en kayıtsız şartsız takipçilerini şaşkınlığa düşürerek, Teilhard de Chardin'in bir metnini dağıtmıştı. Ama daima düşüncesinin özünde bulunmuş olan derin biçimde muhafazakâr vizyon, *Le Regard éloigné'de,*[27] Almanya ve Wagner övgüsüyle, gerçekçi resim savunusuyla, otoriter ve baskıcı eğitim müdafaasıyla, ikircime yer bırakmadan gözler önüne serilir ya da kendini ele verir (1968'de, kuşaklar arası bir çatışma olarak yorumladığı "öğrenci ayaklanması" üzerine oldukça vasat bir metin yazmıştı ve Temmuz 1983'de verdiği Marc Bloch konferansında, "kendiliğindencilik"e (spontanéisme)

---

* 1950'lerde Alman etnomolojist Willi Hennig tarafından geliştirilen bir poligenetik yeniden inşa metodu. (ç.n.)

[27] Claude Lévi-Strauss, *Le Regard éloigné*, Paris, Plon, 1983

dair, bilimsel olmaktan çok politik olan müphem bir kavramsallaştırmayla, hem Aron, Braudel, Canguilhem ve pek çok başkaları gibi, bunu derinlemesine soru konusu etmiş, 1968 öğrencilerinin yıkıcılığını, hem de benim bilhassa *Esquisse* ile katkıda bulunduğum yapısalcılığın eleştirisini eleştirmişti. Bunu ancak, kendisinin etnolojide benimsettiği nesnelci vizyonun berisine bir gerileme, yani, etnolojiyi kendisinden kurtarmak istediği ve benim de, habitus kavramıyla onunki denli kökten biçimde reddettiğim, öznelciliğe, özneye ve öznenin yaşadığı tecrübeye bir geri dönüş olarak anlayabilmiş ya da böyle anlamak istemişti).

Askerlik hizmeti bitince, başlamış olduğum ve giderek daha çok önemsediğim araştırmalara devam edebilmek için, Cezayir edebiyat fakültesinde bir asistanlık işi aldım ve özellikle küçük ve büyük okul tatilleri vesilesiyle, etnolojik, sonra da, INSEE Cezayir anteni sayesinde sosyolojik araştırmalarımı sürdürebildim. Diyebilirim ki, Cezayir'de geçirdiğim tüm seneler boyunca, az çok sistematik gözlemlere devam ederek, deyim yerindeyse, hep sahada oldum (böylelikle örneğin, Avrupai kostümden, fes, türban, şalvar vs. gibi geleneksel giyim kuşamın farklı varyantlarından, bunları giyenlerin sosyal karakteristiklerinden feyz alan öğelerin olası farklı bileşimlerini aktarmak niyetiyle kıyafet takımlarına dair yüzlerce tasvir toplamıştım) fotoğraflar çektim, kamusal alanlardaki konuşmaları gizlice kaydettim

(Bir zaman, bir dilden bir diğerine geçişin koşullarını incelemeye niyet ettim ve deneyi bir süre, benim için daha kolay olan Bearnce'de sürdürdüm), habercilerle mülakatlar yaptım, soru anketleri yaptım, arşivleri karıştırdım (Karartmadan sonra, HLM ofisinin mahzenine kapanarak, habitat üzerine anketleri yeniden kopya ederek uzun geceler geçirdim), okullarda testler yaptım, sosyal merkezlerde tartışmalar yürüttüm vs. Beni canlandıran ve bu ülkeye ilişkin her şey için duyduğum bir tür tutkuda ve de onca adaletsizlik ve ıstırap karşısında hissettiğim sessiz ve direşken başkaldırı ve suçluluk duygusunda kök salan biraz taşkın *libido sciendi* [bilme şehveti] ne dur durak biliyor ne sınır tanıyordu (Örneğin, sosyal yapı ve ritüel üzerine anket yaptığım ilk yer olan, Büyük Kabylie'i kasabası Ait Hitcem'e çıktığım o oldukça kasvetli sonbahar gününü anımsıyorum. Tizi Ouzou'da, mitralyözlerin sessiz klikleri duyuluyordu; boydan boya kömürleşen araçların iskeletleriyle dolu bir yoldan vadiye yollandık, yolun hizasında yer alan yanardağ atığından oluşmuş bir tür koninin zirvesinde, bir virajın üstündeki geçide giden yokuşta, dizlerinin arasında bir tüfekle peştamallı bir adam. Sanki hiçbir şey görmemiş gibi yapan Sayad'ın soğukkanlılığı: Cezayirli olarak, belki benden daha çok tehlikeye atılıyor. Konuşmadan yola devam ediyoruz ve ben sadece akşam yine aynı yoldan geçmek gerekeceğini düşünüyorum. Ama sahamı yeniden

bulma ve ritüel üzerine belli bir sayıda hipotezi kontrol etme arzum öylesine kuvvetli ki daha ötesini düşünmüyorum.

Tam bağlanma ve tehlikeyi unutma, herhangi bir kahramanlık biçiminden kaynaklanmıyor ve, sanırım, içinde yaşadığım ve bir ritüel (ayin) bilmecesi çözme, bir oyun devşirme, şu ya da bu nesneyi görme isteği (örneğin bir evlilik lambası, eski bir sandık ya da iyi muhafaza edilmiş bir evin içi) ya da, başka durumlarda, basit gözlemleme ve tanık olma arzusu ile birlikte, yaraşmadığım ve yoksunu olduğum ve her pahasına izah etmeyi istediğim tecrübelerin en üst noktasında olmama olanak tanıyan çılgın bir çalışmaya tüm varlığımla gömülmeye götüren aşırı hüzün ve kaygıdan kökleniyor. Kimi kez rüyalarıma girecek kertede beni derinden alt üst eden durumları ve olayları –belki maceraları–, onları yaşamış olduğum gibi, basitçe anlatmak kolay değil – ve yaptığım anlatıdaki gibi, en aşırı olanları da değil: falan kişinin beni üzdüğü için özür dileyerek, Pères Blancs manastırının bembeyaz hücresinde bana anlattıkları ya da falanca başkasının dalgakıranın ucunda, Cezayir'de, Fransız ordusunun onları uğrattığı işkenceleri hiçkimse duyamasın diye anlattıkları gibi. (Mülkiyetin dağılımı üzerine veriler toplamak –ki bunu, farklı soy sopların kentli alandaki dağılımını çıkarmakla yetinmek zorunda kaldığım Ait Hitchem'de yapamamıştım– üzere geldiğim Djemaa Saharidj'de, vardığım gün, Beyaz

Rahipler [Pères Blancs: Cezayir'deki misyoner cemaat (ç.n.)] orada değildi (o günün pazar olduğunu unutmuştum, ayindeydiler); manastırın üstündeki yol boyunca ilerleyerek, küçük bir koruluğa kadar gittim, orada, ince yüzlü, kartal burunlu, muhteşem beyaz bıyıkları olan yaşlı bir Kabiliye ile karşılaştım –bana anne tarafından dedemi hatırlattı– sorgun dalları üstünde incir kurutmakla meşguldü; onunla ritüel ve *lakhrif*, taze incirler ve savaşlar mevsimi hakkında konuşmaya başladım... Birden, bana tuhaf biçimde gergin göründü. Çok yakında bir silah patladı ve o, bir yandan çok çelebi kalarak, hızlıca sıvıştı. Birkaç gün sonra, Pères Blancs'da küçük hizmetler yapan ve kendisiyle çokça konuştuğum genç bir adamdan öğrendiğime göre, bu koruluk ALN'nin[28] siesta [öğle uykusu] yapma alışkanlığında olduğu bir yerdi ve çekip gitmemiz gerektiğini anlatmak için bir el ateş etmişlerdi. Birkaç gün sonra, şimdiden köye bayağı alışmış ve kuşkusuz ev sahiplerim olan iki Pères Blancs'ın –biri uzun boylu ve büyük beyaz sakallı, çok dostane, yaptığım çalışmada çok yararlandığım, Kabylie'de duvar resimlerinin semboliği üzerine çok güzel bir incelemenin yazarı olduğu için adını unutmadığım rahip Dewulder ve diğeri, ALN'ye bağlı daha genç birinin– himayesi sayesinde sakinler tarafından kabul görmüşken, birden büyük bir hareketlilik oldu ve Fran-

[28] Ulusal Özgürlük Cephesi'nin [FLN] ordu kolu olan Ulusal Özgürlük Ordusu [ALN].

sız askerleri (ki onlarda kendimi tanımakta zorlanmadım, zira bir yıl önce, hâlâ onların üniformalarını taşıyordum) dağ yönünde çukur bir yoldan birerli kol halinde ilerlediler. (Kendisi de askerlerin etrafında dolaşan çocuklardan bilgi alan) genç arkadaşımdan öğrendiğime göre askerler dağın yamacında olduğu tahmin edilen ve ALN'nin toplantılar düzenlediği ve arşivlerini muhafaza ettiği bir sığınağı aramaya gidiyorlardı. Aynı benim gibi, askerlerin akşamdan önce refuje varamamasını ve sığınakta kalanların kaçabilmesini uman köyün erkeklerinin ve kadınlarının ortasında onların ilerleyişini izledim. Ve böyle de oldu. Ama bir sonraki gün, sığınak ve de orada bulunan ve ülkede ALN tüm destekçilerinin isim listelerini içeren kâğıtlar ele geçirildi. Doğrudan tehdit altında kalan arkadaşım benden onu arabamda götürmemi rica etti. Böylece ertesi gün yola çıktım, oysaki çalışmamın bitmesine daha çok vardı, ama biraz kaygılandıktan sonra, çok zorluk çekmeden, askeri barajları geçtik.)

Savaş koşullarında sosyolojik bir anket yürütmek her şeyi düşünüp taşınmayı, her şeyi kontrol etmeyi zorunlu kılıyor ve tabiatıyla özellikle de anketçi ile muhatabı arasındaki olağan ilişkide: anketçilerin kimliği, anketin birliğinin kompozisyonu – tek kişiyle mi ikili mi, iki kişili ise, bir erkek ve bir kadın, bir Cezayirli ve bir Fransız vs. (Bu araştırmanın gidişatının bana benimsetmiş olduğu düşüncelerin küçük bir bölümünü *Emek ve Emekçiler*'in

ikinci bölümüne yazdığım önsözde anmıştım.); bizzat anketin anlamı, anketi yaptığınız kişiler tarafından hiç olmadığı kadar sorun edilir (polisler ya da ispiyoncular söz konusu olmasın?). Genele yayılan şüphe: gizli ajanlar da birçok kere, anketçilerin ardından, bunların yürütmüş olduğu sorgulamanın mahiyeti hakkında soruşturma yapmaya gelirler (tüm bir dönem boyunca, her sabah, Clos Salembier'in gecekondu mahallesine anketlerimi yapmak üzere aracımla giderken, bir polis aracı tarafından takip edildim ve, bir gün, ne yaptığımı öğrenmek isteyen bu bölgeden sorumlu genç SAS[29] memuru tarafından çağırtıldım).

Böylesi bir durumda (ki Philippe Bourgois[30] gibi, uyuşturucu satıcıları üzerine ya da Martin Sanchez-Jankowski[31] gibi, Los Angeles gangsterleri üzerine anket yürüten başka etnologlar da aynı durumla karşılaşmışlardır) kelimenin gerçek anlamında, yaşam ancak, acil ve aşırı risk koşullarında, durumu anında yorumlamak ve değerlendirmek ve ilk sosyal tecrübede kazanılan bilgileri ve maharetleri, az çok

[29] Özelleşmiş idari bölge, savaş boyunca sosyal, idari bir işlevi yerine getiren ve kırsal nüfusu kontrol eden, Fransız otoriteleri tarafından oluşturulmuş ve askerler tarafından kontrol edilen yapı.

[30] Philippe Bourgois, *En quête de respect. Le crack à New York*, Paris, Seuil (kol. Liber), 2001.

[31] Martin Sanchez-Jankowski, *Island in the Street: Gangs in Urban American Society*, Berkeley-Los Angeles, University of California Press, 1991; "Les gangs et la presse. La production d'un mythe nationel", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 101-102, mart 1994, s. 101-117.

bilinçli olarak, seferber etmek için vazgeçilmez olan süreğen ve pratik bir düşünümsellik (*réflexivité*) pahasına sürdürülebilir. (Daha sonraki çalışmalarımda bağlandığım eleştirel uyanıklığın ana kaynağı kuşkusuz, hiçbir şeyin doğallıkla ilerlemediği ve her şeyin durmadan soru konusu edildiği durumlarda yürütülen bu ilk araştırma tecrübelerinde yatar. Yine burada da, icraatlarına (salt bilimsel) itirazlarımdan rahatsız olan sondaj uzmanları, yani uzaktan ve vekâleten ile anket uzmanları, *La misère du monde*[32] [Dünyanın sefaleti]ninkiler gibi anketlere karşı çıktıklarında, kazanılan her tecrübeye küstah ve çocukça eleştiriler yönelttiklerinde kendimi hissetmekten alamadığım sinirlilik bundan ileri gelir.)

Collo yarımadasının toplanma (regroupement) merkezinde, anketin ve belki de anketçilerin kaderinin, bir an, anketi kendileriyle yürütmek istediğimiz kişiler tarafından bana sorulmuş olan soruya vereceğim cevaba bağlı olduğu o güne dair böyle çok kesin bir anım var. Her şey, Alger'de, Bab Azoun sokağı istatistik Enstitüsünde başlamıştı, toplanma merkezlerinden "bir örneklik çıkarma" (tirer un échantillon) –ki ana nüfus üzerine bilgi olmadığından, bunun neredeyse hiç anlamı yoktu– ile görevli INSEE'nin idarecisi Alain Darbel tesadüfen – daha çok "Fransız Cezayir"ine uygun olarak, zira

[32] *La misère du monde*, Paris, Seuil, 1993.

INSEE'nin kutsal sandığın bulunduğu yerinde* sosyologların burunlarını her işe sokmasına çok muhalifti– özellikle "zor" iki bölgeyi seçmişti; biri Orléansville'e yakın Matmatas ve diğeri ise, oraya bir süre geçici bir hükümet yerleştirmeyi düşünmüş olan ALN tarafından en bütünüyle kontrol altında tutulan bölge olan Collo yarımadasıydı: burası, beyhude olduğu denli yıkıcı da olan –zırhlı araçlar, helikopterler, paraşütçü birlikleri– Challe denilen büyük "barış getirme" operasyonlarının ana hedeflerinden biriydi. Tehlikenin ve daha belli belirsiz biçimde, seçimin keyfiliğinin farkında olsam da (yola çıkışın arifesinde bunu Darbel'e söylemiştim), (o zaman ve mekândaki anlamıyla, yani, hülasa, Cezayir'in bağımsızlığına taraftar olan) iki "liberal" karaayaktan [pieds-noirs: Cezayir doğumlu Fransız, çev.] oluşan küçük bir ekiple Collo'ya gitmeye karar verdim –bunlardan biri gerilime artık daha fazla dayanamayarak anketin başlamasından önce geri dönecekti– bir tanesi, hiçbir diploması olmadığı halde bize hukukta öğrenci olduğunu söyleyen ve olağanüstü bir anketçi olduğu ortaya çıkacak genç bir Arap ve diğeri ise "özgür öğrenciler" hareketine kendisi de katılmış olan fakülteden öğrencim Sayad'dı. Dauphine'imde uzun bir araba yolculuğu yaptık. Konstantin kuşatma altında bir şehri andırıyordu: tüm kafelerin kapısı el bombası saldırılarına

* Le saint des saints: Kudüs tapınağında, Yahudilerin yasa levhalarını sakladıkları sandığın bulunduğu yer. (ç.n.)

önlem olarak demir parmaklarla kaplıydı. Akşamın dördünde, sokaklarda kimse yoktu. Collo'ya yoldan ulaşma tasarımız, annesinin yanına gitmek için bile yolu geçmeye zor cesaret eden eski Ulusal İdare Okulu öğrencisi genç bir kaymakamı dehşete düşürdü. Philippeville'den geçerek vapurla gitmemiz için bizi o kandırdı. Philippeville ile Collo'nun küçük limanı arasındaki yolculuğumuz bana coşku verici geldi. Nihayet yakından görmeye gidiyordum. Deniz boyunca uzanan dağlar ateş içindeydi.

Daha önce Romorantin'de olan Collo kaymakamı, bana ihtiyatlı olmak gerektiğini ve (Fransız ordusu tarafından organize edilen) "sinsi bir suikastın gelmekte gecikmeyeceğini" iletti. Cezayir şefi eski komutan (sanırım) Albay Vaudrey orada olduğumuzu ve kim olduğumuzu biliyordu (şüphesiz ta askerlik hizmetimden beri "kırmızı listedeydim"; bunu 13 Mayıs 1958'de kara-ayak öğrencilerimin ağzından öğrenmiştim: Cezayir'deki konumumun tamamen farkında olmama rağmen –başlığı, "Cezayir kültürü üstüne", o zamanın bağlamında tamamen sade olan ve Cezayirli öğrencilerin, grevi askıya alarak kitle halinde katıldıkları bir konferans vermiştim –ve onlara, sömürge durumunun etkileri ile o dönemin Amerikan etnolojisinde çok moda olan "medeniyetlerin temaslarına" bağlı olarak yabancı bir ülkenin kültürünü benimsemenin (acculturation) etkileri arasındaki fark üzerine anlattığım, provokasyonsuz, ama tavizsiz de, şeyle ta-

mamen uyumsuz olsa da, beni ortadan kaybolmamın ve saklanmamın çıkarıma olacağı konusunda uyarmak istemişlerdi– beni gayet malumat sahibi olduklarına ikna etmek için, bana o sıra Cezayir khâgnesinde felsefe profesörlüğü yapan ve o da, belki Audin tarzında, etkisiz hale getirilmesi gereken kişiler listesinde bulunan, arkadaşlarımdan biri olan Gérard Lebrun'ı tanıyıp tanımadığımı sordular.) Askeri otoritenin kötü niyetlerinden de, Cezayir savaşına muhalif olduğundan, gidip görebilmek açısından, gençleri Fransız Cezayirlisine döndürmek için ordu tarafından düzenlenen seyahatlerden faydalanmak isteyen Merkezden genç bir öğrenci vasıtasıyla haberim vardı: Collo'ya atandığından, bizimle sahaya gelecekti.

Collo'ya yirmi kilometre kadar uzaktaki Aïn Aghbel'e gitmeyi seçtim. Ne yapmaya geldiğimizi pek anlamayan (ya da fazlasıyla anlayan) SAS'ın yüzbaşısı, bizi askeri karakolda ağırlamak istedi. Reddettim, korunan yörenin dışında, ama tarafsız alanda bulunan eski okula yerleşecektik (bu bana anketi yürütebilmek açısından çok önemli görünüyordu). Gece, Sayad ile ben, günün gözlemlerini kaydetmek için geç saatlere kadar çalışırken, etraftan gölgeler geçiyordu. Her sabah, benim küçük Dauphine ile gerçek ya da düzmece suikastlara çok elverişli bir boğazdan, yaklaşık bir on kilometre yapıyorduk (ayrılmamızdan kısa bir süre sonra, SAS'ın yüzbaşısına orada ALN tarafından suikast düzenlenecekti –bunu

nereden bildiğimi artık bilmiyorum, belki ilk kez orada karşılaştığımız ve o zamandan sonra bizim Paris'teki Merkezimize çalışmaya gelen Salah Bouhedja'dan). Toplanma yerine geldiğimiz ilk gün, bir grup erkek büyük zeytin ağaçlarının altında oturuyordu (hâlâ bundan birkaç gün sonrasında çekilmiş bir dizi fotoğraf var elimde). Aracı bırakıp, onlara doğru yürüyerek ilerledik. Aralarından iki üç tanesinin sarıklarının altında büyük bir şişkinlik vardı. Bunlardan, esmer, yuvarlak kafalı, küçük sakallı, başında onu diğerlerinden ayıran astragan bir takke bulunan bir tanesi (daha sonra bir *amahbul* olduğu ortaya çıkacak, Bouafer oğullarından biriydi, bir erkek kardeşi bir harki*, diğeri ise ALN'de olan, aydınlanmış ve öngörülemez, ama sözü çok dinlenen ve çok saygı duyulan bir kişiydi) ayağa kalktı ve (aslında, en azından görünüşte, hiçbir şeyin diğerlerinden ayırmadığı) bana hitap etti. Belli bir coşkunlukla buraya ne yapmaya geldiğimizi sordu bana. Ona, onların söyleyecekleri şeyleri görmek ve duymak ve bunu rapor

*Harki: 50'lerin sonu 60'ların başında Cezayir'de çıkan bağımsızlık savaşında isyancıların, bağımsızlık yanlılarının tarafında değil, Fransızların yanında yer alan Cezayir'li Müslüman göçmenler. Bunlar, zamanında kendilerini Fransız görmüş, Fransa'ya ve cumhuriyete ettikleri bağlılık yeminini ölene kadar tutmuşlar, ama 1962'de de Gaulle geri çekilme kararı aldığında Fransızlar tarafından Cezayir'de bırakıldılar. Çoğu vatan haini ilan edilerek Cezayir Kurtuluş Örgütü tarafından cezalandırılırken, bazıları da Fransa'ya kaçmış ve burada da yabancı olarak görülüp kötü hayat şartlarında yaşamışlardır ve hâlâ da bu şekilde yaşamaktadırlar. (ç.n.)

etmek için oraya geldiğimizi, Fransız ordusunun birkaç kilometre ilerde olduğunu ve yazgımızın kendilerine bağlı bulunduğunu ya da bunun gibi şeyler söyleyerek cevap verdim. Bizi oturmaya davet edip kahve ikram ettiler (Cezayir'de ya da başka yerlerde yaptığım anketlerde çoğu kez bu türden kişilerden yardım gördüm, bunlar, iki durum ve iki medeniyet ve bazen de iki din arasındaki kararsızlık içindeki konumları sebebiyle –en eğitimlileri bazen, René Guenon'nun himayesi altına koydukları bağdaştırmacı (syncrétique) inanışları öğretiyorlardı– bazı gariplik, hatta (bizim "maboul"un [kaçık, deli] kendisinden geldiği, ama onlara verili olan *amahbul* isminin çağrıştırdığı) "delilik" alametleri gösteren ve gene de sonsuz bir saygınlığı haiz, büyük zekâya sahip, kendi kendini yetiştirmiş kişilerdi. Aralarından, bana Casbah ziyaretlerim için pek çok kez izin belgesi ve yazılı geçiş izni sağlayan biri (Cezayir muharebesinin en gergin zamanlarında, bana, güvensizliği anında ortadan kaldıran bir "konuşabilirsin" takdim ediyordu) bir gün, kafelerin Fransız Cezayir'ine taraftar olan kara-ayaklı öğrencilerle dolu olduğu bir saatte, edebiyat fakültesinin önünden geçen tüm sokağa kol kola inelim diye düzen kurdu: kuşkusuz işe sınama ve meydan okuma değerini vermek için, ipek şalvar ve nakışlı hırka ile gösterişli bir doğulu kıyafeti giydi, öyle ki bilgiççe kesilmiş kara sakalı da eklenince fark edilmeden geçip gitmesi imkânsızdı. Aïn Aghbel'li Bouafer'e gelince, o ise anketlerimizde ve

çoğu kez de katıldığı mülakatlardan sonra bize eşlik etmeyi seviyordu (yüz yaşından fazla olduğu söylenen ve komşu aşiretlerin adını anınca, savaş coşkusuyla ateşlenen ve ardından da tükenip köşeye yığılan şu ihtiyarı kolay kolay unutmayacağım), kültürel karma dil* diye adlandıracağım, hepsi de birbirinden tipik olan düşüncelerini bizimle paylaşıyordu, bunlardan sadece tek bir örnek vereceğim: "Beni Toufout (bir aşiretin adı), nedir, ne anlama gelir? diye soruyordu. Beni Toufout mu? Oy kullan. Görüyorsunuz ya biz demokrasiyi çoktan icat etmiştik.")

Biraz, halk sınıfları üstüne deneysel anketlerin, proletaryanın peygamberlerine bazen şüpheciliğin bir tezahürü olarak görünebilmesi gibi, bunun ne olabileceğini gidip görmekten ibaret sağduyu tutumu, o politik kesinlikler zamanında, özellikle de nüfusun bir araya toplanması gibi askeri operasyonlar söz konusu olduğunda, garip, hatta kuşkulu görünür. Ve altmışlı yıllarda Paris'te, biraz sanki benim sağ salim geri dönmüş olmamda karanlık bazı taraflar varmış gibi, benden, alandaki anketlerim konusunda izahatlar istenmesi vaki oldu, (tek yazılı geçiş iznim –aracımda tek başıma bir kabiliye köyüne doğru ilerlerken uzun bir askeri araçlar sırasına rast geldikten sonra, tutuklanıp yoldan geri dönmeye mecbur kaldığım bir günü anımsıyorum–,

* Sabir: Arap, Fransız, İtalyan, İspanyol ve Yunan dilleri karışımından oluşan ve Akdeniz limanlarında konuşulan karma bir dil. (ç.n.)

benimle pek gidip gelinmeyen yerlerde sürekli karşılaşmaktan şaşkınlığa düşen askeri otoriteler nezdinde, benim için izin belgesi işlevi gören, Cezayir istatistik Enstitüsü'nden araştırmalar yapmaya izinli olduğumu söyleyen bir mektuptu).

Entelektüel dünya ile olan ilişkilerimde durmadan kendimi içinde bulduğum, ifrattan ya da tefritten, ya da daha iyisi *kararsızlık halinden* kaynaklanan uymama (décalage) durumları bundan ileri gelir. Örneğin, toplama yerlerinin (regroupements) gözlemi, tamamıyla sezgi karşıtı ve vakitsiz bir tarzda, ivedilikle toplama kampları olarak betimlenen bu yerlerin çoğunun bağımsızlık içinde yaşamlarını sürdüreceğini (tarihin ironisi olarak, bazı yerlerde, başlangıçtaki eski köyler, ovada toplanan köylüler için, tâli ikametgâhlar haline geldiler); ya da yine devrimci coşkulara kapılan bazı "yeşil ayaklar"a* düş gördüren özyönetimli çiftliklerin, otoriter teknokratlardan küçük bir Cezayirli burjuvanın ya da ordunun ya da hatta daha sonra M'hamed Boukhobza'nın "sosyalist" Cezayir'in bazı yüksek orunlu kimselerinin Güney Konstantinli bölgelerinde inşa etmiş olduğu büyük alanlar konusunda söyleyeceği gibi[33] bir "sosyalist neo-feodalizm" zorba-

* Fransız uyruklu olup Cezayir'de kalmayı seçenler. (ç.n.)

[33] M'hamed Boukhobza, *Structures familiales et changements socio-économiques*, Alger, Institut national d'études et d'analyse pour la planification, 1982 (Mohammed Khelladi ve Tamany Safir ile birlikte).

sının ellerine düşeceğini önceden sezerek ifade etmeye olanak tanıyordu. (Burada, gerçekçi ve çoğu kez oldukça düş kırıklığına uğrayan ve bu yüzden kolektif zıvanadan çıkma zamanlarında bir parça skandal yaratıcı önsezilerimin, kuşkusuz habitus yakınlıklarından doğan, bana hem içten hem de mesafeli, itinalı, tabiri caizse, naif ya da bön olmaksızın duygusal, sıcak bir tasarım oluşturmamda yardım eden Cezayir dostluklarında –burada aklımda, başka birçokları arasında, Leila Belhacène, Mouloud Feraoun, Rolande Garèse, Moulah Hennine, Mimi Bensmaïne, Ahmed Misraoui, Mahfoud Nechem, Abdelmalek Sayad var– bulduğu büyük desteği ifade etmek zorundayım.)

Felsefeden sosyolojiye geçişimin eşlik ettiği ve Cezayir tecrübemin şüphesiz kritik bir anını temsil ettiği dünya görüşümdeki dönüşümü betimlemek kolay değil; çünkü, [bu dönüşüm] daha önce de söylediğim gibi, kuşkusuz, yaşam tecrübelerinin bana yavaş yavaş benimsettiği değişimlerin duyurmadan birikmesinden oluşuyordu ve sosyal dünya üstüne yürüttüğüm çalışmadan ayırılamaz olan kendime dair yaptığım bütün bir çalışma pahasına gerçekleştirmiştim. Çoğu kez bir *inisiasyon** olarak betimlediğim bu çıraklığa dair yaklaşık bir fikir vermek için, (bu dilin, özellikle felsefe eğitiminde, şaşmaz bir alışkanlıkla, indirgemeci ve ba-

---

* (Bir dine, tarikata, örgüte ya da derneğe) törenle girme; başlama, öğrenme. (ç.n.)

yağı biçimde pozitivist olarak betimlenen sosyolojiye dair kaba biçimde indirgemeci bir vizyona bağlananları şaşırtacağını biliyorum) aynı zamanlarda Cezayir'de yürüttüğüme paralel olarak, Bearn'de yaşça büyük olan kardeşlerin bekârlığı hakkında yürüttüğüm ve her biri bir öncekinden on on beş yılla ayrılan, ardışık üç makaleye[34] vesile olan araştırmaya geri dönmek istiyorum. Belki, köylü toplumunda cinsler arası ilişkilere bağlı acıları ve dramları konu edinerek, –bu aşağı yukarı, *gender studies*'in (cinsiyet çalışmalarının) ortaya çıkmasından çok önce, *Les Temps Modernes*'de[35] bu konuya hasredilen makaleye koymuş olduğum başlıktı– gerçek bir dönüşmenin vesilesi ve yaratıcısı olmuş olan bu araştırmanın hikâyesinde bir tür entelektüel *Bildungsroman* [kültürromanı] görmek aslında bütünüyle yersiz değildir. Kelime kuşkusuz, beni, (belki yine yaşamın, ustaca yadsınması söz konusu olan duygulanımlarından ve büyük acılarından doğan) duygusal yaşamın fenomolojisinden, sosyal dünyanın hem daha mesafeli hem de daha

---

[34] "Célibat et condition paysanne", *Études rurales,* 5-6, Nisan-Eylül 1962, s. 32-136; "Les stratégies matrimoniales dans le système de reproduction", *Annales,* 4-5, temmuz-ekim 1972, s. 1105-1127;"Reproduction interdite. La dimension symbolique de la domination économique", *Études rurales,* 113-114, ocak-haziran 1989, s. 15-36. Bu üç makale şu kitapta yeniden yayınlanmıştır. *Le Bal des célibataires. Crise de la société paysanne en Béarn,* Paris, Seuil, 2002.

[35] "Les relations entre les sexes dans la société paysanne", *Les Temps modernes,* 195, ağustos 1962, s. 307-331.

gerçekçi bir vizyonunu imleyen bilimsel bir pratiğe götüren entelektüel ve de duygusal dönüşümü belirtmek için çok kuvvetli değil. Bu entelektüel olarak yeniden yönlenmenin ağır sosyal neticeleri oldu: bu, aslında felsefeden etnolojiye ve sosyolojiye, ve sosyoloji içerisinde, sosyal uzmanlıklar hiyerarşisinde daha aşağıda yer alan köy sosyolojisine geçiş yoluyla gerçekleşti ve hiyerarşiler içindeki bu negatif yer değiştirmenin imlediği seçici inkâr, eğer buna, içine doğulan dünyayla yeniden bütünleşmeyle karışık bir düş eşlik etmeseydi, kuşkusuz bu kadar kolay olmazdı.

Kabiliye'de, alanda yaptığım anketlerde, haber kaynaklarımın kendiliğinden sosyolojisine karşı kendimi korumak için, sık sık Bearnli köylülere başvuruyordum: burada *adhrum* ya da orada *thakharrubth* diye adlandırdıkları bu sosyal birim, Bearn'de *lou besiat* diye adlandırılan, komşuların toplamını, *lous besis*, belli belirsiz tanımlayan ve Avrupa'nın bazı etnologlarının, yerel bir bilginin ardından, bilimsel olarak tanınan bir statü verdikleri kendilikten daha çok "gerçekliğe" mi sahiptir? Benim için bilinçli ya da bilinçdışı olarak referans noktası hizmeti gören deneyimi nesnelleştirmek için doğrudan Bearn'de anket yürütmek gerekmiyor muydu? Az zaman önce, onu tanıyan Raymond Aron sayesinde, Schutz'ün eserlerini keşfettim ve ailenin sosyal dünyayla ilişkisini, tüm faillerin ön adının olduğu, konuşma, düşünme ve hareket etme tarzla-

rının benim için tamamıyla tabii olduğu, bana aşina bir dünyayı nesnel, hatta nesnelleştirici bir analizin konusu olarak almak suretiyle, fenomenolog gibi, ama neredeyse deneysel tarzda sorgulamak ve, aynı esnada, benim bu konuya/nesneye aşinalık arz eden ilişkimi ve onu, benim Kabiliye'de yapmış olduğum gibi, soykütük ya da istatistik benzeri nesnelleştirme araçlarıyla takviye edilmiş bir çalışmayla ulaşılan bilgince ilişkiden ayıran farkı nesnelleştirmek bana ilginç geldi.

Avrupalı toplumlara dair etnografinin [budunbetim, kavmiyat] pek var olmadığı ve köy sosyolojisinin "alan"a saygılı bir mesafede durduğu altmışlı yılların başında yazılan ilk metinde, ["Célibat et condition paysanne" (Bekârlık ve köylülük durumu)], yaşça büyüklüğün hakkına aşırı bağlılığıyla bilinen bir toplumda yaşça büyük çocukların bekârlığının oluşturduğu bu sosyal muammayı çözmeye giriştim. Aslında kendimi ayırmak istediğim naif vizyona hâlâ çok yakın olduğum halde, tüm aşina evrenlerde olageldiği gibi, tanımaksızın tanıdığım bir sosyal dünyanın, biraz dizginsiz, bir tür bütünsel bir tasviri içine atıldım. Hiçbir şey, o sıra Claude Lévi-Strauss'un yapısalcı konstrüksiyonlarının yarattığı (ve aşağı yukarı aynı sıra Kabiliye evi üzerine yazdığım makalenin[36] yeterince tanıklık ettiği) büyülenmeye şahane

---

[36] "La maison kabyle ou le monde renversé", *in* Jean Pouillon ve Pierre Maranda, *Échanges et communications. Mélanges offerts à Claude Lévi-Strauss à l'occasion de son 60e anniversaire*, Paris-

bir hiperamprist panzehir olan, Marcel Maget'in *Guide pratique d'étude directe des comportements culturels*'inin[37] [Kültürel davranışların doğrudan tetkiki için tatbiki rehber] öğrettiği gibi, bir tür hayretle nesnelleştirme hazzını keşfeden kişinin bilimselci sayıklamalarından kaçıp kurtulamaz. Gözlemcinin duruşunu benimsemenin imlediği bakışın dönüşmesinin en gözle görülür belirtisi, o sıra yoğun olarak harita, plan, istatistik ve fotoğraf makinesi kullanmamdır: o sırada geçen her şeyi, her gün okuldan dönerken önünden geçtiğim o yontma kapıyı ya da şehrin bayram kutlamalarını, otomobillerin yaşını ve markasını (fotoğraflıyor) ve okuyucuya tüm çocukluğum boyunca içinde oynadığım aşina bir evin anonim planını veriyorum. Hesap makinesi ya da bilgisayar yardımı olmaksızın, görece önemli nüfuslar üzerine yapılan çok sayıda ikili ya da üçlü tablonun istatistikî yapısının gerektirdiği büyük çalışma, o sıra yönettiğim derinleştirilmiş gözlemlere bağlı çok sayıda mülakatlar gibi, bir tarikata giriş çilesinin sapkın sınamalarına benziyordu.

Ama, keşif yolunun (trajet heuristique) da, tam tutulma dolayısıyla, tarikata giriş parkurundan bir şeyler barındırmasının ve bunun yanında [gölgede yitirilenlerin] yeniden bulunmasının yarattığı mutlu-

---

La Haye, Mouton, 1970, s. 739-758; yeniden basım *in Esquisse d'une théorie de la pratique*, *a.g.e*, s. 61-82.

[37] Marcel Mager, *Guide pratique d'étude directe des comportements culturels*, Paris, CNRS, 1962.

luğunun sağlaması, başka bir yaşama girişin benden fark ettirmeden uzaklaştırdığı ve etnografik duruşun tabiatıyla saygı duymayı gerektirdiği şeylerle ve insanlarla –çocukluk arkadaşları, ebeveynler, onların tarzları, rutinleri, aksanları ile– bir uzlaşma sayesinde yapılır. Bu, kendimin, bana beni geri veren, bütün bir parçasıdır; sayesinde onlara değer verdiğim ve beni onlardan uzaklaştıran bir parçası; çünkü kendi içimde o parçayı ancak onları da, onlardan ve kendi kendimden utanç içinde, yadsıyarak yadsıyabilirim. Kökenlere dönüşe, bastırılmış olanın kontrollü bir geri dönüşü eşlik eder. Metin, tüm bunlardan pek bir iz taşımaz. İlk görüş (vision) ile âlimane görüş arasındaki mesafeye dair nihai, muğlak, açıklama niteliğinde (dissertatives) bazı işaretler (notations), tüm girişimin ("tersine bir *Tristes tropiques* [Hüzünlü Dönenceler] yapmak") özünde yer alan düşünümsellik niyetini sezdirebilse de, belki balo'nun tasvirinde bulunan şefkat hariç hiçbir şey, anketimin içinde cereyan ettiği duygusal atmosferi kafada canlandırmaz. Örneğin araştırmanın kaynağında yer almış olan şeyi yeniden düşünüyorum; sınıfımın bir fotoğrafı, komşu köyde küçük bir işçi olan sınıf arkadaşlarımdan biri resimdekilerin neredeyse yarısı hakkında, acımasızca vurgulayarak "evlenilmez" yorumunu yapıyor; sık sık bana eşlik eden ve mevcudiyetiyle ve gizli müdahaleleriyle, güven ve sırdaşlık hissi uyandırmama yardım eden babamın kuşağının

bekâr ihtiyarlarıyla yürüttüğüm, çoğu kez çok acılı geçen, bütün mülakatları düşünüyorum. İnceliği ve nezaketinden ötürü çok sevdiğim ve annesiyle mükemmelen çekip çevrilen bir eve çekildiğinde, tebeşirle ahırının kapısının üstüne doğurttuğu düvelerin ve bu düvelerin onlara verdiği buzağıların isimlerini kaydeden şu eski okul arkadaşımı düşünüyorum. Ve sözlerimin nesneleştirici ölçülülüğü, bir bölümüyle kuşkusuz bir ihanet gibi bir şeyler işliyormuşum hissini duymamdan ileri gelir – ki bu beni, çok uzun bir süre boyunca, çok kişiye ulaşmayan bilimsel dergilerde yayımlanmaları sayesinde, kötü niyetli ya da röntgenci okuyuculara karşı korunan metinlerin tüm yeniden baskılarını reddetmeye götürmüştür.

Kuşkusuz söyleminin dışa vurduğu ilerleme, nesneleştiren öznenin bilimsel nesneleştirilmesi olarak anlaşılan düşünümsellik zemininde yer aldığı için, ikinci metin ["Les stratégies matrinoniales dans le système de reproduction"] (Üreme sisteminde evlilikle ilgili stratejiler), kuraldan stratejiye, yapıdan habitusa ve sistemden, kendisi de ürünü olduğu sosyal ilişkiler yapısının meskeni olan **(habité)** sosyalleşmiş faile geçiş vasıtasıyla, oldukça açık biçimde yapısalcı paradigmayla kopuşu; yani, böylece dünyayla pratik ilişkiyi tespit ederek, akrabalık kuralları altında evliliğe değin stratejiler keşfedildiğinde gerçekleşen bakıştaki dönüşümünün kesin anını belirtir. Pratiğin mantıksal doğruluğu-

nun bu yeniden uygunlaştırılması (réappropriation), karşılık olarak, böylece alter ego olarak inşa edilen, yabancı Kabiliye'nin, ilk bakışta çok tuhaf görünen, evliliğe ya da ritüellere değin pratiklerinin gerçekliğine nüfuz etmeyi mümkün kılmaya katkıda bulunacak olan şeydir.

En genel, en basit ve de en sağlam modele nüfuz etme imkânı veren son metin ["Reproduction interdite"] (Yasaklanmış üreme), aynı zamanda ilk sahnede hem kendini ele veren hem de saklanan şeyi en dolaysız biçimde anlamaya olanak tanıyan metindir: Gözlemlediğim ve tasvir ettiğim ve "evlenilmez" kelimesinin acımasız zorunluluğuyla bana önemli derecede manidar bir sosyal olguyla uğraşma niyetini vermiş olan küçük balo, sembolik mallar pazarının somut ve duyulur bir gerçekleşimiydi. Evlilik piyasası, (bugün, benzeri etkilerle, dünya ölçeğinde olduğu gibi) ulusal ölçekte birleşerek, ebeveynler tarafından; büyük bölümü, birden köyünden edilmiş köylülere, itici ve vahşi – *hucous*'a (orman adamlarına) dönüşen ve üreme hakkını ebediyen kaybetmiş büyük ailenin yaşça büyük olanları tarafından kontrol edilen eski evlilik değiş tokuşlarından korunan pazarla çıkar ortaklığı olan kişileri ister istemez ani ve hoyrat bir devalüasyona (değer düşümüne) mahkûm etmişti. Her şey, bir anlamda, ilk tasvirde, hemen mevcuttu böylece; ama, filozofların dedikleri gibi, hakikatin ken-

disini ancak gizlenerek (örtüye bürünerek) sergilediğine (örtüsünü attığı) benzer bir biçimde.

Aynı zamanda ve özellikle hem anket hem de anketör üstüne bir anket de olan Bearn üstüne bir ankette yaptığım düşünümsellik çalışması üzerine bu türden deneyimler gösteriyor ki sosyologluk mesleğini tanımlayan ve ilk etapta, sezgi diye adlandırılan şeyin bir parçasını oluşturan pratik hâkimiyetin en nadir güçlerinden biri, belki de, nihayetinde, başlangıçta sosyolojik kritere tabi tutulmak koşuluyla, kendi içinde sosyal değerden ne kadar yoksun olursa olsun ve de hatta kendisine krizler (dönüşümler ve yeniden dönüşümler) eşlik ettiğinde bile, handikaptan zenginliğe dönüşebilen sosyal bir deneyin bilimsel kullanımıdır. Böylece, bir yerde daha önce söylediğim gibi, bunun sebebi kuşkusuz, bekârlık üstüne yaptığım anket sırasında, beni akrabalık kuralı modelini bırakıp strateji modeline yönelmeye iten düşünümlerin tetikleyicisi olmuş olan annemin, eğer alarm halinde olmamış olsaydım duyulmamın bile mümkün olmadığı yönündeki gayet bayağı bir saptamasıdır –"Ailede bir politeknisyen olduğundan beri falancalarla çok yakın bulunuyorlar". Ancak "doğal durum"da sarf edilebilecek sözlerin, ailevi yakınlığın bayağı bir alışverişi içinde, açıklayıcı bir modele entegre edilmeye müsait bir bilgi olarak anlaşılabilmesi için gerekli olan bu imtiyazlı akrabalık ilişkisinin derin dönüşümlerini burada anlatmayı ve söylemeyi denemek gibi

bir işe kalkışmayacağım. Sadece şuna işaret edeceğim ki, daha genel olarak, kendinde doğruluktan tamamen yoksun olan yaşantılanan tecrübenin bilimsel analize girebilmesi ancak fenomenolojinin *epokhe* [doğal dünyayı parantez içine alma işlemi] diye adlandırdığı şeye indirgenemeyen hakiki bir epistemolojik dönüşme pahasına olabilir.)

Bu kuşkusuz, Flaubert'in bahsettiği "tüm yaşamları yaşama" ve her seferinde, sosyolojinin bilimci tanımını reddederek, beni en muhtelif sosyal dünyalarla ilgilenmeye götüren her maceraya atılma –yeni ortamlar keşfetmek (ya da basitçe, yeni bir araştırmaya başlamanın yarattığı heyecan)– fırsatını yakalama iştahıdır. Sonu gelmez yaz tatillerimde yaptığım okumaların bana, yaşamlarını az çok tamamen homojen (türdeş) bir sosyal dünyada sürdüren insanların belki daha az hissettiği, bilinmedik sosyal ortamlara girme arzusu vermiş olduğunu düşünüyorum. Gerçekliği edebi anımsamalara bulayan bir Paris'e tam bir hayranlık içindeki genç bir hypokhâgneli olarak, kendimi naifçe (Vavin kavşağında ilk kez heykeliyle karşılaştığımda şaşkınlıktan dona kaldığım!) Balzac'la özdeşleştirmiştim, o derece ki, pazar gezintilerim esnasında, bir yandan tahminler yürüterek, mahallelerini, evlerini, muhitlerini keşfetmek için tanımadığım insanların peşine takılıp takip ettiğim çok olmuştur.

Çoğu kez konuları itibarıyla birbirinden farklı, birçok şahsi araştırmayı aynı anda yürütmediğim pek az zaman vardır; ki daima çok yakından yönettiğim çalışmalar vesilesiyle vekâleten idare ettiğim ya da Avrupa Sosyoloji Merkezi çerçevesinde hazırladığım ya da koordine ettiğim araştırmalardan hiç bahsetmiyorum bile. Böylelikle düşüncede, soylularınki ya da **yüksek sınıfların ki,** Opera dansçılarınınki ya da Fransız Tiyatrosu oyuncularınınki, açık arttırma tellallarınınki ya da noterlerinki gibi benimkinden çok uzak olan, geçmişin ya da şimdinin dünyalarına iştirak edebildim ve gerçekten rastlanan bir kategoriden alınan bir "numune"den (eşantiyon) hareketle ve daima, çok iyi bildiğim deneyimlerle ve konumlarla olan benzerlikten yararlanarak (örneğin sırf soyluluğu anlamak için, okuldaki soyluluk tecrübesi), bir biçimde onlara nüfuz edebildim. Sonuç olarak *La Distinction*'u[38] veren araştırmaları yürüttüğümde (gözlemlerimi kolaylaştırması bakımından, insanların, aynı kongrelerde olduğu gibi, mesleki unvanlarını kıyafetlerinin arka yüzünde taşımamalarına hayıflandığım olmuştur) ya da kafelerde, bilye oyunu (boule) ya da futbol sahalarında, postanelerde, aynı zamanda gece eğlencelerinde, kokteyllerde ya da konserlerde de sohbetleri dinleyerek saatler geçirdiğimde, büyük anket yapma tutkularına kapıldığım dönemlerim olmuş-

[38] *La Distinction, Critique sociale du jugements*, Paris, Minuit, 1979.

tur. Daha fazla dayanamayarak, daha iyi tanımak ya da beni ilgilendiren şu ya da bu problem üstüne, renk vermeden, anket yapmak için bir kişiyle sohbete başlamak için bir bahaneye sığındığım (bu, sanıldığından çok daha kolaydır) nadir değildir. Kendime, uzun süre inanmış olduğum gibi, insanları seviyor muyum, yoksa onlar için duygusallığa sebebiyet veren profesyonel bir ilgimi mi taşıyorum diye soruyordum (Abdelmalek Sayad bu şekilde, kendisinin de taşıyıcısı olduğu çok nadir görülen bir hastalığın uzmanı olan bir doktorun çok yakın bir arkadaşı olmuştu...)

Ama bu dağılma, kurgusal olarak parçalara ayrılmış bir sosyal bilimi birleştirmeye çalışmanın ve daha ileri bilimlerin modeli tarafından empoze edildiğinden, bana emekleme çağındaki bir bilim vakasında tamamen zamansız olarak görünen uzmanlaşmayı pratikte reddetmenin kuşkusuz biraz tuhaf bir yoluydu da (Varna dünya sosyoloji kongresinde, çalışma gruplarının, eğitim sosyolojisi, kültür sosyolojisi ve entelektüeller sosyolojisi arasında, bu "uzmanlıklardan" her birini konularının gerçek açıklayıcı ilkelerini bir diğerine terk etmeye götüren parçalanması karşısında duyduğum skandal hissini bilhassa hatırlıyorum). Ve beni sürekli yeni araştırmalara, yeni konulara iten –ya da, daha doğrusu, beni yeni araştırma alanlarına dört elle sarılma olanağı veren her vesileyi yakalamaya götüren– (Fourier gibi konuşmak gerekirse) "hercai"

mizaç, belki de, bunu asla açıkça istemeksizin ve özellikle de en küçük bir "emperyalist" hedef gözetmeksizin, benim kendimi sosyal bilimler sahasının tamamı karşısında bulmama sebep olan şeydir.

Girişimimin, bütünsel entelektüelin ölçüsüz ihtiraslarının peşinden gitmesinin bir biçimi gibi –ama başka bir tarzda, daha güç beğenir ve de daha rastlantısal– görünebileceğini bilmiyor değilim: gerçekten her iki yanda da kaybetme ve salt ampiristlere fazla teorisyen, salt teorisyenlere ise fazla ampirist gibi görünme ve (sosyo-linguistik durumunda olduğu gibi) tamamlanmış araştırmalardan ziyade araştırma programlarını **yitirme** riskine atılıyordum. Aslında, her şey, önümde açılan olasılıklar alanının, sosyoloji alanında oluşan konumların bana sunduğu alana indirgenmemesi için yardımcı oluyordu. Gerçekten, sosyolojik uzmanlıklar arasındaki hudutlara kayıtsız olan entelektüel girişimlerimin genişliğini, okul arkadaşlarımdan bazılarının devam ettiği –bu kuşkusuz öznel olarak çok önemlidir– saygın disiplin felsefeden [sosyolojiye] geçişimle ve bundan "nesnel olarak" doğan sembolik zenginliğin yok olmasıyla ilişkiye sokmamazlık edemezdim. (Benim burada analizin hem öznesi hem de nesnesi oluşum, sosyolojik analizin çok alışılagelen bir güçlüğünü ikiye katlar: analizin ortaya çıkardığı "nesnel niyetler"in, kasti niyetler, niyetli stratejiler, aşikâr projeler, özel durumda tehdit edilen sembolik bir zenginliği korumak yönünde bilinçli ya da ne-

redeyse kinik niyet olarak görünmesi tehlikesi.) Böylelikledir ki, beni, (Marksistlerin vetoları [**exclusive**] gibi) teorik kaynaklar evrenini ve (tüm metodolojik monizmler gibi) ampirik olasılıkları daraltmak için alınmış yerinde kararları reddetmeye götüren ve hakkında, hem, bence, bazı yönlerden, "herşeye-karşı" olduğu, hem de, bir başka bakımdan, kimi siyasi partiler tarzında, "herşeyi kaptığı" (*catch all*) söylenebilecek eklektik, ama gene de son derece seçici bir yatkınlık (disposition) yavaş yavaş kendini gösterdi.

Ama tüm bu sebepler ve nedenler benim kendimi araştırmaya bu bütünüyle, biraz delice, verişimi gerçekten açıklamaya kâfi değildir. Kuşkusuz bu *impetus*'un [coşku, itki vs.] ana kaynağı, bizzat, daima yeni sorular doğuran araştırmanın mantığında ve de bilimin büyülü ve mükemmel dünyasının sağladığı olağanüstü keyifte ve sevinçte bulunuyordu. Duygusal yakınlık denli entelektüel katılım temeline de dayalı olarak kurduğum grup bu devasa yatırımda –inancımı kuvvetlendirmeye ve yeniden güvenceye bağlamaya has bir inanç doğuran inancımda– belirleyici bir rol oynadı. Böylece her şey, dış dünya, yargılar ve tasdikler karşısında derin bir ilgisizlik getiren bireysel ve kolektif kendiliğe dair büyük bir inancı sağlamlaştırmaya yardımcı olur. (Uzun süre, sosyal başarı için oldukça büyük bir kayıtsızlık içinde hayatımı sürdürebilme şansım oldu. Nadiren bağdaşan, bilhassa teknik ve teorik is-

tidatları ve niyetleri biraraya getirmeye uğraştığım için, uzun süre anlaşılmamış ve tanınmamış olarak kalmamın muhtemel ve normal olduğunu sık sık düşündüğümü hatırlıyorum. Çalışmalarımın, kuşkusuz, bir bölümüyle, yanlış anlaşılma temeli üzerinden elde ettiği tanınmayı belli bir hayretle görecek derecede buna tamamen hazırlıklıydım yani. Kendimi biraz, Yeraltı kilisesinde, çiftleşmeyi temsil eden ve, bir tonozun karanlığında, bütünüyle fark edilmeden geçilmesi için çok yükseğe yerleştirilmiş bir sütun başlığı yontan şu Ortaçağ taş yontucusu suretinde görüyordum. Fransız ve yabancı araştırmacılardan oluşan küçük bir "görünmez heyet"in bana bahşettiği tanıma bana yetiyordu ve büyük ölçüde kendi seçimimden kaynaklanan görece gölgede kalmışlığımdan hiç gocunmuyordum. Dahası, tesadüfî karşılaşmalar sırasında ve bana, (bilhassa *Distinction*'da) yazdıklarımdan derinden etkilenmiş ve bazen bunlar sayesinde dönüşmüş ve "özgürleşmiş" olduklarını söyleyen insanların mektuplarından elde ettiğim belirtiler beni ayakta tutuyor ve cesaretlendiriyordu. Birçok kereler, özellikle de üniversiteli otoriteler önünde, beni tanıtmak için sarf ettikleri büyük çabaya rağmen, eserlerimin kendi ülkelerinde yeterince tanınmamasından duydukları hayal kırıklığını ve küskünlüğü ileten Yeni Zelandalı, Avusturyalı, İtalyan, Danimarkalı vs. gibi yabancı araştırmacıları rahatlatmak ve teskin etmek zorunda kaldım. Bu şeyleri ancak çok sonraları

dert ettim, belki de yaşın etkisiyle ve bilhassa benim için önemli olan ve karşılarında iyi bir izlenim yaratma kaygısı duyduğum insanlarda uyandırdıkları şefkatli kaygı dolayısıyla.)

Bu inanç –ne pozsuz ne de pathossuz nasıl söylemeli?–, bana ne bir bağış ne de bir borç, ne de (fazlasıyla tumturaklı) bir "misyon" olarak görünen sosyologluk görevimin, hiç kuşkusuz karşılık olarak bir ödevi imleyen bir imtiyaz olduğu şeklindeki şahsi kanaate de dayanıyordu. Ama şunu burada söylememezlik edemem, tüm bu sebepler bir bölümüyle sadece daha derin bir sebebin ya da nedenin aracısı ya da ussallaştırılmasıdır: çocukluk yaşamımın cennetine çaresizliği sokan ve ellili yılların başından itibaren, örneğin École Normale'e ve entelektüel kibrin ikiyüzlülüğüne karşı başlangıçtaki uyuşmazlığımı, üniversiteyle ilgili şeylerin beyhudeliği ile kararlı bir kopuşa çevirerek varoluşumun her bir anını ezen çok dayanılmaz bir mutsuzluk. Bunun anlamı, asla yalana dayanmaksızın, buraya kadar verebildiğim tasvirlerin ve açıklamaların, tüm davranışlarım (örneğin, Moulins'i seçmiş olmam kadar müzikal bir kariyer için geçici hevesim ya da duygusal yaşam için ve beni Cangulheim'e götürmüş olan başlangıçta tıp için beslediğim ilgi) münzevi yasımın yarattığı yıkım tarafından pek çok faktörle belirlendiği [surdeterminer] (ya da temeli atıldığı) için, kesinlikten yoksun ve kısmi olarak kalır: delicesine çalışma da, koskoca bir boşluğu dol-

durmanın ve başkalarıyla ilgilenerek umutsuzluktan çıkmanın bir yoluydu; gecekondu mahallesinin sefaleti için felsefenin yüce tepelerini bırakmak da, ergenlik usdışılıklarımın kurbansal kefaretiydi; okullu retoriğin tiklerinden ve inceliklerinden arıtılmış bir dile zahmetli dönüş de, bir yeniden doğuşun yarattığı arınmayı gösteriyordu. Ve, Cezayir serüvenlerim ya da bilimsel kızgınlıklarım gibi, sözü edilen tecrübelerin her birinin sebeplerine ve nedenlerine dair burada söylemiş olduklarım da ikiye bölünmüş bir yaşamın saklı yüzü olan karanlık itkiyi ve gizli niyeti maskeler.

Entelektüel hal vaziyetin bende uyandırdığı başkaldırıyla karışık hayal kırıklığı bilhassa, girişimimin, o sıra baskın olan Amerikan sosyolojisi etrafındaki ve de, başka bir zeminde olmak üzere, hem geleneksel anlamında hem de en gösterişçi haliyle yenilikçi biçiminde bana sosyal bilimlerin ilerleyişi için ana bir engel teşkil eder görünen felsefe etrafındaki, başlangıç safhasında belirginleşti. Kendimi, biraz gülmek için, felsefenin emperyalizmine karşı sosyal bilimleri özgürleştirme hareketinin lideri olarak tanımladığım olmuştur. Ne Amerika Birleşik Devletleri'ne uğramalarında bir tür tarikata giriş (initiatique) seyahati gören sosyologlar için, ne de, on on beş yıl önce, eserlerinin büyük bölümü henüz Fransızca'da yayımlanmamış olan bir Hus-

serl'in arşivlerine koşuşturan çaylak felsefeciler için daha fazla hoşgörüm yoktu.

Amerikan sosyolojisi sosyal bilimlere, büyük utku kazanmış Parsons, Merton ve Lazarsfeld üçlüsü vesilesiyle, bana, özellikle, her ikisi de Parsons tarafından ilhak edilmiş ve tanınmaz hale getirilmiş Durkheim'ın ve Max Weber'in metinlerine bir dönüşle, [sosyal bilimi] özgürleştirmesi açısından zorunluymuş gibi görünen bütün bir sakatlıklar (mutilations) toplamını dayatıyordu (zira bundan başka Weber'in eserlerinin, eserlerine Fransa'da önsöz yazan Aron'un yeniden giymiş olduğu neo-kantçı esvaptan sıyırılması maksadıyla, yeniden düşünülmesi gerekiyordu). Ama dünya ölçeğindeki bu ortodoksiyle savaşmak için, özellikle, bir yandan hem bilimin baskın tanımına öylece boyun eğmeyi, hem de başta istatistik yöntemler olmak üzere, Birleşik Devletlerle ilişkilendirilebilen ya da ilişkilendiriliyor görünebilen her şeye dair karanlıkçı reddi reddederek, teorik olarak esinlenmiş ampirik araştırmalara yönelmek gerekiyordu.

Eğer, altmışlı yılların başında, misyon ülkesindeki efendinin vekilinin haftalık çağrılarına rağmen, Paul Lazarsfeld'in Sorbonne'da, hepsi bir araya gelmiş Fransız sosyolojisi önünde verdiği derslere katılmayı inatla reddettiysem, bunun nedeni, bunun bana kolektif bir boyun eğiş seremonisi olmaktan ziyade bilimsel formasyon ya da yeniden yetiş-

tirme[*] için basit teknik bir girişim olarak görünmesidir. Bu, tam tersine, INSEE'nin istatistikçileriyle yapığım ortak çalışmanın beni buna cesaretlendirmiş ve hazırlamış olduğu gibi, benim, kültürün özgürlüğü için Ford Kuruluşunun ve Kongrenin bayrağı altında hareket eden bilimsel bir emperyalizmin sözcüsü haline gelmiş eski sosyalist Avusturyalının sunabildiği tüm teknik tesisatı, çok çeşitlendirilmiş analizi ya da gizli kalan sınıfları kendime mal etmeye uğraşmama engel olmuyordu, ama, aynı anda bunu meşrulaştırmaya yönelik hiçbir bilimci ambalajı benimsememek kaydıyla. Bu strateji, bilimsel tavır almanın politik tavır almaktan pek farklı olmadığı o zamanlarda, kolayca anlaşılmak bakımından, asla kinik olmamakla beraber, şüphesiz fazla gerçekçiydi. Gerçekte, başka şeyler arasında, başka bilimsel ereklerin hizmetine koşmak için hasmın araçlarına hâkim olmayı hedeflediğinden, [bu strateji], hâlâ "Amerika'yı keşfetmiş" olmanın büyüsü içindeki basit takipçilerin saygılı ve mütevekkil boyun eğişlerine olduğu kadar baskın kavramların ve yöntemlerin egemenliğine, bunlarla, Frankfurt Okulu teorisyenleri ve onların Fransız muadilleri gibi, bizzat ampirik araştırma alanında savaşmak için etkili silahlar edinmeden, direnmek isteyenlerin kurgusal ve mağlup başkaldırısına da karşı çıkar. (Pa-

* Recyclage: Belli dallarda yetişmiş kimseleri, mesleklerindeki son gelişmelere ayak uydurmak için, kurslar açarak yeniden yetiştirme (ç.n.)

rantez açarak, Devlet istatistiğiyle her ortaklığın muhafazakâr gizli anlaşma şüphesi taşıdığı o zamanın bağlamında, bir o kadar yanlış anlaşılan, bütünüyle tamamlayıcı, başka bir bilimsel stratejiyi belirtmek zorundayım; bu strateji, Devlet bilimini bilimsel sahaya yeniden sokmayı, ya da daha mütevazı biçimde, öğretim kurumu tarafından rutin olarak kullanılan sınıflandırma sorunsallarına ve sistemlerine dair zımni varsayımlar hususundaki düşünümsellik gibi, en ileri bilimsel araştırmaya has belli sayıda kaygıyı ve yatkınlıkları (dispositions) devlet âlimlerinin kafasına sokmayı denemek için, INSEE'nin istatistikçileriyle ortak çalışma yapmaktan ibaretti – ki, bir ara, bilhassa Devlet Enstitüsü *Distinction*'un sınıflandırmalarını kendi hesabına kullandığında, bunu başardığıma inanmıştım.)

Bugün, dünya sosyolojisi üzerinde o sıra sahip olduğu hem bilimsel hem sosyal hâkimiyeti hayal etmek zor olan Paul Lazarsfeld ile İlk bakışta umutsuz görünen, yüzleşmemin hikâyesi; bana göre, onun Alain Darbel ile beni, Ford Vakfı'ndaki görevleri vesilesiyle inmek alışkanlığında olduğu Büyükelçiler oteline, bize az zaman önce *L'Amour de l'art*'da [Sanat aşkı] yayımladığımız müzelerin ziyaret edilme sıklıklarına ilişkin matematik modele dair eleştirilerini söylemek için tam anlamıyla "çağırmış" olduğu, altmışlı yılların sonundaki o günde, mutlu bir çözüme benzer bir şey ile noktalandı. O sıra şöhretinin zirvesinde olduğundan, mavi mü-

rekkeple kabaca çiziktirilmiş kitabın bir nüshasıyla ve ağzında koca bir puroyla gelmiş, affedilmez hatalar sandığı şeyleri kabalığa kaçmaktan çekinmeksizin işaretlemişti. Her seferinde söz konusu olan, Fransız biliminin geriliğine daha az kani bir okumanın gözden kaçırmayacağı gibi, başka türden aşırı titizliklere daha alışkın bir basımevi yöneticisi tarafından yapılmış ve editörün bize ancak ikinci baskıda düzeltme imkânı verdiği bayağı dizgi yanlışlarıydı. Düzeltmeler halledilince, Paul Lazarsfeld belli bir törensellikle "Birleşik Devletlerde asla bu denli iyisini yapmamış" olduğunu bildirdi. Ama bunu yazmaktan kaçındı ve kendi çokuluslu biliminin Fransız acentesinin şefi olan Raymond Boudon'a ruhani beratını vermeye devam etti.

Dünya sosyolojisine egemen olan teorik ve metodolojik ortodoksiye karşı savaşta ve Weber'i ve ampirik sosyolojiyi reddetmekte sıkışıp kalmış Marksistler ile kökünden koparılmış (dégriffés) Amerikan kavramlarının ve yöntemlerinin basit ithalatçıları arasındaki karşıtlığın ortaya çıkardığı alternatiften kaçıp kurtulmak için sarf edilen çabada, görünüşte çok bozguncu olsa bile, Paris'te kendini göstermeye başlayan felsefeye sırtını dayamak pek mümkün değildi. Paradoksal biçimde, bu itirazcı hareket özel kuvvetini kuşkusuz, Fransa'daki felsefenin, bilhassa orta öğretimin son sınıfındaki felsefe eğitiminin bütünüyle emsalsiz varlığının ve bu

disiplinin okul hiyerarşisinde o sıradaki baskın konumunun neticesi olarak, sahip olduğu çok imtiyazlı durumuna borçluydu (Bunları söylerken aklımda, tüm-güçlü akademik bir kuruma ve tersine, bunun sanat konusunda sembolik iktidarların benzeri şekilde bir tek merkezde yoğunlaşmasını tanımayan bir İngiltere'deki namevcudiyetine karşı, Fransa'da Manet ve izlenimciler ile tepki olarak ortaya çıkan yıkıcılık hareketinin sıra dışı gücünü açıklamak için başvurduğum model var).

Çok derin bir kriz yaşayan üniversite kurumu, istisnai eğitim yörüngesinde yer alan vaatlerini yerine getiremediği için hemen hemen hepsini marjinal konumlara sürdüğünden, bu filozoflar, (doçentlik sınavıyla, icraatlarıyla ve gayet Fransız programlarıyla...) hem yüceltilmiş hem de dar görüşlü bir felsefi etkinlik tasarımını dayatmak için özel olarak donanmış bu kuruma karşı özellikle canlı eleştirel bir kızgınlıkla hareketlendiler. Bundan ötürü (pek tabii hiçbir şekilde bunun arayışında olmaksızın), Fransa'da ve belki de özellikle Birleşik Devletler'de 1968 devrimi tarafından uyandırılan beklentilere mucizevî biçimde intibak etmiş olarak karşılık verdiler, bu özgül devrim üniversite alanına politiko-entelektüel itirazı soktu (Berlin'de Feyerabend ile Birleşik Devletlerde Kuhn da bilime dair kendiliğinden bir itiraza bir dil vermek için kullanıldı). Ama sahip olduğu radikalizm havalarına rağmen, bu hareket hem felsefi hem de politik olarak derin biçim-

de muğlak kalır, çünkü üniversite kurumuna karşı başkaldırı da, özellikle dilbilim ve "yapısalcı" antropoloji dolayısıyla, sosyal bilimlerin yükselişinin, hem büyülenmiş hem de tedirgin filozoflar üzerinde ağırlığını hissettirmesi tehdidine karşı muhafazakâr bir tepkidir. Ve bunun sebebi kuşku yok ki yine, onları, tarihselciliği ontolojize eden Heidegger'inkine çok yakın bir strateji içinde, hakikatin (ve bilimlerin) tarihselci eleştirisini, daha radikalize ederek, paradoksal biçimde, kendi hesabına kullanmaya iten sosyal bilimlere karşı hegemonyalarını ayakta tutma ve tasdikleme kaygısıdır: bunlar böylece, o zamana değin baskın olan mantıkçı geleneğin, biçimsel ve evrensel hakikatlere bağlılığı, modası geçmiş ve hatta özel tarihsel-kültürel durumların analizine nazaran, biraz tepkisel olarak kabul etmeye meylederek, *genetic fallacy* [genetik hata] diye mahkûm ettiği şeye karşı umulmadık bir rövanş sundular.

Merleau-Ponty'nin, olağan kullanımdan çok farklı bir anlamda "entelektüalizm" diye adlandırdığı şeye karşı, uzun süreden beri seçimlerimi yönlendiren reddimin kökeni, beni, "yapısalcılığın" egzoterik* biçimi gibi ya da onun –merkezlerinden biri, her iki durumda da, *Le Nouvel Observateur* olan-gazetecilere özgü tasfiyesi gibi, revaçtaki büyük entelektüel "hareketlere" mesafeli durmaya iten

---

* *Fel.* Dışrak; alenî, genel ve herkesin olabilen.(ç.n.)

yatkınlıklarda bulunuyordu. ("Yapısalcılık ve Sosyolojik Bilginin Teorisi"[39] başlıklı deneme gibi, ilmi dergiler için yazılmış eleştirel analizler haricinde, yapısalcı tartışmaya tek iştirakim, Jean Pouillon tarafından yapısalcılık konusunda hazırlanan *Les Temps Modernes* sayısında[40] yayımlanan, entelektüel alan üzerine oldukça açık biçimde anti-yapısalcı olan bir metindir– öyle ki beni "yapısalcılar" arasına yerleştirmek için kötü niyetli ya da basitçe dünyadan habersiz olmak gerekir.) Kendine "sosyolog ve felsefeci" ya da "felsefeci ve tarihçi" demeyi seven ve itiraf etmem gerekir ki, başka nedenler arasında bana etik ve bilimsel bir kesinlik eksikliğinin habercisi gibi göründükleri için oldukça antipatik bulduğum herkesin ikili oyun ve ikili menfaat stratejilerini çok bilinçli olarak hesaptan çıkarıyordum. Bir ara üniversite âleminde, *Tel Quel*'den* yana bir çılgınlık yaratmış olan göster-

---

[39] "Structuralism and Theory of Sociological Knowledge", *Social Resarch*, XXXV (4), Kış 1968, s. 681-706.

[40] "Champ intellectuel et projet créateur", *Les Temps modernes* (Problème du structuralisme), 246, kasım 1966, s. 895-906.

* *Tel Quel*, 1960'da Philippe Sollers etrafında toplanan pekçok genç yazar tarafından kurulan avantgard bir edebiyat ve düşünce dergisidir. Derginin amacı edebiyat tarihinin klasiklerinin avantgardlar tarafından yapılan yeniden değerlendirmelerini yansıtmaktı. Dergiye katkıda buluna yazarlar arasında Roland Barthes, Georges Bataille, Jacques Derrida, Jean-Pierre Faye, Michel Foucault, Julia Kristeva, Bernard-Henri Lévy, Marcelin Pleynet, Maurice Roche, Philippe Sollers, Tzvetan Todorov, Francis Ponge, Umberto Eco, Gérard Genette, Pierre Boulez, Jean-Luc Godard vs. sayılabilir. (ç.n.)

gebilimsel-edebi hayranlıklara da katılmıyordum ve Nietzscheci ya da Heideggerci felsefenin ve Artaud'ya, Bataille'a ya da Blanchot'ya mecburi referansla (her entelektüel için zorunlu bilimsel yazı konusu olan Sade'ı saymıyorum bile) edebiyatın saygınlıklarını elinde toplayarak, felsefe (ya da bilim) ile edebiyat arasındaki sınırları bulandırmaya katkıda bulunanları da çok hoş karşılamıyordum. İşte bunun içindir ki, onlarla, politik denilebilecek ve şüphesiz kısmen, derin biçimde dönüşüme uğramış akademik bir mekânda benzer bir konumlanmaya bağlı ortak anti-kurumsal temayüllerimizin olmasıyla açıklanan uyuşum noktalarımız olabilse bile, bugün beni bazen, atlantik-ötesi dekalaja (fark/uymama) bağlantılı *allodoxia*'dan* yana ola-

---

* *Lat.* İnançların/kanaatlerin (doxa) yer değiştirmesi, başkalarının kanaatlerini benimseme/benimsetme. Pierre Bourdieu'nun son yıllarında ünlü "méconnaissance/misrecognition" (yanlış-tanıma) mefhumunun yerine sıklıkla kullandığı bir mefhumdur. Örneğin "Acts of resistance" kitabında neo-liberalizmin "gazeteci-aydın" kimlikli neferlerini eleştirirken bu zevatın sebep oldugu "allodoxia etkisi"nden bahseder: Bu medyatik entellektüellerin yaydığı kanaatler, bunları tüketen, ama sınıfsal ve kültürel olarak bu tiplerden uzak konumlarda duran, tabiyet altındaki tüketiciler tarafından benimsenir, doğru kabul edilir. Sınıfsal olarak emniyetsiz, ezik konumlarda olanlar oyuna ayak uydurmak için siyasi kanaatlerini, tüketim yatkınlıklarını, yaşam tarzı eğilimlerini burjuvaziden temin ederek kendi sınıf ethos'larına yamamaya çalışırlar; böylece kendi adaletsizlik ve eşitsizlik tecrübeleriyle uyuşmayan kategorik yanlış algılamaları benimsemiş olurlar. İşçi sınıfı arasında en yaygın allodoxia etkisine, "serbest ticaret"in herkes için bir özgürlük ve zenginlik fırsatı olduğu sabit fikri örnek verilebilir. Başka bir deyişle,"allodoxia etkisi, bir yanıyla fikir üreticilerinin, vericilerin ve alıcıların sınıf habitus'larını, sınıf be-

rak, "post-modernler" arasına koyduklarını gördüğümde şaşırmıyorum, ki felsefecilerin sosyal bilimlere karşı eski önyargılarının yeniden canlanması çoğu kez nihilizmin kıyısına götürmüştür.

(Burada, analizin açıklığı bakımından ve de görünüşteki benzerlik yüzünden yanılgıya düşmeleri mümkün olan, bilhassa yurtdışındaki, genç okuyuculara borçlu olduğum gerçek için, Michel Foucault karşısında nesnel ve öznel olarak nasıl konumlandığımı söyleyip söylememekte tereddüt ediyorum, öte yandan bunu yapmamam da olanaksız. Vefatı vesilesiyle, yabancı bir dergi için, ölüm yazısı (nekroloji)nin retoriğinden kaçarak onun yaşamı ve eserleri üzerine yazmaya[41] giriştiğimde tüm açıklığıyla keşfettiğim gibi, onunla neredeyse tüm ayırıcı özelliklerimiz ortaktı: normaliyendi ve benden birkaç sene evvel felsefeden mezun olmuştu –onun École Normale'de verdiği dersleri takip etmiştim–, benimkilere çok benzer ve bilhassa Canguilhem'in ve benim bağlı olduğum, Clermont-Ferrand [Üniversitesi] ([Foucault] Vuillemin tarafından çağrılmıştı) grubununkilere çok yakın felsefi konumlara yerleşiyordu. Bana göre, onun entelektüel projesinin oluşumunda çok önemli bir ağırlığı olmuş iki ko-

---

denleri arasında oluşan iletişimlerle, bilincin aracılığı olmaksızın bilinçdışı manipüle etmeleri olgusuna bağlıdır; böylece bir sınıfın bir başka sınıf ağzıyla konuşması söz konusu olur." [Pierre Bourdieu, *Toplumbilim Sorunları*, Kesit, 1997, s. 228] (ç.n.)

[41] "Non chiedetemi chi sono. Un profilo di Michel Foucault", *L'indice* (Roma), 1, Ekim 1984, s. 4-5.

num hariç neredeyse hepsi ortaktı: İyi taşralı bir burjuva ailesinde geliyordu ve eşcinseldi (bunlara bir üçüncüsü daha eklenebilir, ama bu bence sadece diğer ikisinin bir sonucudur, ama aynı zamanda da açıklayıcı bir unsurdur; yani onun filozof olması ve kendisine filozof demesi). Netice olarak, neredeyse dilenildiğince, farklılıklar hemen hemen ortadan kaldırılabilir ya da tersine, bunların son tahlilde, özellikle manidar ve güçlü olduğu belirtilerek, bunlara vurgu yapılabilir.

Benzerlikler, ki bunlar üzerinde durmayacağım, gerek araştırma zemininde gerek eylem zemininde gözle görülürdür. Konular/nesneler arasında kurulan hiyerarşiyi ve felsefe ile tarihsel bilimler arasındaki kutsal hududu görmezden gelerek, Michel Foucault, oraya dünyayı olduğu gibi sokmak amacıyla felsefenin geleneksel tanımını genişletmek için çalışmaktan hiç vazgeçmemiştir; böylece meçhul ya da dışlanmış her tür nesneyi/konuyu bu yeni tanıma sokabilecektir; delilik, kapatma, iktidar vs., her seferinde yerleştirilmiş ve tarihlendirilmiş kesin vakalar ve ayrıntılarıyla anlatan dosyalar yoluyla öğrenilir. Aynı zamanda sosyal dünya karşısında ve özellikle de politika karşısında özerklik ile onun "özgül entelektüel" dediği şeyi tanımlayan sosyal dünyada bilimsel olarak güçlendirilmiş bağlanmayı (engagement) bir araya getirmeye de çalıştı. Onun, özellikle hapishaneler konusundaki mücadelesinde yaptığı gibi, politik zemine gitmek, kendini, ne ise o

olarak öne süren ve David Halperin'e göre, "kendini patoloji ve tarafgirlik suçlamalarına maruz bırakan ve ötekilere kendi üzerinde mutlak *epistemolojik bir imtiyaz* bahşeden" eşcinselin aşırı kırılgan konumu içine koymaktır (ve Foucault'ya karşı, özellikle Birleşik Devletlerde, yürütülen bazı kampanyaların, onu göreceli ve göreceliliştirilebilir olarak göstermek suretiyle, ahlaki ve politik düzeni derin biçimde soru konusu eden bir düşünceyi zayıflatmak ve inanırlığını azaltmak için, onun cinsel yöneliminin özel durumuna dayandığı biliniyor.) Kısacası, özellikle, bence büyük haksızlıkla, bu ada layık entelektüelin varoluşunun iki boyutunu karşı karşıya getiren, Alman ya da Amerikan gelenekleri gibi geleneklerde, onun yaşamına ve eserlerine engin çekim gücü veren bu *scholarship* (âlimlik/burs) ile *commitment** arasındaki uzlaşmayı hiç kimse ondan daha çok ve daha iyi gerçekleştirememiştir.

Dahası, Polonya konusunda ortaklaşa yönettiğimiz eylemde özellikle görünür olan çok büyük yakınlığa karşın ve seksenli yılların başından beri, gerek kamu yaşamında gerek üniversite hayatında

---

* **Commitment** birine ya da bir şey için söz verme, vaatte ve taahhütte bulunma, teminat verme vs., birine karşı yükümlü olma, göreve sahip olma anlamlarına gelir. Kişisel olarak, karşılıklı ilişkilere hâkim olan zorunluluk ve yükümlülükleri ifade eder. Bu yükümlülükler karşılıklı olabildiği gibi bireysel olarak yüklenilmiş de olabilir. Genelde ayrım, bir organizasyonun (bir spor takımının, bir dinin ya da bir işin) üyesi olarak görev ve taahhüt ile kişinin kendi sahsi gelişimi için birine söz verdiği, teminat verdiği şahsi taahhüt arasında yapılır. (ç.n.)

bizi bir araya getiren dayanışmaya rağmen, Michel Foucault'dan, geçerken kimilerine değindiğim ve bence temayüllerdeki ve karşılıklı konumlardaki derin farklılıktan kaynaklanan, özellikle politika, sanat ve araştırma alanlarında gözle görülür olan, bütün bir dizi üslup farklılıklarıyla ayrılıyordum. Ben, başta etnoloji ve sonra sosyoloji olmak üzere kendimi kararlılıkla sosyal bilimler alanına bağlayarak, aslında, özgül bir problemler, teoriler, metotlar zenginliğiyle donatılı bilimsel bir disiplinin zorunluluklarına boyun eğmek üzere felsefi dünyanın beklentilerinden ve icaplarından koparken, mesafesi ne kadar büyük olursa olsun, üniversite kurumunun merkezine önce coğrafi sonra sosyal uzaklığıyla onay gören Michel Foucault felsefe alanında daima mevcut ve Paris entelektüel dünyasının beklentilerine karşı hep hassas oldu. Nesnel durumlardaki bu farklılıklar, hiç kuşkusuz, temayüllerdeki döngüsel nedensellikle bir ilişki içindedir: benden tarafta, bu farklılıklar beni, hem sosyolojiye bağlanmaya hem de sanatsal pratiklerin ve entelektüel dünyaların analizi gibi, Fransız entelektüel alanının beklentilerine özel mahiyette bir karşıtlıkla, entelektüel dünyadan, etnografik ve istatistik bakımdan araştırmalar gibi, çok uzaklaşmış görevlere ve uğraşlara yönelmiş bir araştırma grubunun kolektif girişimlerine dalmaya itiyordu. Michel Foucault'dan tarafta ise, bu farklılıklar ayrıksı ve dolayısıyla sanat ve yazın dünyalarının beklentilerine daha uygun bağlanma-

lara ve büyük kütüphanelere düzenli ziyaretler gibi geleneksel allameliğinkinden daha az farklı bilimsel uğraşlara meylediyordu (Foucault'nun aklına ancak hayatının sonunda bir araştırma grubu kurmak gelmişti – ve ben de bu işte ona yardımcı olmuştum.) İki türden yıkıcı temayüller arasındaki fark ve gerek araştırmada gerekse politik müdahalelerde bunların desteklediği tavır alışlar, iki alanda nesnel olarak kayıtlı beklentilerin etkisi tarafından güçlendiriliyordu ve bu fark ayrıca, örneğin sanat konusunda (ama aynı zamanda politika konusunda da), aynı eylemin, bir sosyologa ya da bir filozofa atfedilmiş olmasına göre, şıklık konusunda dar kafalılık derecesinde kusurlu olarak ya da estetin gözü pek ve incelmiş ihlali olarak görünebilmesi olgusu tarafından büyütülüyordu. Benzeri farklıda, farklıyı ise benzerde tanımaya sevk ederek, ancak ilgili iki düşüncenin doğru biçimde anlaşılmasına ve yayılmasına zarar veren *allodoxia*'nın bu özel biçiminden kaçınmaya yeteceğini umarak, gerek gerçekte gerekse tasarımlarda, iki entelektüel üslubu birbirine yaklaştıran ve birbirinden uzaklaştıran bu benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırmasını burada keseceğim.

İyi bir yöntem icabı, bireysel ve kolektif yörüngeleri (bilhassa kurduğum araştırma grubunun –Avrupa Sosyoloji Merkezi– yörüngesini) anlamak bakımından vasıtalar sağlamak için, burada yine sosyoloji alanının ve sosyal bilimler alanının fiili

durumunu, bu iki alanın her birinin kendi içindeki ve bu ikisi arasındaki sembolik güçlerin ilişkilerindeki değişimlerle bağlantı içinde analiz etmek ve *Homo Academicus*'ta[42] göstermiş olduğum gibi, akademik kurum üzerindeki tüm geçici iktidarlara mesafeli, (özellikle) bir aykırı düşüncelilerin (heretik) takdis mekânı olan Collège de France'ın konumunun özgül karakterini hesaba katarak, özelinde kendi şahsi yörüngemi irdelemem gerekir. Gerçekleşen devrim, sembolik düzlemde (en azından yurtdışında) başarılı olduysa da, kurumda, grubun yazgısında iyice göze batan, göreli bir başarısızlıkla karşılaştı: Eğer, gerek işleyişinin mantığı gerekse bilimsel üretimi dolayısıyla, alanın düzenini ve alışkanlıklarını (rutin) tehdit etmeseydi, grup, "normal" yeniden üretimine (reproduction) mani olmaya yönelik kolektif savunmanın baskılarına ve tepkilerine bu denli sürekli olarak boyun eğmezdi.

---

[42] *Homo Academicus*, Paris, Minuit, 1984.

Otoanaliz için bu taslak, içlerinde gerçekleştikleri sosyal mekânlarla ilişki içinde, uğraşları (pratikleri) belirlemeye katkıda bulundukları bilinen başlangıç konumuna bağlı temayüllerin oluşumuna yer ayırmamazlık edemez. Ailevi kökenimin özelliklerine kadar gitmeyeceğim. Otuz yaşına doğru, yani aşağı yukarı benim doğumuma denk gelen bir zamanda, postacılık yapan kendisi de bir ortakçının oğlu olan babam tüm hayatı boyunca Bearn'in ziyadesiyle ücra (Pau'ya yirmi kilometreden bile yakın olmasına rağmen, lise arkadaşlarım burayı bilmiyor, dalga geçiyorlardı) küçük bir köyünde memurluk mesleğini icra etti. (Sartre'm *Aden* Arabia'ya yazdığı önsözde değindiği Nizan'da[43] karşılaştığımı sandığım) dönek oğlu dönekliğe dair çocukluk tecrübemin kuşkusuz, sosyal dünyaya karşı temayüllerimin oluşumunda çok ağır bastığını sanıyorum. Beni biraz onlardan ayıran başarı hariç, aşağı yukarı her şeyimizin ortaklık gösterdiği, küçük köylülerin, zanaatkârların ya da tüccarların oğulları olan ilkokul arkadaşlarıma çok yakın olsam

---

[43] Jean-Paul Sartre, Préface à Paul Nizan, *Aden Arabie*, Paris, Mapero, 1960.

da, bazen *lous emplegats*'a –"temiz elli" memurlara– karşı alışılageldik hakaretlerde kendini gösteren bir tür görünmez bir bariyer tarafından onlardan ayrılıyordum; biraz, babamın aralarında küçük yoksul memur durumunu yaşadığı bu köylülerden ve işçilerden ayrıldığı gibi. En basit konfor olanaklarından yoksun (su almak için, uzun süre, halk çeşmesine gidiyorduk) bir memur dairesinde ailesiyle otururken, pazartesi sabahından cumartesi akşamına, posta arabasının geçtiği ve posta kutularındaki mektupların toplandığı zaman olan sabahın altısından, özellikle ay sonu bilançolarında olduğu gibi akşamın geç saatlerine sarkan hesap kapatma vaktine kadar süren hırpalayıcı çalışma saatlerine katlanıyordu; bahçesiyle kendi uğraşıyor, odunlarını kendi alıp kendi kesiyordu, en küçük bir satın alım ciddi bir işti –Nay'de, annemle birlikte Levitan tarzında yaptırdığı bir oda; ben sekiz dokuz yaşlarındayken, bana hediye ettiği ve daha ben bir kez binemeden kilisenin duvarına çarparak ona ciddi biçimde hasar veren bir kız arkadaşa ödünç verdiğim yirmi franklık küçük bisiklet–, bu harcamayı yapmak için günler günlerce konuşulurdu. Babam çok sevdiği babasından ve ortakçılık işinde kalan ve tatillerinde tüm büyük işlerde yardımına gittiği erkek kardeşinden de ayrıydı. Bundan acı çektiğinin işaretlerini veriyordu. Sanırım, asla, onlarlayken kendisini rahatta hissettiği ve kendisine tam bir güven duyan en yoksunlara yardım edebildiğin-

deki denli mutlu olmamıştı ve onlar için lütuf ve sabır servetleri harcıyordu, ki daha ileriki yaşlarda, bazen, onların kendisine emanet ettikleri ("*Aquets papès!*" [Bu kâğıtlar] diyorlardı) kâğıtlardaki şeref ya da malullük ödenekleri, borçlar, havale gibi şeylerden kurtulmalarına yardım etmesi yüzünden ona biraz kızmıştım ve isminin, onca liyakate rağmen, sözlükte bulunmayacağını düşünerek pek çok kez ağlamış olduğumu hatırlıyorum. Onun, çoğu kez kendisinden daha varsıl köylüler karşısında bile duyduğu ve benim de bazı okul arkadaşlarımın saldırgan hakaretleri ve şakaları yüzünden elimde olmadan iştirak ettiğim suçluluğun kesinliğini nasıl daima hissetmiş olduğumu söyleyemeyeceğim. Bana, kendisini de aralarında saydığı "küçükler"e ve de, asla bu şekilde konuşmamış olsa da, onların kavgalarına saygı duymayı kestirmeden ve tüm hal tavrıyla öğretmişti (bana İspanya savaşının son çarpışmalarını anlatmıştı ve onu sık sık, belirsiz bir Bearnce, İspanyolca ve Fransızca karışımıyla, mağlup olup hududu geçmek zorunda kalan, onlara verdikleri isimle *halk cephesi** ile konuşurken görmüşümdür.) Sola çok oy atardı, sendikaya kayıtlıydı, ki bu da, özellikle grev zamanları, oldukça muhafazakâr kırsal dünyada bazı problemler yaratı-

---

* El Frente Popular, Şili'de, 1937'den Şubat 1941'e kadar, sol kanat siyasi partilerin (Şili Radikal Sosyalist Partisi, Demokrat Parti, Şili Sosyalist Partisi, Şili Komünist Partisi ve Şili İşçiler Konfedarasyonu) bir araya gelerek yaptıkları) seçim koalisyonudur. (ç.n.)

yordu ve benimle paylaşmak istediği, eğitime ve cumhuriyete değin idealin cisimleşmesi olan bazı politik adamlara hayrandı; Robespierre, Jaurès, Léon Blum, Édouard Herriot.

Annem, ana tarafından, köylü bir "büyük aileden" geliyordu ve ciddi denksizlik arz ediyor olarak algılanan bir evlilik yapmak için ailesinin isteğine karşı koymak zorunda kalmıştı (babam, bunların köyün küçük evreninde kendilerini gösterdikleri şekilleriyle sosyal farklılıklara dair tecrübesinden asla bir parça öfke duymaksızın bahsetmezdi ve beni liseye teşvik etme gayretlerini pek kolaylaştırmayan hatırı sayılır mekânlara karşı –tabipler, jandarma müfrezesi komutanları, papaz ya da hatta öğretmenler– her zaman oldukça diretken ve güvensizdi). Annem, ebeveynleriyle birlikte, annesinin küçük evlat sıfatıyla çeyiz olarak aldığı ve benim doğduğum, büyük aile evinden ayrılmış tek katlı küçük bir evde yaşıyordu. Sırasıyla ve eş zamanlı olarak hızarcı ve odun taşıyıcısı, kumaş eskicisi ve küçük köylü olan, "büyük bir aile"nin fakir hısmı annemin babasının –her zaman birkaç ineği ve birkaç otlağı, artı birkaç ar söğütlük korusu olurdu– büyük bir saygınlık derdi vardı ve daha sonraları, anne babamın bunu dönüştürmesine yardım ederken, –böylece, anneannemi biraz yaralayan bir tür öfkeli mutlulukla, domuz ahırı ve kümes, küçük odalar olarak işlev gören odun kulübe, eski püskü şeylerle ve oradan buradan toplanmış saçma sapan

ıvır zıvırla tıka basa dolu sundurma vs. gibi geçmişin tüm izlerini silerek–, onun sadece, asıl itibarıyla sertleştirilmiş toprak zemin üzerinde tek büyük bir odadan ve önemli günlerde kullanılan şatafatlı "salon"dan oluşan katsız küçük bir çiftçi ya da ortakçı evi olan şeye, vakti zamanında büyük ailelerin nişanesi olan katlı büyük bir ev görünüşü vermek için harcadığı tüm toplama ve onarım çabalarını keşfettim. (École Normale'da, Althusser'in, özellikle, komünist olmayan öğrenciler tarafından yayınlanan bazı talimatlara engel olmak için, politik stratejist yeteneklerini icra etmeyi sevdiği komünist hücrenin sağlam çekirdeğini oluşturan öğrencileri masalara yerleştirmekle görevli erkek çocuklar arasında, büyük babamın ve Komün sırasında Sainte-Barbe çocuğu olarak Paris'te bulunan babasının doğdukları köy olan Lanneplaà kökenli, Bearn göçmeni bir "sürü" çocuk ile yeniden karşılaştım, yani bunlar kuşkusuz –aralarından birinin ön adından hareketle, hizmet eden oğlana verdikleri isim olan– bizim "justin"lerimizin geldiği göç **zincirinin başında yer alıyorlardı.** Dedem saygınlık derdini ve uzlaşımlara ve muaşeret adabına olan saygısını, kendini bütünüyle ona adamış olan anneme aktarmıştı. O ise, buna inanmaksızın, bana, (özellikle pazar günü çocukların oturduğu yere gitmek için tüm kiliseyi bir baştan bir başa geçme fikrinden dolayı gerçek paniklere kapıldığım için) reddettiğim yerel adetlere, bilhassa dini olanlara ya da bunlar beni diğerlerin-

den ayrı kıldığı ve onların alaylarına maruz bıraktıkları için beni alt üst eden kozmetikle ve giyim kuşamla ilgili özel koşullara –bir seferinde, beyaz önlük ya da bir başka seferinde uzun pantolon– (saçlarıma kusursuz bir ayrım çizgisi yapmayı kafasına takmasından hiç bahsetmiyorum, zaten daha kapıdan çıkar çıkmaz bozuyordum) asgari bir dışsal uyarlık aşılamak istediğinde, daha saldırgan ve oldukça anarşist mizaçlı olan babamı buluyordu karşısında. Direnişteki temasları tarafından uyarılan babamdan, Almanların, çiftliğinde saklanan direnişçi bir lideri aramaya geleceklerini öğrendiğinde, tehlikeye aldırmadan, onu, babasının bir arkadaşına haber vermek için koşturmaya iten, yine babaevine ait geçmişle münasebeti olan her şey için taşıdığı büyük saygıdır. (Cezayir özgürlük savaşı boyunca, tüm diğer güdülerin de özü olan benzeri politik "eylemleri" sık sık görmüşümdür) Çok zaman olmadı, bana, bu şekilde kurtardığı direnişçinin, Bağımsızlıktan sonra, ona bir madalya verdirtmek istediğini, bol bol gülerek ("Bir madalya, bana, ilahi!") anlatmıştı.

Kendini beğenmişliğe ve erkekçe gösterişe – çoğunlukla biraz oyunculuk barındıran, açık bir kavga merakı; "bir hiç için" kızma eğilimi– belli bir doğal eğilim gibi, bugün bana doğduğum bölgenin, İrlandalılar gibi kültürel ve dilsel azınlıkların "huy"u konusunda okuduklarımla koşutluk içinde daha iyi fark edip anladığım, kendine has kültürel

özelliklerine bağlı görünen habitus'umun özelliklerini, belki de bilhassa başkalarının bakışları dolayısıyla, yavaş yavaş keşfettim. Aslında şunu ancak çok yavaş biçimde anladım: eğer en sıradan tepkilerim çoğu kez yanlış yorumlanıyorsa, bunun sebebi belki de onları bazen saldırgan bir çekingenlik ile paylayıcı, hatta öfkeli bir kabalık karışımı ifade etme tarzımın –ton, ses, el kol hareketleri (jestler), kaş göz işaretleri (mimikler)– peşin peşine kabul edilebilmesi, yani, bir anlamda, fazla ciddiye alınabilmesiydi ve bu tarz, iyi soydan Parislilerin mesafeli güveniyle o denli tezat teşkil ediyordu ki üniversitenin ve entelektüel dünyanın rutininin ortak mekânlarına ve uzlaşımlarına dair tepkisel ve bazen de sadece alışılageldik ihlallere, hep kontrolsüz ve kavgacı şiddet görünüşü verme tehlikesi arz ediyordu.

Bir Pau sokağında, kuşkusuz ödüllerin dağıtıldığı bir günde (fotoğrafçıların geçenlere şipşak fotoğraflar önerdikleri bir zamandı), babamın yanında yürürken çekilmiş bir fotoğrafı yeniden gördüğümde; bir keresinde liseden çıkıp, idareyle yaşadığım son güçlükleri anlatırken onun bana söylediği bir cümleyi yeniden düşündüm lise müdürüyle (proviseur) yaşadığım bir olayın ardından, bakaloryadan birkaç ay uzaklaştırılmaktan kurtulmamı sadece, Bearn kökenli tek normalyen değilse de "kariyerime" kat'î bir yön veren nadir kişilerden biri olan lise müdürü Bernard Lamicq'in duygusal ortaklığına

borçluydum): "*Manyat, qu'as cachou !*": "Evlat, dişlisin!" (*le cachou*, büyük diştir, azı dişi, anlamı genişletince, gevşetmeden ısırma, sıkı sıkı tutma kapasitesi gibi bir şey). Kuşkusuz, tüm yerel geleneğin, gerek bir şey gerek bir kişi için, yanına güç yanaşılırlıkta ya da saldırganca savunmacı dış görünüşte iyi bir alamet görecek derecede övdüğü dik kafalılık meziyetine böylelikle selam etmek istiyordu: "*Arissou arissat, castagne lusente*", **"Bogue herisse, chataigne luisant" (çetin ceviz)** (Yüksek okullar üzerine yaptığım araştırmalar esnasındaki tesadüfler sayesinde, Sartre'ın ve Aron'un École Normale'de yaşıtı olan Bernard Lamic ile kendisi de Langedokça konuşan* taşranın en ücra yerlerinden çıkmış olan Marksist tarihçi Pierre Vilar'ın, çaylak normalyenlere dair ritüel şarkılardan birinin –"khâgnelilerin ağıtı"– özellikle acımasız bir bölümünde ince ince alaya alındığını keşfettim. *Héritiers*'in yayımlanmasından az zaman sonra karşılaştığım aynı Pierre Vilar'ın, sistemin gücünün delili olarak, "özgürleştirici okula" karşı aklanması mümkün olmayan bir saldırganlık gördüğü bu kitap konusunda, beni herkesin önünde sorguya çektiği geldi aklıma.)

Şüphesiz, yatılı okul tecrübesi temayüllerimin biçimlenmesinde belirleyici bir rol oynadı: çünkü bu tecrübe, (özellikle Hıristiyan dinselliği ve ahlak-

---

* *Languedocienne*: Fransa'nın Languedoc-Rousillon bölgesinde konuşulan bir dil olup Oksitanca'nın (Langue d'oc) bir lehçesidir. Fransa, İspanya ve İtalya'da konuşulan bir Latin dilidir. (ç.n.)

çılık ile karıştıklarında) burjuva yaşam biçimlerinin korunaklı deneyiminin, bence, destek olduğu, barışçıl amaçlı* ahlâkı gözeten (moralisante) ve yansızlaşmış görüş (vision) ile zaten ta çocukluk eğitimimden beri tezat gösteren, sosyal ilişkiler konusunda mücadeleci ve (Flaubert tarzı) gerçekçi bir görüşe meyletmeme sebebiyet verdi. Bu özellikle, "burjuva" şehirlilerle aramdaki, bu kez tersine dönmüş, sosyal bir farklılığı keşfetmemle oldu; ayrıca, yaşam için kavganın zorunlulukları dolayısıyla her şeyin –eyyamcılık (opportunisme), köle ruhluluk, ispiyonculuk, ihanet vs.– zaten mevcut olduğu yatılı hayatın sert ve vahşi dünyası ile tam ters yöndeki değerlerin hüküm sürdüğü sınıf/derslik dünyası arasındaki kopukluğu da fark etmiştim, [sınıfta yatakhanelerin tersine], çoğunlukla kadın olan öğretmenler zihinsel keşiflerin yapıldığı ve büyülü denilebilecek insani ilişkilerin mevcut olduğu bir evren sunuyordu.

Üst kısımlarda beyaz, alt kısımlarda koyu yeşil duvarları olan, uçsuz bucaksız koridorlarıyla, devasa ve ürkütücü eski XVII. yy. binası ya da yatakhaneye giderken ikili sırayla çıktığımız, ortası aşınmış koca taş merdivenler bizlerin boy posuna hiç uygun gitmiyordu ve yalnız kalmak için hiçbir köşe bucak, hiçbir sığınak, soluklanmak için hiç ara bırakmıyor-

---

* Yunanca etimolojik anlamı barış, barışçıl olan *irenique* kelimesi, ilk çağlarda Hıristiyan görüşler arasındaki uyumsuzlukları yumuşatmak üzere kaleme alınan kitapları nitelemek için kullanılır. (ç.n.)

du. Bu, en çok yatakhanede hissediliyordu, öyle ki tekbiçim eski yorgan çarşaf takımlarıyla üç sıra halinde disiplinli biçimde dizilmiş yataklar kapıdan ya da merkezinde yer alan gözcü kabininden tek bir bakışta görülebiliyordu. Kışın, akşamları, biraz daha az soğuk olsun diye bütün giysilerimizi yatağın üstüne yığıyorduk. Sabahları bir yer kapabilmek için başında itişip kakıştığımız ve nezle olduğum dönemlerde her tarafı sökülmüş mendillerimi gizlice yıkadığım lavabolar metrelerce uzanan gri yalak biçimindeydi. Şu gündelik takıntılardan biri, her an kafayı meşgul eden şeylerden biri, kuşkusuz herkeste ortak olmasına rağmen, yalnızlığın içine kapatılarak kesinlikle dile getirilmez ve rastlantılarda utanç duyulur ve eli kolu bağlanmış, inatçı ve daima kavga eden ama aslında çoğu kez ağlayacak derecede umutsuz, şikâyetini anlatacak ya da sadece konuşacak hiçkimsesi olmayan çocukların kafalarını meşgul ederdi. Aynı şekilde alaturka tuvaletler avlunun tam ortasına dikilmiş ya da her hâlükârda her yerden görülebilecek bir yerde bulunurdu ve tahta kapıları, sanırım, gizlice sigara içmek için içeri kapanmayı engellemek bahanesiyle içerden kapanmıyordu ve içeride biri olduğunu göstermek için konulmuş bezi görmezden gelerek bunları aniden açan şakacılara karşı hiçbir koruma sunmuyordu.

1941 ile 1947 yılları arasında hemen hemen tüm yaşamımı kaplayan, tekdüzeliğe ve tekrara dayalı bu âlem, kendi mantığı gereği, "unutulmaz" deme-

yi sevdiğimiz kavga gürültüler gibi şeyler doğuran olaylar hariç hiçbir dikkate değer olay kapsamıyordu. Tüm varoluşumuzu, bağlantısız anı parçalarından başka hiçbir iz bırakmayan kendi monoton düzenliliklerin ve, her an, alacağını elde etmek, yerini korumak, (özellikle yemeklerde sekiz kişilik büyük masada) payını savunmak, zamanında yetişmek, daima bir yumruk darbesine hazırlıklı olarak kendini saydırmak, kısacası hayatta kalmak için yapılması gereken bütün hilelerin, bütün hesap kitapların, gündelik dertlerin ve kavgaların hay huyunun içine çekiyordu. Çok karanlık bir tablo çizdiğim düşünülecektir. Aslında, yazıya döken kişi, bu deneyimleri yaşayanın, onun umutsuzluklarının, öfkelerinin, intikam arzularının hakkını teslim etmek için gereken tüm şeyleri dile getirmeyi bilmemektedir ya da artık bilmemektedir. Bir fikir vermek bakımından, Goffman'ın *Asiles* [Sığınaklar]'ına[44] başvurarak, yatılı okulun, "total kurumlar" dizisi içinde, hapishane ya da psikiyatri hastanesi ya da, daha aşinası, Jean Genet'in *Le Miracle de la rose*'unda[45] anlattığı biçimiyle cezaevi gibi mekânlardan sadece derece farkıyla ayrıldığını hatırlatabilirdim. Ama, yalnızca, khâgne'den bir arkadaşa, onları benim yaşadığım gibi bir sefaletin içine atmanın sorumlusu olmak istemediğimden, asla çocuk sahibi olmayacağıma

---

[44] Erving Goffman, *Asiles*, Paris, Minuit, 1961.

[45] Jean Genet, *Le Miracle de la rose*, Paris, Gallimard, 1943 [*Gülün Mucizesi*, Ayrıntı, 1999, çev: Hamdi Tuncer]

dair, entelektüelliğe aday olanlar arasında konuşulan şu biraz edebi sırlardan birini açmış olduğumu çok iyi hatırladığımı söylersem belki daha ikna edici olacaktır (o sıra, Pau'da görmüş olduğumdan karşılaştırılamaz derecede daha liberal olan Louis-le-Grand'da yatılıydım, buradayken, kuşkusuz kaşarlanmış yatılı öğrencilikten gelen dik kafalı temayüllerimden ötürü, kendime yine büyük düşmanlar yaratmayı başarmıştım –orada, taşralı yeni gelenler arasında, eski sakinlere saygı gösteriliyordu.

Ama bu deneyim, daha onu yaşadığım zamanda bana ifade edilemez görünüyordu. Hatırlıyorum da babam, evde geçirdiğim (nadir) hafta sonları sırasında, ("okulda bırakma cezalarını" ve "izinsizlik cezalarını" topluyordum –okul boyunca, sanırım, bu cezalardan üç yüzden fazla aldım) sık sık, beni sorularla sıkıştıran anneme, beni rahat bırakmasını, "yeniden alışmam" için zaman tanımasını söylüyordu. Aslında, derin biçimde nefret ettiğim bu dünyaya, paradoksal biçimde, öylesine iyi uyum sağlamıştım ki bir çıkış olasılığım keyifsizce karşılıyor ve sonunda (okumak için çekildiğim çalışma odalarından beni kovalamak için yarışan gözetmenlere rağmen), neredeyse bütünüyle ıssız kalan lisede, tam bir dinginlik içinde geçen pazarları seviyordum. Büyük tatiller pek hoşuma gitmiyordu, çünkü bana liseye girişin yolunu açan sosyal uzaklaşma (pazarları komşu bir köyde yaptığımız bir kaç futbol maçı bir yana) bana can sıkıntısına ve bucaktaki

okuldan eski arkadaşlarımla paylaşılmaya elverişli, işsiz, boş zamansız bir varoluşun yalnızlığına mal oluyordu. Disiplinle ilgili güçlüklerimin hikâyesini, onlara imtiyazlı göründüğüm için anlayamayan ailem (babam on dört yaşında bırakmıştı okulu ve bir ara Pau'daki bir teyzesinde kalabildiği için annem ortaokula on altı yaşına kadar devam etmişti) beni yaşadığım fırtınalardan, yani okulun getireceği, hayati ve umutsuz, kurtuluş girişimimin başarısını tehdit eden kötü davranışlarımdan sorumlu tutmadan edemiyordu.

Kendime sık sık yaşadığım güçlüklerin benden mi, çok erkenden "benim kötü karakterim" dedikleri şeyden mi kaynaklandığını soruyordum. Kuşkusuz, belletmenler ve gözetmenler arasında dolaşan, ilk gürültü belirtisinde cezalandırılmaları gereken baş belaları listesine daimi olarak kaydedilmeme mal olan vukuatlar hâlâ hatırımdadır. Böylece bir tür çevrim içine hapsolmuş bulunuyorduk: başkaldırı ya da öç doğuran, bireysel ya da toplu, önleyici cezalar, birçok gün önceden örgütlenen gürültülü gösteriler, gözetmenlere karşı, misilleme olarak düzenlenen yeni cezalara sebebiyet veren hainlikler ve çoğunlukla isyana ittikten sonra, toplu ceza tehditleri karşısında kaçanların ve "elebaşları"ndan, gurura saklanarak, teslim olmalarını isteyenlerin gevşekliklerinin yarattığı hayal kırıklığı. Yalnızlık hiç o zamanlardaki kadar büyük olmamıştı. (Bu duyguyla bizi Cezayir'e götüren gemide,

hepsi Fransa'nın batısından, okumamış, ikinci sınıftan öteki askerlere, bizi yazgılı kıldıkları saçma "barış getirme görevine" karşı ayaklanmayı salık verdiğimde, kötülüklerinden değil de daha çok korkudan ve yumuşak başlılıktan bana "bizi öldürteceksin" ya da "seni indirecekler" dediklerinde, yeniden karşılaştım.) On iki on üç yaşlarındaydım ve açılabileceğim ya da basitçe beni anlayabilecek hiç kimse yoktu. Geceyi çoğu kez ertesi gün için savunmamı hazırlayarak geçiriyordum.

Bu küçük taşra lisesinin eğitici kadrosu, bir gürültü patırtıyı bastırmak için, ekseriyetle, görünüşe göre tesadüfe bırakılan, ama aslında okul "siciline" göre seçilen rehineler almakla gözdağı veren ya da önemli bir yaramazlığın müsebbibi "teslim olmadıysa" ya da "ihbar edilmediyse" en berbat cezaları vadeden, toplu cezalandırmalara başvuruyordu. Buyruğun dehşeti: "teslim ol"; hele ki bu buyruk tehdit ve yarattığı korku karşısında tüm sadakati bir kenara bırakan bir suç ortağından geliyorsa. Ve bu buyruk, dik kafalıları hizaya girmek zorunda bırakan söylentileri taşıyan ya da dehşet uyandırmaya yönelik neredeyse efsanevi tecrübeleri anımsatmaktan geri durmayan en itaatkâr ve en ürkek olanların işbirliğiyle, toplu korkuyu yükseltmekte eşsizdi –tıpkı orduda bir denetleme haber verildiğinde ve birisi ayakkabıların pençelerini cilâlamak gerektiği söylentisini yaydığında olduğu gibi: örneğin, hiç ses çıkarmadan beliriveren genel gözetme-

nin ansızın yatakhanenin kapısında bitivermesi, ağzından o banal, ama özdeyiş haline gelmiş ve bin kez taklit edilmiş cümlelerin ("Bak, bak! Demek eğleniyoruz ha!), tatlı bir sesle ve şaşırmış gibi dökülmesinin anında, ellerinde yastıklar tüm yatakhanede bağırış çağırış içinde dağılan tüm yatılıları bir sıçrayışta yerlerine göndermesi. O forsa bekçisi bozuntularının, kurumun onlara bahşettiği mutlak iktidarın icrasında ve onları konumlarına layık kılan canhıraş köle ruhlulukta bulabildikleri sadizmin verdiği doyumları hayal edebilirsiniz.

Hem ürkek hem de dik kafalı, hem eli kolu bağlı hem de sözden anlamaz bir halde, daima, sadece olanakların ve fırsatların imkân tanımadığı bir tür suçluluğa yakın bir başkaldırı içinde ve yine de, nihayet esenliğe kavuşmak için, hep güvenmeye ve mücadeleyi bırakmaya ve şeref meselesi siperleri terk etmeye hazır bir vaziyette yatılılık yaşamımı bir tür inatçı öfke içinde devam ettiriyordum (her mahiyette farklılıklara rağmen ve hiçbir şey beni zorlamaksızın, yaşımı ve statümü unutarak, *La Misère du monde*'un,[46] bir başkası karşısında kuşkusuz sürdürebilecekleri, görünüşte uzlaşma kabul etmez kapanmanın ötesinde derhal zayıf noktalarıyla göze çarpan *beur** ve arkadaşıyla –kuşkusuz çok fazla ve bana belirttikleri gibi, normalde kesinlikle kınan-

[46] Pierre Bourdieu, "L'ordre des choses", *La Misère du monde* içinde, *op. cit.*, s.81-99.

* Beur: Ebeveynleri magrep kökenli olan Fransa doğumlu çocuk. (ç.n.)

ması gerektiği düşünülen davranışları tasvip etme derecesinde– iletişim kurabilmeyi, şüphe yok ki bu deneyime borçluydum. Sanırım Flaubert "bir delinin hatıraları"nda [*Mémoires d'un fou*] yazdıklarında pek de haksız değildi: "Yatılı okulu tanıyan, on iki yaşında, yaşama dair hemen her şeyi tanır".

Yatılı dünya ile normal, hatta bazen coşku verici sınıf hayatı arasındaki engin tezat, okul hayatının normlarının hor görmeye ittiği küçük kişiliklerin dayattığı angaryalara ve zulümlere karşı isyanı artırmaya az katkıda bulunmuyordu. Bir yandan, eğitim; –bu yüksek erkeklik evreninde kolayca eşcinsel olduklarından şüphelenilen kimi tuhaf öğrenciler haricinde– çevredeki köylerden ya da küçük kasabalardan gelen yatılılar *Miroir-Sprint**, *Midi Olympique***, [Boris Vian'ın] *Mezarlarınıza tüküreceğim*'ini okuyorlar, kızlardan ve rugbyden bahsetmeyi seviyorlar, eskilerden ya da düzeltilmiş derlemelerden Fransızca ödevlerini kopya çekiyorlar, dönem sonu tarih sınavları için "önceden cevap kâğıtlarını" hazırlıyorlardı. Öte yandan, sınıf, tabii ki en ürkütücü uyarıları ve sorgulamaları matematik dersinde tahtaya kalkmak mesela –özellikle kadın öğretmenlerde, ne yatılıların ne de hatta özentili kıyafetleri içinde biraz gerçek dışı yabancılara benzeyen, gri gömleklerimizle tezat oluşturan biraz es-

* 1946–1971 yılları arasında çıkan, Fransız komünist Partisi'ne yakın, gençlere yönelik haftalık spor dergisi (ç.n.)

** 1929'da kurulan, Rugby sporu konusunda özelleşmiş iki haftalık Fransız dergisi. (ç.n.)

kide kalmış kısa külot pantolonları ya da iyi kesimli golf pantolonları ve de tarzları ve meşgaleleri kesinlikle nüfuz edilemez bir dünyayı çağrıştıran gündüzlü tanıdığı, bir tür duygusal yumuşaklığa sahipti. Aralarından bir tanesini anımsıyorum, "hırçın" şiveli bir göçmendi, her zaman ilk sırada otururdu ve kendisini çevreleyen her şeye karşısında tamamen dalgındı, şiirler yazardı. Bir başkası, öğretmenin oğlu, eşcinsel olarak tanındığı için mi yoksa, teneffüslerde, genellikle keman çalmak için bir kenara çekildiği için mi olduğu tam bilinmeksizin işkenceleri çekerdi. Etkileşimlerin şiddeti çoğu kez, fiziksel görünüşe ya da özel isme dayanan bir tür ırkçılık biçimini alıyordu. Lisenin son sınıflarında benim baş rakibim haline gelen, Pau'nun kenar mahallelerinden bir işçi kadının oğlu olan, ama izcilik vesilesiyle, öğretmenlerin ya da şehrin doktorunun, tavırlarını ve düzeltilmiş şivelerini takındığı oğullarına çok yakın olan böyle bir çocuk, adımı yörenin köylüleri tarzında telaffuz ederek ve köyümün, tüm köylü geriliğinin sembolü olan ismi üzerinden şakalar yaparak beni sık sık yaralıyordu. (Çok daha sonraları, Louis-le-Grand khâgne'sinde, kuşakla tutturulan gri gömlek giyen sakallı taşralı yatılılar ile kıyafetlerinden gelen burjuva zarafetleri tarafından olduğu kadar bunların okulda verdikleri, o gün bu gündür yazarların yaratısı olarak görülen, yapıtların edebi kendini beğenmişlikleri tarafından da entelektüel olarak takdir edilmeye aç, taşra kö-

kenli falanca Fransızca hocasını çok etkileyen Parisli gündüzlüler arasındaki aynı sınırla yeniden karşılaştım. Bunu yeniden düşünürken, gerek sınıf arkadaşları gerekse hocalar nezdinde, fiziksel görünüşlerin ve giyilen kıyafetlerin zihinsel ve ahlaki özellikleri yansıttığı düşünülen göstergeler olarak oynadığı rol beni çarptı ve bu durum günlük yaşamda olduğu kadar sınav vakitlerinde de işliyordu.

Yakın zamanda anladım ki okul yaşamına karşı hissettiğim çok derin karşıt duyguların kökeni belki de şunu keşfetmemde yatıyordu: okulun gündüze ait ve son derece saygı duyulan yüzü yüceltilirken, buna karşı, geceye ait arka yüzü, yatısızların yatılı okul kültürü ve en küçük kırsal bucaklardan gelen çocuklar için gösterdiği küçümsemede teyit edildiği gibi, aşağılanıyordu– [bu köylü çocuklar arasında], kavga gürültülerden doğan, eğitim hayatı (**cursus**) boyunca az çok erkenden kaybolan en iyi arkadaşlarım bulunuyordu ve bunlar, başka şeylerin yanında, bizim ortamlarda bilinmeyen (her anlamda) bazı kültür olguları karşısında duyulan şaşkınlığı ve karmaşıklığı paylaştığım zanaatkâr, küçük tüccar çocuklarıydı. İki evren ve bunların uzlaşmaz değerleri arasında sıkışmış ve yatılı arkadaşlarıma büyük zevk veren şehvet düşkünü ve çığırtkan maçoluğun ikiye katladığı anti-entelektüalizmden biraz bıkmış halde, teneffüslerde, bask topu oynamadığım zaman ve özellikle pazar cezaları boyunca, çoğunlukla okuyordum. Ve sanıyorum ki eğer, yatılı arka-

daşlarla rugby oynamaya başladıysam, bu kuşkusuz sadece, okuldaki başarımın ve bunun altında yattığı varsayılan şüpheli uysallığın, spor ekibinin erkeksi denilen topluluğundan dışlanmama mal olmasını engellemek içindir; ki [rugby ekibi] (hiyerarşiler kurarak bölen sınıftan ve atomize ederek yalıtan yatılı yurttan farklı olarak) zafer için toplu mücadelede, kavga durumunda karşılıklı destekte ya da kahramanlıklara mutlak surette gösterilen hayranlıkta, okul evreninkinden çok daha sağlam ve doğrudan vuku bulan gerçek bir dayanışmanın olduğu tek yerdi.

Bu çifte deneyim, okula yüksek düzeyde bir adanma ile aşağı bir sosyal soy sop (extraction) –yani, gerilimlerin ve çelişkilerin mesken tuttuğu *yarılmış habitus*– arasında var olan çok güçlü bir uyumsuzluğun (décalage) süreğen etkisine ancak katkıda bulunuyordu. Bu türden bir "zıtların kesişmesi" şüphe yok ki –o da çift yönlü (ambivalent) ve çelişkili olan– insanın kendiyle bir ilişkisinin belki de kökeninde yer alan, başkaldırı ve boyun eğmeden, kopuştan ve beklentiden oluşan okul kurumuyla, süreğen bir ilişki tesis etmeye yardımcı oldu: sanki, kendini adamış hissetmeye bağlı kendinden eminlik (certitude de soi), özünde, kibirli ve muzaffer kötü anne gibi, adanma ısrarı konusunda en radikal şüphelilik tarafından kemiriliyordu. Bir yandan, uysallık, hatta bilgiye ve takdire susamış iyi öğrencinin özeni ve teslimiyeti, beni, oyunun ku-

rallarına uymaya götürmüştü –sadece akademik retoriğin en düzenbaz ve en basit tekniklerine de değil hani. Örneğin, Louis-le Grand'da, (sonraları çoğu kez kendisine çatma vesilesi bulduğum) Hristiyan kişilikçiliğinin patentli temsilcilerinden biri olan Étienne Borne'un düzenli olarak kâğıtlarıma ilk sırayı verdiği deneme sınavlarında çok başarılıydım; öte yandan, bilhassa öğretim sistemine karşı dik kafalı bir eğilim: belki aşırı bir sevgi nesnesi olan, anlamı belirsiz *Alma mater,* kendini, özellikle, bir seri krizde gösteren, borca ve düş kırıklığına dayalı şiddetli ve direşken bir isyan doğuruyordu. .....[bu krizler] ödül dağıtımı konuşmaları, başlangıç dersleri, tez jürileri, adaylık savunmaları gibi sınavlar ve akademik tören durumları vesilesiyle ortaya çıkıyordu, bunlar, zımnen zorlayıcı teslimiyet alametleri beklentilerinin (ki bu, Spinoza'nın *obsequium* dediği şeydir; tüm kurumların talep ettiği, hakkında, eleştirel bir tarzda "hiçbir şeye mal olmadığı söylenen, ama bana pahalıya patlayan, kurumsal kalıplara katıksız saygı) uyandırdığı rahatsızlığı tetikleyerek, başkaldırı isteğini, oyunu bozma ayartısını su yüzüne çıkarıyordu. Peki, Kafka'nın "kararını tanımadığın bir mahkemenin önüne çıkma" sözleriyle aklanan, akıl almaz tez savunması törenine razı olmayı reddetmeyi nasıl bu serinin içine koymazsınız?

Bir yandan, rugby dünyasında dendiği gibi, "aller au charbon"* [ekmeğini taştan çıkartmak] için kendini zorlaması ve bir şifreleme kâğıdının hazırlanmasına ya da teorik bir modelin kurulmasına, bir mülakatın yürütülmesi gibi önemsiz görevlere olduğu kadar ilgi ve dikkat vermesi gerekmeyen sonradan görme çocuğun eserlerine dair gösterdiği –başka şeylerin yanında güvensizliğe bağlı– tevazu (eğer yüksek sosyal ya da okullu soydan o kadar çok sosyologun, benim gözümde bir araştırmacıdan en buyururcasına istenen, ama çoğunlukla daha aşağı görülen görevlerden kaçmanın tüm olası tarzlarını icat ettiklerini görmeseydim ve bir yığın ulusal ve uluslararası unvanı olan, işe yeni başlamış bir gencin herkesin önünde bir anketi kendisinin yönetmesinin söz konusu olmayacağını beyan ettiğini ve en yüksek üniversite kurumlarından birinde, herkesi memnun ederek, "metodoloji" öğretmeyi bırakmadan, küçülmeyi reddetme tavrında diretmiş olduğunu işitmeseydim, kendiliğinden oluyor sanırdım); öte yandan "mucizeli" gibi yaşamaya meyleden ve kendi alanlarında hâkim olanlara meydan okumaya itilen "mucize eseri kurtulan kişinin" eminliği ve yüceliği (bunun bir örneğini, transan-

* "Aller au charbon" yapılması nahoş çok güç bir işi yerine getirme, hayatını kazanmak için çok ağır koşullarda çalışma (ekmeğini taştan çıkarma) zorunluluğunu ifade eder. Kuşkusuz tabirin kaynağında, kömür (charbon) çıkarmak için tüm günü kömür madeninden geçirmek durumunda olan madencilerin yaptığı iş vardır. Rugby'de de bu, mücadele, kavga manasında kullanılır. (ç.n.)

dantal Estetiğin bağrında varoluşsal sonluluğu keşfederek ussalcılığın kaidelerinden birini altlarından çekip aldığında, Heidegger'in Kantçılara yönelttiği meydana okumada görüyorum): itiraf etmek zorundayım ki seçimlerimin çoğu, École Normale'den itibaren, küstah olmaktan ziyade, bir dönemi kendisine feda etmek zorunda kaldığım "iyi öğrencilik"e karşı tepkiye bağlı olarak yarış oyununa kaptırmış olmaktan ileri gelen geçmişe yönelik bir utanca ve bende, o zamandan beri bazen üniversite hiyerarşisinin yüce üyeleri ve *homo academicus*'un eksiksiz cisimleşmesi haline gelmiş bazı arkadaşlarımın küçük burjuva ikbal avcılığına karşı dehşet yaratan bir çeşit kendinden nefrete dayandığı için umutsuz olan bir çeşit aristokratçılık tarafından belirlenmiştir. (*Ecce homo*'da [İşte İnsan], aşağı yukarı, ancak derinden tanıdığı, bizzat kendisinin yaşamış olduğu ve belli bir ölçüde geçmişte bizzat olduğu şeylere çattığını söylediğinde, nasıl olur da Nietzsche'de kendimi görmemem?)

Ama "zıtların uzlaşımına" meyilli bir "zıtların uzlaşımı"nın ürünü olan bu bölünmüş habitus, kuşkusuz kendini başka hiçbir yerde, bana özgü araştırma üslubunda, ilgimi çeken konuların tipinde, benim onları ele alma tarzımda olduğu denli açık biçimde göstermiyordu. (Ezilen proleterlerin zamanla ilişkisi hususunda zaman bilincinin yapıları sorusu ya da fotoğraf konusunda, bilhassa Kantçı estetiğin ana problemleri gibi) çoğu kez ilk başta

yüzeysel görünen deneysel konulara, ya da daha genel olarak, bilim yapmanın hem heyecan verici hem de "mütevazı" bir tarzına büyük teorik tutkular besliyor olmak geliyor aklıma. Belki de bu durumda, kimilerinin "mütevazı" demeyi sevdiği "sınıflardan" çıkmak, metodoloji el kitaplarının öğretmediği meziyetler kazandırır: *empirie*'nin* önemsiz ayrıntıları için hiçbir küçümsemenin olmayışı, basit ve küçük konulara ilgi, patırtılı kopuşları ve heyecan uyandırıcı skandalları reddetme, okul kurumu tarafından ve bugün medya tarafından ödüllendirilen ateşliliği/ustalığı ve parıltıyı küçümsemeye iten ağırbaşlılıktan gelen aristokratlık.

Böylelikledir ki, sayesinde felsefi yüksekliğin belli olduğu önemlilik/saygınlık retoriğinin tersini savunarak, (ki Althussercilerin[47] sınır vakası durumu hususunda *in vivo* [canlı biçimde] analiz de etmiştim –sosyolojik bir pragmatik için Heidegger ya da Habermas vakası da öyle çok farklı değildir–) en önemli teorik katkıları aratümcelere** ya da notalara bırakmaya ya da en soyut meşguliyetlerimi sosyal olarak ikincil, politik olarak önemsiz, entelek-

---

* Emprical; empireia, Erfahrung, görgül, deneye dayalı (ç.n.)

47 "Le discours d'importance. Quelques réflexions sociologiques sur "Quelques remarques critiques à propos de *Lire Capital*", *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques* içinde, Paris, Fayard, 1982, s. 207-226; yeniden basım, *Langage et pouvoir symbolique* içinde, Paris, Seuil, 2001, s. 379-398.

** İncise: Bir ezginin belirli bir bölümünü meydana getiren notalar. (ç.n.)

tüel olarak hor görülen konuların hiper-ampirik analizlerine bağlamaya çaba gösterdim. Sonraki tüm teorinin ilk taslağı –nesnelcilik ve öznelcilik seçeneğini aşma ve yatkınlık kavramı gibi aracı kavramlara başvurma– ikincil önemde bir konu olan fotoğraf[48] üzerine kolektif yazılmış bir kitabın kısa önsözünde bulunur; habitus mefhumu, yapısalcılığa karşı eleştirel imlemleriyle birlikte, ayrı ayrı İngilizce yayınlanmış ve içlerinde habitus kavramının dillendirilmediği iki metni bir araya getirerek yarattığım, Panofsky'nin bir kitabına yazılmış bir sonsözde mevcuttur. Foucault hakkında en geliştirilmiş eleştirilerimden biri "yasaklanan üreme" başlıklı makalenin son notunda öne sürülmüştür, ki bu ada layık hiçbir filozof asla onu okumayı düşünmez; Derrida'nın felsefi üslubunun eleştirisi *La Distinction*'un haşiyesinde (post-scriptum) ya da *Méditations pascaliennes*'nin eliptik (eksiltili) bir pasajında yansıtılmıştır.[49] Bazen yalnızca alt başlık, bir kitabın teorik mevzusuna dair bir fikir verir. Benzeri ağırbaşlılık tavrının şüphesiz, entelektüel projeme dair sahip olduğum çifte, ikiye bölünmüş (ve çelişkili) vizyonla ilgisi vardır: bazen mağrur ve hatta biraz kaba saba (mantıkta: kimin yapabileceğini anla) ve çekinik [asketik] (hakikate değer ve *khalepa ta*

---

[48] *Un art moyen, essai sur les usage ssociaux de la photographie*, Paris, Minuit, 1965 (Luc Boltanski ve Jean-Claude Chamboredon ile birlikte)

[49] *Méditations pascaliennes*, Paris, Seuil, (coll. Liber), 1997.

kala, "güzel şeyler zordur"), ayrıca itidalli ve mütevazı (vardığım neticeleri –ve de tutkularımı– ancak kesin ve ayrıntıları bir araştırmanın örtüsü altında ileri sürerim) ve kimi kez verilerin ve hatta delillerin pozitivist sergilenmesine karşı olsa da (az ilhamlı onca araştırmayı ezen sonu gelmez deney protokoller için çok fazla hoşgörüm yoktur), "büyük efendi üslubu" pozlarını, ya da daha basitçe, onca filozofu ve hatta sosyologu (filozofların hemen hoşuna giden sosyologları) felsefi vasıtalarının üzerinde düşünmeye iten teorik pişkinliği/küstahlığı reddeder.

Aynı şekilde, École des Hautes Études ve Collège de France'taki öğrenim boyunca, kimileri için politik modele göre, diğerleri içinse edebiyatın modeline göre, akademik dünyanın kimi yüksek yerlerinde çokça icra edilen tüm happening* biçimlerine dair düşünülüp taşınılmış ve karar verilmiş bir ret üstlenmekten yana seçim yaptım hemen. Az zaman önce École des Hautes Études'de vermeye başladığım ve büyük bir yanlış anlamayla, –bilhassa 1968 Mayıs'ının gelecekteki kimi liderleri ve düşünürleri olan– istekli entelijensiyanın bayağı bir bölümünü çektiğim seminerlere katılmak için oldukça uzaktan gelen iki genç Alman'ın, konularımın –sosyal asistanların, öğretmenlerin ya da büro çalışanlarının hikâyeleri– tatsız tuzsuz ve biraz bayağı karakterinden ve bu konularda, fiilen yazarlara ya da

---

* Happening: Olay, vaka; *tiyatro.* Kısmen ve doğaçtan sahneye konan ve seyircileri şaşırtmak amacını güden oyun. (ç.n.)

praxis, yorumbilim (hermenöntik) veya "iletişimsel eylem" gibi önemli kavramlara hiç yer vermeyen konuşmalarımdan dolayı bütünüyle hayal kırıklığına uğramış olarak geri döndüklerini belli bir tatminle öğrenmiş olduğumu anımsıyorum. Ve, yine çok yakın zaman önce, bile isteye sokratik bir modele göre çalıştığım vakidir; ki manidar olan şu: beni politika üzerine bir seminerler dizisinin açılışını yapmam için davet etmiş olan bir grup normalyenin doğal olarak "felsefi" beklentileri, bunu kabul etmedikleri için, düş kırıklığına uğradı, oysa ben, geçmişin normalyenlerinin politikayla ilişkilerinin yöntemsel bir karşılaştırması yoluyla, onların politikaya dair görüşlerini, entelektüel ve politik alanların özel bir durumu içinde bulunan kendi normalyen koşullarına borçlu olduğu konusu üzerine bir düşünüme göndermek istiyordum.

Uygunluklardan ve uzlaşımlardan son derece özgürleştiğini düşünen entelektüel dünya, bana her zaman, benim üzerimde geri itici güçler gibi etkiyen, derin uydumculuklara (konformizmlere) kapılmış gibi göründü. Uydumculuklar ve toplaşmalar karşısında, yani, sahip oldukları benimkinden farklı habitus eğilimleri uyarınca, sahte devrimin büyülenmelerinin yarattığı bu değişken dünyayı gerçek muhafazakâr bir devrimin büyü-bozumlarına taşıyan dönüşümlerin ritmine göre değişen kişiler karşısında da aynı ayak direyen yatkınlıklar, beni neredeyse her zaman, örneğin Marksist olmak mec-

buri olduğunda inatla Weberci ya da Durkheimci olan araştırmalarımda olduğu kadar politik tavır alışlarımda da, alanda egemen olan modellerin ve modaların ters yönünde ya da karşıt temayülünde bulunmaya götürdü. Entelektüellerin çoğu komünist olduğunda ben değildim, komünistliği bıraktıklarında çoğunlukla kendilerini feda ettikleri antikomünizme ise asla kendimi bırakmadım. Buna bana, çoğu, Komünist Parti'den ya da Maoculuktan geçen ve fakat, bugün de hâlâ yaptığım gibi, o zaman da beni onlara karşı çıkmaya iten Stalince düşünce ve ifade tarzlarını örneklemeye devam eden insanlarca "neo-Stalinci olarak damgalanmaya ve reddedilmeye mal oldu.

Bu yatkınlıklarda kök salan entelektüel dünyaya karşı hissettiğim ikircikli duygu, sayısız örneğini verebileceğim bir *çifte mesafe*nin temelinde yatar: kibarlar âlemine has bildirileriyle, şıkıdım gösterileriyle ya da sanatçı katalogları için önsözleriyle Fransızvari büyük entelektüel oyuna karşı mesafe, ama ayrıca tez ve sınav jürilerinin sonunda çıkış noktasına dönen çevrimine, yeniden üretim üzerindeki iktidar oyunlarına ve bahislerine bağlı (engage) profesörlerin büyük rolüne karşı mesafe; politika ve kültür konusunda, hem elitizme (seçkinciliğe) hem de popülizme (halkçılığa) karşı mesafe. Asla uyumlu bir sentez içinde erimeyen karşıtlar arasındaki gerilim bilhassa, (akademik anti-akademizm tarafından okullu olarak programlanan ihlaller için

olmaktansa) gerçek avangard'lar için asla kendini yalanlamamış olan gerçek bir tutku ile *Les Règles de l'art*da[50] [Sanatın kuralları] sunulan yorum yönteminin geliştirilmesinde doğrulanan ve eğer yazınsal ve sanatsal kutsala dair hölderlino-heideggero-blanchotiyen kültünü bozma tehlikesi arzediyorsa, Mallarmé'nin bahsettiği "kurgunun dinsiz sökümü (demontage)"nün sanat için aşkı ancak yoğunlaştırabileceği şeklindeki inançtan esinlenen analitik bir soğukluğun bağdaşımı olan sanatla ilişkide aşikârdır.

Bu gerilim bana Collège de France'taki açılış dersi vesilesinde, yani kendime dair oluşturduğum fikre zorlukla sığdırdığım bir role girmek üzere olduğum bir anda olduğu denli dramatik bir biçimde kuşkusuz görünmemiştir. Aday olmayı birçok kez reddetmiştim ve bu redde sebep olan nedenlerimi, özellikle François Jacob'un huzurunda ve sonra da, en başta, aday olmam için ısrar eden ve hatta tumturaklı ve yalvaçvari bir dille, bana rakip çıkacak birinin bir anlamda bu rolü benden çok daha iyi kotaracağına dair ikna etmeyi denediğim André Miquel olmak üzere, arkadaşlarımın huzurunda açıklamıştım. İçimin derinliklerinden gelen bu çekingenliğin (kelime çok zayıf olsa da, iticiliği çok kuvvetlidir),

[50] Pierre Bourdieu, *Sanatın Kuralları, Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı*, YKY, 1999.

beni, 1981 başkanlık seçiminde Coluche'un* adaylığı lehinde verdiğim imza ya da, bir taşla iki kuş vurarak, Barthes'ın *Elle*'de Chanel konusunda çıkan bir makalesini ve bir parfüm markası için hakikaten yayın düzensel bir reklam olan, *Le Monde*'daki bir Chastel biletini andığım, hazır giyim üzerine *Actes de la recherche*'ta yayımlanan bir makale[51] gibi, köprüleri atmaya yönelik tüm bir eylemler dizisine götürür. Bu derse hazırlanmam bana tüm çelişkilerimin bir hülasasını hissettirecektir: kesinlikle layık olmama, kuşkusuz yargısını tanıdığım tek mahkeme olan bu mahkeme önünde söylenecek söylenmeye değer hiçbir şeyi olmama duygusu, sefil bir şeytan gibi, bilhassa, trajik bir ölümle yakında ölen ve ellili yılların başlangıcındaki umutsuzluk anlarının deliliği içinde, onu buna cesaretlendirerek, onun onu dönüştürmesine yardım ederek, saçma bir şekilde ulusal bir yolun kıyısında bulunan evine bağlanmasını katkıda bulunduğum babama karşı bir suçluluk duygusuyla ikiye katlanır. Çok gururlu ve mutlu olduğunu bildiğim halde, onun ölümü ile

---

* Colouche (1944-1986): Sıradışı Fransız komedyen ve mizahçı. İfade özgürlüğüne müzikholde yeni eleştirel bir ton kazandırarak özellikle tabulara, çağdaş toplumun ahlaki ve siyasi değerlerine saldırır. Toplumsal yozluk karşısında politik bir tavır alarak provokatör ve ajitatör gibi davranır. 1981 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmuştur. Medyada çok popüler ve halk tarafından çok sevilen bir hicivcidir. (ç.n.)

51 "La couturier et sa griffe: contribution à une théorie de la magie", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 1, Ocak 1975, s. 7-36 (Yvette Delsaut ile birlikte).

ihlal-ihanet halinde böylelikle oluşmuş bu başarı arasında büyülü bir bağ kuruyorum.

Kendime dair imgemi alt üst eden, sosyal kutsama olgusunun beni içine attığı çelişkiye, nihayet, bir çıkar yol gördüğüme inanmıştım: dersimde bir başlangıç dersi yapmayı, kurumsal bir riti (ayini) yerine getirerek bizzat rolün ifasında role karşı bir mesafe oluşturmayı konu olarak almak. Ama, sadece olağan bir söylev olmak yerine, sanatçıların anladığı anlamda, bir tür "müdahale" haline gelen şeyin şiddetini hafife almıştım. Bizzat ritin yerine getirilmesinde riti betimlemek; işte bu, inancı askıya alarak ya da, daha beteri, tam da onu açıkça övmenin ve kuvvetlendirmenin mevzu bahis olduğu bir zamanda ve mekânda onu sorgulayıp tehlikeye atarak, tam manasıyla sosyal barbarizm işlemekti. Böylece, durum olarak, onu uygulamaya geçirdiğim an, keşfettim ki benim için psikolojik bir çözüm olan şey sembolik düzene karşı bir meydan okuma, yerine getirilmekte olan kurumsal ritin keyfiliği hususunda sessizlik talep eden kurumun saygınlığına bir zarar oluşturuyordu. Durumun dışında yazıldığı için, Claude Lévi Strauss, Georges Dumézil, Michel Foucault vs. gibi, bir araya toplanmış hocalar güruhunun önünde, olduğu gibi, değiştirilmeksizin, okunması gereken bu metni, topluluk karşısında okumak berbat bir deneyim. Temiz/suçsuz bir sesim olduğu söylenecek bana. Yarıda kesip gitmeye davranıyorum. Jean-Pierre Vernant göz ediyor ya da

bana öyle geliyor; iyi kötü sonuna kadar gidiyorum. Sonra, ihlal etme duygusundan ziyade gaf yapma duygusuna bağlı büyük bir rahatsızlık hissediyorum. Ne daha önce ne de sonra bir daha hiç görmediğim, Pau lisesinden iki eski okul arkadaşıyla yalnız kalıyorum: her şey için hep çok pahalı ödemek zorunda olmak duygusunun yarattığı çok büyük bir gerilimi izleyen gevşeme içinde gelişi güzel konuşuyorum. İşin içinden çıkmam için, aynı, hastanın, dediğini ve yaptığını başka bir şey dediğini ya da yaptığını söyleyerek yorumlaması gibi, benim de kendi mesajımı, bir ders yapmak olgusunu, bir ders yapma olgusunun anlattığı ve varsaydığı her şeyi **terk ederek**, asli olan üzerinde, onun tersini söyleyen bir başka mesajla yorumladığım, bu yarı kontrollü şizofreniye girmeye mecbur olmak neden. Hayatımda, üstün bir güç tarafından, bana çok pahalıya mal olan ve gerekliliğini sadece benim hissettiğim bir şeyi yapmaya zorlandığım duygusuna kapıldığım tek bir kez olmadı

Niçin ve bilhassa da kimin için yazdım? Geçmişin yazarlarını ve sanatçılarını anlamaya çalışırken bulmayı seveceğim tarzda bilgileri, bir tür profesyonel/mesleki onur sorunu ederek, bir taraftan açıklayıp, öte taraftan, düşünümsel analizi, bizzat bilimsel analiz tarafından sağlanan soysal (générique) keşiflerin/bulguların ötesine genişleterek, yaşam öykülerinin ve yaşam öykücülerinin cesaretini kırmak için belki; – bunu ise yine de, saptırmaları ve iftiraları tekzip etmek ve çürütmek, yanılgıdan kurtarmak ya da suçüstü yapmak yönündeki (çok güçlü) ayartmaya uymaksızın yaptım. Çözümlemelerimin, "kim olduğunu söyleyen kişidir" şeklindeki çocuksul mantığa göre, nesneleştireni nesneleştirmek yönündeki kötücül istençten başka bir aklaması olmaksızın, karşılık olarak uyandırdığı az çok *vahşi* nesneleştirme girişimlerini göz ardı edemem: şanın ve şereflerin ifşaatçılığını yapar, ama şana ve şereflere susamıştır; medyalara çatar, ama "medyatik"tir; eğitim sistemini küçümser, ama École'ün saygınlığına kul köledir ve böyle sonsuza kadar uzayıp gider. Her halükârda, kesin olan şu ki

birey (empirik agent*) olarak bir yere konabilir değilsem de, araştırmacı olarak mümkün mertebe öyle olmaya durmadan gayret ettim; özellikle de konumumun ve onun zaman içindeki evriminin benim bilimsel konum alışlarım üzerinde sahip olabileceği etkilere hâkim olmaya çalışmak için, burada yaptığım gibi, konumumu ve evrimini bir yana kaydederek. Bunu, neredeyse tanrısal (bazılarının dediği gibi "bourdivin"**) bir araştırmacının mutlak bilgi için özlemi uyarınca, çalışmalarımı, bunların toplumsal koşullarına indirgemekten kaçmak için değil, ama, son derece zor bir mesleği, bastırılmış olanın geri dönüşünü örgütlemekten ve herkesin yüzüne hiç kimsenin bilmediğini söylemekten ibaret bir mesleği, elimden gelen en iyi biçimde icra edebilmek için yaptım.

Ama aynı zamanda ve belki özellikle, çalışmalarımda, Flaubert'in dediği gibi, "yazarın bakış açısını

---

* Marcel Mauss'un öğrencisi olan Louis Dumont, *Homo hierarcicus* adlı eserinde (ve başka eserlerinde), sosyolojik açıdan "birey"i tanımlamak içinde şöyle bir ayrıma başvurur: Ampirik özne (agent empirique) her toplumda bulunan, düşünebilen, konuşabilen, irade sahibi bireydir, insanlığın bölünmez temel birimidir ve böylece sosyolojinin ana konusudur. Kurumların normatif öznesi ise ("le sujet normatif des institutions", "l'être de raison") modern insan ve toplum ideolojilerimizde bulunan, özerk, bağımsız, dolayısıyla da özünde toplumsal olmayan, sadece bireyciliğin damgasını taşıyan modern dönem içinde rastlanan bireydir. (ç.n.)

** Bourdieu'nün isminin ikinci hecesi, "dieu", "tanrı" demektir. Böylece "Bourdivin" ifadesinde bir kelime oyunu söz konusudur. Kelime İngilizce'de "Bourdieucu", "Bourdieu'ye has" vs. anlamına gelirken, ikinci hecesi ise, "divin", "tanrısal" manasına gelir. (ç.n.)

alma"yı, yani, düşünce olarak kendimi, yazarın ya da ressamın olduğu kadar büro çalışanının da sosyal dünyada işgal ettiği yere koymayı az bile olsa başardığım her seferinde hissettiğim şeyi, farklı ilişkiler altında, kuşkusuz bu çalışmaların içinde yer aldığı tarihsel koşullara çok uzak olan en genç okuyucularımın, çalışmalarımın için geliştiği tarihsel koşullara dair bu anımsatma vesilesiyle, duymaları umuduyla da yazdım: bir eseri ve bir yaşamı, onu gerçekleşimi için zorunlu olan devim içinde kavrama ve böylece onu, *symphathie*'den (duygudaşlıktan) ziyade *sympraxie* (eylemdaşlık) ilişkisi içinde, yaratıma ve eyleme dönük bir etkin oluşla kendime mal edebilme duygusu; gerçekten de, tarihselleştirmenin, her ne kadar mesafe koysa da, paradoksal biçimde, arada koşutluk kurmanın ve akademik yorumun şeritleri içinde hapsolmuş ve ilaçlanmış bir yazarı gerçek bir alter ego'ya ya da, daha iyisi, eski mesleklerin ifade ettiği anlamda, herkes gibi, hem yüzeysel hem de yaşamsal sorunlara (bir elyazması nereye konur, bir editör nasıl ikna edilir vs.) sahip bir (iş) arkadaşına dönüştürmenin vasıtalarını da verdiği vakidir. Gene de, büyülenmiş onca eleştirmenin yaptığı gibi kendimi onun yerine koymaksızın, Flaubert'in ya da Manet'in benim gibi biri olduğunu ortaya çıkardığımda, kutsallığa saygısızlık eden bir küstahlık tasladığımı asla düşünmedim. Ve hiçbir şey, erkek ve kadın okuyucularımdan bazılarının, kendi tecrübelerini, güçlüklerini, sorgu-

lamalarını, ıstıraplarını vs. benimkiler içinde tanımalarını ve, yüceltilmiş bir yansıtmanın tamamen zıttı olan bu gerçekçi özdeşimden, yaşadıkları ve yaptıkları şeylerden biraz daha iyisini yaşamanın ve yapmanın vasıtalarını çıkarmalarını sağlamış olmayı başarmaktan daha mutlu etmedi beni.

BİR OTOANALİZ İÇİN TASLAK

PIERRE BOURDIEU

Vakti zamanında hem ne kadar yapmacık hem de ne kadar aldatıcı olduğunu yeterince söylediğim otobiyografi türüne kendimi kaptırmak niyetinde değilim. Sadece, bir oto-sosyoanaliz için bazı öğeleri bir araya getirmeyi ve açıklamayı denemek istiyorum. Olağan yanlış anlaşılma korkusunun çok ötesine giden çekincelerimi saklamıyorum. Gerçekten de, özellikle sosyal sahada kat ettiğim güzergâhın genişliği ve bunun uzlaştırmaksızın birbirine bağladığı sosyal dünyaların fiili bağdaşmazlığı sebebiyle, -bizzat kendim sosyolojinin araçlarıyla buna ulaşmaktan emin olmadığım için– okuyucunun da, bana göre uygun olan bakışı anımsatmaya varacağım tecrübelere dayanabileceğinin güvencesini veremeyeceğim duygusunu taşıyorum.

PIERRE BOURDIEU

ISBN 978-605-5809-65-2
9 786055 809652

BAĞLAM